

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ
ANA BİLİM DALI

**MODERN DEVLET VE AŞİRETLER ARASINDA
IRAK**

(Yüksek Lisans Tezi)

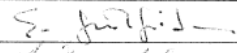
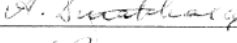
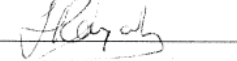
Hazırlayan
Emin SALİHİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Şebnem GÜLFİDAN

İstanbul 2011

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506408004 no. lu Emin SALİHİ' nin hazırladığı "Modern Devlet ve Aşiretler Arasındaki Irak" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin 15. maddesi uyarınca 17.08.2011 tarihinde saat 14:00 de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin 'KABUL' ne OYBİRLİĞİ/ OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yard. Doç. Dr. Şebnem GÜLFİDAN	KABUL	
Prof. Dr. Ayşe DURAKBAŞA	KABUL	
Yard. Doç. Dr. Hülya KAYALI	KABUL	

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
TABLolar.....	VIII
ŞEKİLLER.....	IX
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1
1. Tezin Önemi ve Soruları.....	1
2. Tezi Amacı ve Hipotezi.....	2
3. Tezin Yöntemi.....	3
4. Tezi Organizasyonu.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Neo-patriyarkalizm.....	5
1.1.1. Neo-patriyarkal Toplumun Oluşum Süreci.....	6
1.1.2. Neo-patriyarkal Toplumda İlişkilerin Yapısı.....	9
1.1.3. Neo-patriyarkal Toplumda Siyasi İlişkiler.....	10
1.2. Neo-patrimonyalizm.....	11
1.2.1. Patrimonyalizm.....	12
1.2.2. Neo-patrimonyalizm	15

1.2.3.	Kliyalentalizm (Patron – Müşteri İlişkileri).....	17
1.2.3.1.	Demokratik Sistemlerde İlişkilerin Yapısı.....	19
1.3.	İbni Haldun'un Assabiye Kavramı.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

İRAK'TA AŞİRET VARLIĞI ve YAPISI

2.1.	Irak.....	23
2.1.1.	Eski Medeniyetlerden Günümüze Kısa Irak Tarihi.....	23
2.1.1.1.	Eski Medeniyetler.....	25
2.1.1.2.	Irak'ta İslamiyet Dönemi.....	27
2.1.1.3.	Modern Dönem.....	29
2.1.2.	Irak'ın Demografik Yapısı.....	30
2.1.3.	Irak'ın Coğrafi Yapısı.....	32
2.1.4.	Irak'ın Ekonomik Yapısı.....	34
2.2.	Irak'ın Önemli Aşiretleri.....	35
2.2.1.	Aşiret Kavramı.....	36
2.2.2.	Irak'ta Önde Gelen Aşiret Konfederasyonları (Kabileler).....	37
2.2.2.1.	Şammar	38
2.2.2.2.	Duleym.....	38
2.2.2.3.	Jibur.....	39
2.2.2.4.	Al-Tikriti.....	39
2.2.2.5.	Al-Khaza'il.....	39
2.2.2.6.	Anizah.....	40
2.2.2.7.	Hushaim.....	40
2.2.2.8.	Diğer Önemli aşiretler.....	40

2.3. Irak'ta Aşiretlerin Toplumsal Kültürü ve Yapısı.....	45
2.3.1. Aşiret Bağını Güçlü Kılan Etkenler.....	45
2.3.2. Aşiret liderinin Rolü.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AŞİRETLERİN İRAK'TA KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

3.1. Osmanlı Dönemi.....	52
3.1.1. 19. Yüzyılda Osmanlı-Aşiret İlişkileri.....	52
3.1.1.1. Osmanlı'nın1838'den 1869'a kadar Aşiret Politikaları.....	52
3.1.1.2. Mithat Paşa Sonrası (1869) Osmanlı-Aşiret İlişkileri.....	54
3.1.2. Vilayetlere Göre Osmanlı-Aşiret İlişkileri.....	55
3.1.2.1. Musul Vilayeti	57
3.1.2.2. Bağdat Vilayeti	58
3.1.2.3. Basra Vilayeti.....	58
3.2. İngiliz İşgali ve Manda Yönetimi Dönemi.....	59
3.2.1. İngiliz İşgali Dönemi (1914-1921).....	59
3.2.2. Manda Yönetimi Dönemi (1921-1932).....	62
3.3. Kraliyet Dönemi.....	64
3.4. Abdul Kerim Kasım Dönemi (1958-1963).....	65
3.5. Baas Dönemi (1968-2003).....	67
3.5.1. Baas Partisi'nin Kuruluşu.....	68
3.5.2. Baas Partisi'nin İdeolojisi.....	69
3.5.3. Saddam'ın Baas'ı ve Kanbağı.....	70

3.5.4. Baas – Aşiret İlişkileri.....	73
3.5.4.1. İlk Dönem Baas – Aşiret İlişkileri.....	74
3.5.4.2. Irak – İran Savaşı Sonrası İlişkiler.....	74
3.5.4.3. Birinci Körfez Savaşı Sonrası İlişkiler	75

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

2003 SONRASI IRAK VE AŞİRETLER

4.1. 2003 ABD Müdahalesi ve Bağdat'ın Düşüşü.....	80
4.2. ABD Sonrası Irak'ta Siyasi ve Toplumsal Yapı.....	82
4.2.1. Yeni Anayasa ve Geçici Hükümet.....	82
4.2.2. Yeni Irak Meclisi (2005).....	84
4.3. Başbakan Maliki Dönemi ve Patron – Müşteri İlişkileri.....	85
4.4. Yeni Dönemde Aşiretlerin Toplumsal İşlevleri.....	88
4.4.1. Aşiretlerin Güvenlik Alanında İşlevleri.....	89
4.4.1.1. Sahva Kuvvetleri	93
4.4.2. Seçimlerde Oy Potansiyeli Olarak Aşiretler.....	94
SONUÇ.....	98
EKLER.....	101
BİBLİYOGRAFYA.....	107
ÖZGEÇMİŞ.....	114

ÖNSÖZ

Bu tezin yazıldığı dönemde, başta Suriye ve Libya’da olmak üzere pek çok Arap ülkesinde halk ayaklanmaları yaşandı. Bu ayaklanmaların ortaya çıkmasına neden olan temel konulardan biri iktidarların meşruluk sorunuydu. Batı emperyalizmine maruz kalan Arap devletleri, 20. yy’ın başından itibaren Batı tarzı modern devlet yapılarını tecrübe ettiler. Ancak bu devletlerde iktidar–toplum ilişkileri, rasyonel–meşru bürokratik devlet yapısında var olan meşruluk ilişkisinden çok geleneksel meşruluk ilişkisi üzerine kuruldu. Modern ve geleneksel yapıyı içine alan bu ikili yapı, Arap devletlerinde iktidar–toplum ilişkilerinin sağlıklı bir şekil almasını günümüze kadar engelledi. Bu çalışmada, Irak’ta var olan iktidar–toplum ilişkilerine Irak’ın en geleneksel toplum kurumu olan aşiretler penceresinden bakılarak, Irak’ı daha iyi anlamak için farklı bir bakış açısı sunuldu.

Yüksek lisans öğrenimim sürecinde, hem ders aşamasında hem de tez danışmanlığı sürecinde, bana çok şey katan ve sabır gösteren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Şebnem Gülfidan’a, Ortadoğu’da güncel olayları tartışma fırsatı bulduğum değerli dostlarım Atilla Yenigün’e, Yasin Atlıoğlu’na, Yenal Göksun’a ve Serdar Ekim’e şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

ÖZET

Aşiretler, Irak'ın en geleneksel ve köklü toplumsal kurumudur. Bu nedenle Irak'ı tanımak ve anlamak için Iraklı aşiretlerin kimlerden oluştuğu, ne tür bir toplumsal yapılarının olduğu ve toplumsal işlevlerinin dönemlere göre nasıl değiştiğini bilmek önemlidir. Çünkü aşiretlerden yola çıkarak Irak'ta iktidar-toplum ilişkisi hakkında çıkarımlar yapılabilir. Modern dönemde İngiltere dâhil, Irak'ta tüm iktidarlar aşiretlerin toplumsal nüfuzundan faydalanmak istedi. Hatta 1990'lar sonrası Saddam Hüseyin yönetimi aşiretler ile oluşturduğu patrimonyal ilişkiler sonucunda ayakta kalabildi.

ABD'nin 2003 Irak müdahalesi sonrası Irak'ta yeni bir devlet ve rejim oluşturuldu. Bu çalışma, yeni yapıda da iktidar-aşiret ilişkilerinin patrimonyal bir yapıda, yeni şartlara göre yeniden şekillendiği gözleminden yola çıkılarak başladı. Katılımcı gözlemde bulunma ve ikinci kaynaklardan yararlanma yöntemiyle bu gözlem araştırıldı. Bunun sonucunda, aşiretlerin Irak'ta hala iktidarlar tarafından faydalanılmak istenen güçlü bir toplumsal kurum olduğu varsayımına ulaşıldı.

Anahtar Kelimeler: Irak, Aşiretler, Patrimonyalizm, Kliyentalizm.

ABSTRACT

Tribes are the most traditional and rooted institution of Iraq. For that reason, it is important to know from whom Iraqi tribes are established, what kind of social structures they have and how social functions are changing within periods in order to know and understand Iraq. Because, the inferences about the power - society relations in Iraq, can be approached through tribes. In the modern era, all the rulers including England wanted to benefit from the social power of tribes. Even, Saddam Hussein administration kept up through the patrimonial relations with the tribes.

After the US Intervention of Iraq in 2003, a new state and regime has been established. This work has started after the observation of the reshaped patrimonial relations between the new ruler and tribes according to new circumstances. This observation has been researched through the means of participant observation and secondary resources. As a result, the assumption that the tribes in Iraq, one powerful social institution, are still needed to be used by the rulers has been approached.

Key Words: Iraq, Tribes, Patrimonialism, Clientalism.

TABLÖLAR

Tablo 1:	Patrimonyal ve Meşru- Rasyonel Bürokrasi Karşılaştırması	13
Tablo 2:	Iraklı Aşiretlerin İsimleri	42
Tablo 3:	Toprak Reformundan Önce Irak'ta Toprak Dağılımı	66
Tablo 4:	Irak Şehirleri Listesi	91

ŞEKİLLER

Şekil 1:	Verimli Hilal Bölgesinin Haritası	25
Şekil 2:	Irak Coğrafi Haritası	33
Şekil 3:	Irak Petrol Yataklar Haritası	34
Şekil 4:	Iraklı Aşiretler Haritası	41
Şekil 5:	Osmanlı Dönemi Irak Haritası	57
Şekil 6:	Irak'ın Şehirleri Haritası	90

KISALTMALAR

A.e	: Aynı Eser
A.g.e	: Adı Geçen Eser
A.g.m	: Adı Geçen Makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
Bkz	: Eserin Kendi İçinde Atf
C.	: Cilt
Ed.	: Editör
H.z.	: Hazreti
İİYK	: Irak İslam Yüksek Konseyi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
ORSAM	: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
S.	: Sayfa
YY	: Yüzyıl

GİRİŞ

Aşiretler, Irak'ın en köklü geleneksel kurumudur. Modern Irak devletinin kuruluşundan itibaren aşiretler varlıklarını etkin bir şekilde korumuştur. Modern Irak devleti kurulurken İngiltere Devleti, Irak'ta otoriteyi sağlamak için aşiretlerin toplumsal ve siyasal güçlerini kullanmak istemiştir. Bu durum, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) müdahalesine kadar neredeyse Irak'ta var olan bütün iktidarlar tarafından aynı şekilde tecrübe edilmiştir. Aşiretlerin toplumsal ve siyasi nüfuzları, ABD müdahalesi sonrasında da yeni boyutlarıyla varlığını muhafaza etmeyi sürdürmektedir. Irak'ta geleneksel bir örgütlenmeye sahip olan aşiretlerin etkinliğini toplumsal ve siyasal bir boyutta devam ettirmesi ve aynı zamanda modern, demokratik ve liberal bir devlet oluşturulmaya çalışılması Irak'ta ikili bir yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmada bu varsayımdan yola çıkarak bazı sorulara cevap aranmaktadır.

1. Tezin Önemi ve Soruları

2003 yılında ABD'nin Irak müdahalesi ardından, Iraklı aşiretler ile ilgili yapılan çalışmalarda güvenlik algılamaları ön plana çıkmaktadır. Araştırmacılar ve gazeteciler genellikle Irak'taki terör olayları ve aşiretlerin bununla olan ilişkisi hakkında çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalarda Iraklı aşiretlerin kim oldukları, toplumsal işlevlerinin ne olduğu ve onların toplumsal yapılarının nasıl oluştuğu üzerinde pek durulmamıştır. ABD müdahalesi sonrası ülkede oluşan yeni sistem paralelinde, aşiretlerin toplumsal işlevleri ve toplumdaki etkileri değişime uğramıştır. Bu çalışma, aşiretlerin Irak'taki yerini ve toplumsal ilişkilerini kuramsal bir şekilde ele alarak, onların yeni yapıdaki işlevlerine ve siyasete etkilerine değinerek, araştırmalardaki bu boşluk doldurulmaya çalışılacaktır.

Bu bağlamda çalışmada şu sorulara cevap aranacaktır;

1. Irak'ta geleneksel kurumların varlıklarını sürdürmelerini sağlayan kültürel yapı nasıl oluşmuştur?
2. Irak'ta iktidarlar ve aşiretler arasında ne tür bir çıkar ilişkisi bulunmaktadır ve bu ilişkinin yapısı nasıldır?
3. Irak devleti sınırları içinde aşiretlerin varlığını korumasını sağlayan temel karakteristik özellikler nelerdir?
4. Irak'ın önde gelen aşiretleri hangileridir?
5. Irak'ta iktidar - aşiret ilişkileri tarihsel süreçte nasıl kurumsallaşmıştır?
6. ABD müdahalesi sonrası Irak'ta nasıl bir yapı oluşmuştur?
7. Aşiretler, yeni oluşan yapıdan nasıl etkilenmiştir ve aşiretlerin bu yapıda işlevleri neler olmuştur?

2. Tezin Amacı ve Hipotezi

Bir ülkeyi anlamak için o ülkenin hem iç dinamiklerine hem de ona etki eden dış dinamiklere bakılmalıdır. Aşiretler, Irak'ın iç dinamiklerinde ve toplumsal yaşamında önemli bir konuma sahiptir. Irak'ı daha iyi anlamak aşiretlerin Irak'ın var olan koşulları çerçevesinde toplumsal ilişkileri ve yapısını incelenmekte ve yeni yapı içinde toplumsal işlevlerini tespit etmekte fayda vardır. Bu bağlamda, bu çalışmada aşiretlerin toplumsal işlevleri, örgütsel yapıları ve aşiret liderinin rolü gibi konular incelenecektir. Böylece Irak'ta aşiret olgusunun iç dinamiklere nasıl etki ettiği tespit etmeye ve Irak'ı daha iyi anlamaya çalışılacaktır.

ABD'nin 2003 Irak müdahalesinin ardından bazı yazar ve düşünürler Irak'ta oluşan yeni yapı sonucunda Batı tarzı bir siyasi örgütlenme ortaya çıkabileceği beklentisini dile getirmiştir. Aynı şekilde müdahalenin ardından, yeni yasalar ve siyasi sistem ile oluşturulan kurumların bu beklentiyi karşılayacağı düşünülmüştür. Ancak müdahaleden günümüze kadar geçen süreçte, bu beklentilerin karşılanmadığı görülmektedir. Bu beklentilere rağmen, Irak'ın geleneksel toplum yapısı nedeniyle önemli bir toplumsal güce sahip olan aşiretler, müdahalenin ardından güçlerini kaybetmemiş, tam tersine güçlerini arttırdığı gözlenmiştir. Bunun en önemli nedeni

devletin siyasi, güvenlik ve kültürel alanlara hakim olamayışı ve geleneksel kurumların bu boşluğu doldurmasıdır.

Bu durum tarihsel süreç içinde de görülmüştür. İşlevselci anlayışa göre bazı toplumsal kurumlar dönemlere göre önem kazanabilir veya kaybedebilir. Irak'ta modernleşme döneminde geleneksel kurumlara karşı baskı oluşurken, devletin zayıfladığı dönemlerde geleneksel kurumlar tekrar önem kazanmakta ve iktidarlar bundan yararlanmak istemektedir. Irak'ta son dönemde devletin zayıflamasıyla birlikte, Irak'ın geleneksel toplumsal kurumu olan aşiretler önem kazanmaktadır.

3. Tezin Yöntemi

Çalışmanın yöntemi olarak ikincil kaynaklar ve katılımcı gözlem ile elde edilen bilgilerden yararlanılmıştır. Hisam Sharabi'nin *Neo-patriarchy* çalışması, Iraklı ünlü sosyolog Ali Wardi'nin Iraklı aşiretler üzerine çalışmaları ve aşiret – iktidar ilişkileri alanında siyaset sosyolojisi bağlamında çalışmalarda bulunmuş Faleh Abdul- Jabbar'ın kitapları bu süreçte en bilgilendirici kaynaklar olmuştur.

Yazılı kaynaklar dışında bu süreçte Türkiye'de bulunan Iraklı dernek ve vakıfları (Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Kerkük Vakfı) sık sık ziyaret etme fırsatım oldu. Ayrıca İstanbul'da düzenlenen Irak-Türkiye Bakanlar Düzeyinde Stratejik İşbirliği toplantısında Irak Petrol Bakanı'nın mihmandarlığını yapmam bana Irak siyasetinde aşiretlerin önemini birinci ağızdan öğrenme şansı vermiştir. Yine bu süreçte, Ortadoğu Stratejik Araştırmaları Merkezi (ORSAM) tarafından yaptırılan bir araştırmada görev almam Iraklı göçmenler ile mülakatlarda bulunmamı sağlamıştır. Göç ile ilgili mülakatlar yaparken Irak'ta aşiretlerin toplumsal nüfuzu hakkında göçmenlerin düşüncelerini öğrenme olanağım oldu. Son olarak, Mart 2010 Irak seçimlerinin Türkiye ayağında görevde iken, Irak'tan gelen ve Türkiye'de bulunan gözlemci ve görevli Iraklıların konu ile alakalı gözlemlerinden çalışmamda faydalandım. Tüm bu faaliyetlerde, Iraklılar ile birlikte aynı ortamları paylaşarak katılımcı gözlem yöntemini kullanmış oldum.

4. Tezin Organizasyonu

Bu çalışma dört bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde konu ile ilgili kavramlar işlenerek konunun kuramsal çerçevesi oluşturulacaktır. Öncelikle neo-patriyarkalizm kuramı ile Arap toplumlarında bulunan ikili yapı ele alınacaktır. Burada Batı etkisi altına giren ama Batılılaşmayıp melez bir kültür oluşturan Arap toplumlarının sosyal ve siyasi yapısı değerlendirilecektir. Ardından neo-patrimonyalizm kuramı ile patrimonyal siyasi yapının modern devlet oluşum sürecinde Arap devletlerinin yapısını nasıl etkilediği incelenecektir. Bu bölümde son olarak İbni-Haldun'un assabiye kuramı ve bu bağlamda geleneksel örgütlenmeyi etkileyen faktörler işlenecektir. Böylece konunun hangi açıdan ele alındığı ortaya konulacaktır.

İkinci bölümde, aşiretleri daha yakından tanımak için Irak'ın tarihi, demografisi ve coğrafyası aşiretlere var olan etkisi bağlamında ele alınacaktır. Ardından Iraklı aşiretler, bu aşiretlerin iç yapılanmaları ve toplumsal işlevleri değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde ise, tarihi süreçte Irak'ta iktidar-aşiret ilişkileri değerlendirilip, sosyal ve siyasi yapıda nasıl kurumsallaştıkları incelenecektir.

Son bölümde ise, ABD'nin 2003 müdahalesinden sonra Irak'ta oluşan yeni siyasi ve toplumsal yapı ortaya konulup, aşiretlerin bu süreçteki işlevleri değerlendirilecektir. Ayrıca bu yeni yapıda, özellikle güvenliğin oluşturulması ve seçim sürecinde aşiretlerin etkinliği veya etki etme kapasiteleri incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Neo-patriyarkalizm

Neo-patriyarkalizm kuramı, ilk olarak Hisham Sharabi tarafından “Neo-patriyarkalizm: Arap Toplumunda Bozulmuş Değerlerin Bir Kuramı”¹ adlı kitabında işlenmiştir. Neo-patriyarkalizm, Arap dünyasında modern ile geleneksel yapı arasında kalan kültürel sistemi açıklamaya çalışan bir kuramdır. Sharabi çalışmasında Arap toplumunda geleneksel yapının hala var olduğunu ve modern dönemde gücünü koruduğunu savunmuştur.²

Sharabi Arap toplumunun sosyoekonomik ve siyasi yapısı üzerine düşünerek toplumun neden gelişemediğini sorgulamıştır. Özellikle 1967 Arap – İsrail Savaşından sonra bu başarısızlığın nedenini bulmaya çalışmıştır. Sharabi, başarısızlığın nedenini ararken “Başarısızlığın nedeni emperyalizm, sömürgecilik veya iddia edildiği gibi sadece Siyonizm midir?” diye sormuştur. Bu sorusunun cevabını uluslararası sistemi de dikkate alarak Arap toplumunun yapısında aramıştır. Bu süreçte Sharabi neo-patriyarkalizm kuramını oluşturmuştur.

Neo-patriyarkalizm kuramı, modern ve geleneksel yapı arasında kalmış Arap toplumlarını analiz ederken bize bir bakış açısı sağlamaktadır. Bu kuram hem toplum, devlet ve ekonomi gibi üstyapısal hem de aile ve birey gibi altyapısal kurumları ele alarak, Arap toplumlarının geleneksel ve modern yapı arasında kalmış melez yapısını

¹ Hisham Sharabi, Neo-patriarchy: A Theory of Distorted Values in Arab Society, Oxford University Press, New York, 1988.

² Amal Al Kharouf ve David Weir, “Women and Work in Jordanian Context: Beyond Neo-patriarchy”, **Critical Perspective on International Business**, Vol 4, 2008, s.308.

anlamamızda yardımcı olmaktadır.³ Neo-patriyarkal toplum yapısı belli bir tarihsel süreç sonucu oluşmuştur. Yüzyıllar süren geleneksel siyasi ve toplumsal bir yapıdan sonra 19. yy'ın sonlarından itibaren Arap toplumunun Batı sisteminin etkisi altına girmesiyle neo-patriyarkal toplumun oluşum süreci başlamıştır⁴. Bu sürecin içinde Arap toplumlarının kendine özgü siyasi ve toplumsal bir yapısı oluşmuştur. Patriyarkal değerler ve ilişkiler modern dönemde de kendine özgü bir biçimde varlığını sürdürmüştür.

1.1.1. Neo-patriyarkal Toplumun Oluşum Süreci

Sharabi, Batı etkisinin sosyopolitik anlamda Arap toplumunda hissedilmesiyle birlikte neo-patriyarkal toplum oluşum sürecinin başladığını iddia etmiştir. Bu süreci üç ana dönemden oluşmuştur. İlk dönem, Osmanlı dönemindeki modernleşme süreciyle başlar ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam eder. İkincisi ise iki dünya savaşı arasındaki dönem ve son olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze dek süren dönemdir.

Osmanlı döneminde Arap coğrafyasında patriyarkal bir yapı bulunmaktaydı. Ancak Arap göçebe aşiretlerde oluşan patriyarkal yapı ile Batı'da gelişen patriyarkal yapı arasında farklar vardı. Irak'ta aşiretler genel olarak 1858'e kadar toprağa bağlı bir şekilde yaşamamıştır. Bir İngiliz seyyah 1824'te Basra'dan Bağdat'ta kadar yaptığı seyahatte, küçük bir köy haricinde yerleşim bölgelerine rastlamadığını belirtmektedir.⁵ Osmanlı yönetimi, 1858 toprak reformundan sonra Irak'ta göçebe aşiretlerin etkisini azaltmaya ve onları kontrol altında almaya çalıştı.⁶ Buna göre 19. yy'ın ortalarına dek bölgede tarıma dayalı feodal bir toplumun yaygın bir şekilde var olduğunu söyleyemeyiz.

³ Sharabi, a.g.e, s.3-5.

⁴ A.e, s.6.

⁵ Ali Wardi, **Drase Fi Tabiat Al-müctamaat Al-Iraq (Irak Toplum Doğasıyla İlgili Çalışmalar)** , Dicle ve Fırat Yayınevi, Beyrut, 2009, s.139-140.

⁶ Gökhan Çetinsaya, **Ottoman Administration in Iraq, 1890-1908**, Routledge, London, 2006, s.73-74.

O dönemin göçebe Arap aşiretlerin yaşam şekli ve üretim yapısına bağlı olarak aşiret içindeki hiyerarşi ve birliktelik daha güçlü bir yapıdaydı. Sharabi'ye göre Arap patriyarkal yapıdaki kan bağının Batı'daki feodal patriyarkal yapıya kıyasla daha güçlü olmasının nedeni göçebe toplumlarda oluşan dayanışma duygusudur.⁷ Dolayısıyla Irak'ın sosyal yaşamında, modernleşmeye ve şehirleşmeye rağmen gelişmeyen ve içselleştirilmeyen bireyselleşme olgusunun yanı sıra, kan bağına dayalı olarak bireylerin aşiretlere karşı aidiyet duygusu belki de bu nedenle devam etmektedir ve neo-patriyarkal yapı varlığını günümüzde de korumaktadır.

Bu farklı patriyarkal yapı içinde bölgede reform süreci Osmanlı'nın son döneminde başlamıştır. Mithat Paşa Bağdat valisi olmadan önce 1850'lerde Avrupa'daki büyük başkentleri gezip, oradaki anayasa ve yargı sistemlerini incelemiştir. Ardında 1869 yılında Bağdat Valisi olduktan sonra bölgede modernleşme yönünde devlet örgütlenmesi ve toprak paylaşımı alanında reformlar gerçekleştirmiştir. Mithat Paşa, Irak'ta göçebe aşiretleri yerleşik yaşama geçmeleri yönünde ikna etmeye çalışmıştır. Güney Irak'ta şehirleşme bu dönemde başlamıştır. Bölgede hastaneler ve okullar inşa edilmiştir⁸. Toprak reformundan sonra 1868 ile 1905 yılları arasında Irak'ta göçebe aşiretlerin oranı yüzde 35'ten 17'e düşerken, tarımla geçinen nüfusun oranı yüzde 41'den 59'a yükselmiştir.⁹ 1858 toprak reformu ile birlikte Irak'ta yerleşik hayata geçiş süreci hızlanmıştır. Bunun ilk belirtilerinden birisi, deve yetiştiricilerinin statüsünün düşmesi ve koyun yetiştiricilerinin statülerinin yükselmesidir.¹⁰ Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiliz işgaline kadar Irak'ta geleneksel kurumlar yerine modern kurumların güç kazandığı bir süreç yaşanmıştır.¹¹

Birinci Dünya Savaşından sonra Arap coğrafyasında sömürge dönemi başlamıştır. Bu dönemde bölgede kurulan devletlerin yapısında Batı etkisi büyüktür. Yeni kurulan devletlerin polis, asker, bürokrasi ve eğitim sistemi Batı devlet modeline

⁷ Sharabi, a.g.e, s.51-52.

⁸ Edwin Black, **Banking on Baghdad**, Wiley&Sons, New Jersey, 2004, s.108-109.

⁹ Marion Farouk-Sluglett ve Peter Sluglett, "The Transformation of land Tenure and Social Structure in Central and Southern Iraq 1870-1958", **International Journal of Middle East Studies**, Vol 15, No 4, 1983, s. 493.

¹⁰ İlan Peppe, **Ortadoğu'yu Anlamak**, NTV Yayınları, İstanbul, 2009, s.133.

¹¹ Geoff Simons, **Future Iraq**, Saqi Books, Londra, 2003, s.49-50.

benzer bir şekilde örgütlenmiştir.¹² Devletlerin yapısıyla birlikte, bu ülkelerde Batılı kültürden etkilenen ve yabancı dil bilen nüfus sayısı da artmıştır. Dolayısıyla seküler eğitim alan ve düşünen modern bir topluluk da bu dönemde oluşmuştur. Ancak bu süreç sömürgeci güçlerin kontrolünde gerçekleştiği için bölgede yozlaşmış bir modernleşme süreci yaşanmıştır çünkü sömürgeci güçler toplumu kontrol altında tutmak için geleneksel kurumların toplumdaki işlevlerini artırmıştır.¹³ Özellikle 1926'dan sonra Irak'ta aşiretler ile İngilizlerin ilişkileri artmış ve aşiret liderlerinin toplumsal konumu yeniden önem kazanmıştır.¹⁴ Sharabi'nin de belirttiği gibi, Arap ülkelerinde iki dünya savaşı arasında hem modernleşmenin etkileri görülmüş hem de sömürgeci güçlerin politikaları sonucunda geleneksel kurumların toplumsal işlevi artmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'da devletler bağımsızlıklarını elde etmeye başlamıştır. Ancak sömürgecilik döneminde oluşan ekonomik bağımlılık ve kültürel etkileşim nedeniyle, yeni dönemde de Batı etkisi bölgede görülmeye devam etmiştir. Bu dönemin bir diğer özelliği devletçiliğin güçlenmesi ve güçlü merkezi iktidarların oluşmasıdır. Bu iktidarlar, dönemin uluslararası siyasi durumu nedeniyle de Batı'yla ilişkilerini devam ettirirken, ülkelerinde kendi konumlarını güçlendirmek için geleneksel kurumlardan destek almaya çalışmışlardır.¹⁵ Dolayısıyla hem Batı'nın ekonomik yapısı hem de kültürel paradigması alınırken, aynı zamanda toplumda aşiretler gibi geleneksel kurumlarla ilişkiler tekrar kurulmuştur. Böylece toplumda modern yapı içinde patriyarkal yapı güç kazanarak hüküm sürmeye devam etmiştir.¹⁶

¹² Judith S. Yaphe, **The View From Basra: Southern Iraq's Reaction to War and Occupation, 1915-1925**, (ed.)Reeva Spector Simon and Eleanor Tejirian, Columbia University Press, New York, 2004, s.33.

¹³ Sharabi, a.g.e, s.64.

¹⁴ Peter Sluglett, **Britain in Iraq 1914-1921**, Ithaca Press, Londra, 1976, s.249.

¹⁵ Adeed Dawisha, **Iraq: A Political History From Independence to Occupation**, Princeton University Press, New Jersey, 2009, s.169-170.

¹⁶ Sharabi, a.g.e, s.75.

1.1.2. Neo-patriyarkal Toplumda İlişkilerin Yapısı

Patriyarkal toplumlarda dikey bir ilişki yapısı vardır. Bunu bilimsel olarak ilk kez kavramsallaştıranlardan biri de Henry Maine'dir. Maine 1861 yılında yayınlanan *Eski Hukuk*¹⁷ kitabında toplumların bireylerden değil ailelerden oluştuğunu belirtir. Bu ailelerin karakteristik özellikleri ise ailenin büyüğü olarak gördükleri kişiye mutlak bir itaat içinde olmalarıdır. Maine'ye göre patriyarkalizm, aile büyüğünün aile üzerinde sahip olduğu iktidardır.¹⁸ Aile büyüğü olarak kabul edilen kişiler erkeklerdir. Bu nedenle aile büyüğünün daha genç erkekler ve kadınlar üzerinde otoritesi bulunmaktadır.

Neo-patriyarakal toplumsal yapıyı anlamak için Arap toplumundaki otoriteye dayalı aile içi ilişkileri iyi anlamak gerekir. Lübnanlı sosyal psikolog Ali Zay'our Arap toplumunda patriyarkal ailenin bireyin kişilik oluşumu üzerine çalışmalarda bulunmuştur. Zay'our yaptığı çalışmalarda Arap ailelerinde babanın aşırı otoritesi nedeniyle bireyselliğin zayıf olduğunu tespit etmiştir.¹⁹ Aile içinde baba figürünün otoriter olması toplumsal örgütlenme ve yönetime de yansımıştır. Ailedeki ilişkilerin dikey ve toplumsal ilişkilerde patronaj bir yapının olması toplumda bireyselliğin zayıf olmasına neden olmuştur.

Patriyarkal toplumun devamlılığını sağlayan en önemli etkenlerden biri patronaj sistemidir. Aile büyüğü (Şeyh), kendi ailesinin bireyelerine sosyal yaşamda ve ekonomik alanda bir şeyler elde etmeleri için aracılık (Wasta) eder.²⁰ Aşiretler gibi geleneksel kurumlarda önderler meşruiyetlerini kendi aşiret veya aile bireyelerine sağladıkları ayrıcalıklarla sağlarlar. Bunun en belirgin örnekleri ekonomik alanda görülür. Patriyarkal toplumlarda aile bağlarını kullanarak daha kolay iş bulunur. Ekonomik patriyark yapının diğer bir örneği aile işletmeleridir. Ailenin birlikte bir iş

¹⁷ Henry Maine, *Ancient Law*, John Murray, Londra, 1861.

¹⁸ Gary Hamilton, "Patriarchy, Patrimonialism, and Filial Piety: A Comparison of China and Western Europe", *The British Journal of Sociology*, Vol 41., No 1., 1990, s.79.

¹⁹ Sharabi, a.g.e, s.41-43.

²⁰ A.e., s.45-47.

yeri kurması, birlikte tarım alanında çalışılması bu alanda görülen örneklerdir.²¹ Günümüzde Arap patriyarkal kültürün farklı toplumsal yapılarda varlığı devam etmektedir. Farklı toplumsal yapılarda patriyarkal kültürün görülmesinin en önemli nedeni ise Arap patriyarkal kültüründe kan bağının çok önemli bir olgu olmasıdır. Kan bağına dayalı akrabalık ilişkileri toplumsal ilişkileri en çok etkileyen faktörlerden biridir.

Modern dönemde de patriyarkal ilişkiler devam etmektedir. Toplum ve aile yapısında değişimler olsa da patriyarkal kültürün ürünü olan düşünceler yapısı ve ilişkiler ağı farklı şekillerde varlığını sürdürmektedir. Sharabi ise patriyarkal ilişkilerin modern hayata göre uyarlandığı toplumu neo-patriyarkal toplum olarak adlandırmıştır.²²

1.1.3. Neo-patriyarkal Toplumda Siyasi İlişkiler

Arap toplumunun geleneksel ilişkilerinden etkilenen diğer bir alan da modern siyasi yapıdır. Modern devlet sistemlerinin bölgede yayılmasıyla birlikte Arap devletleri büyük değişimler yaşadılar. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede kurulan devletler, Batı tarzı devletlerden farklı olarak, geleneksel yapıdan etkilenerek bozulmuş bir modernleşme ve Batılılaşma sürecinden geçtiler. Bölgenin Batılılaşması ve Batı'nın etkisi altına girmesi iki şekilde anlaşılabilir. Bunlardan birincisi, Arap ülkelerinin Batı devletleri gibi sınırlara sahip olmasıdır. İkincisi ise, bu sınırlar içinde Batı tarzı devlet örgütlenmesi ve otoritesinin oluşmasıdır.²³ Geleneksel bir toplumda Batı tarzı modern bir devlet örgütlenmesi oluşturmaya çalışmak dikkat çekici bir husustur.

Weber'e göre Batı tarzı modern devlet örgütlenmesi tamamen modern toplumların kendilerine özgü örgütlenme modelidir, çünkü bu tür bir örgütlenme meşruiyetini kişilerden değil rasyonel kuralların oluşturduğu örgütlenmeden alır. Diğer bir ifade ile bu tür örgütlenmeler meşruluğunu yasalara dayandırır. Ancak modern

²¹ Suad Joseph, "Patriarchy and Development in Arab World", **Gender and Development**, Vol 4., No 2., 1996, s.15-16.

²² Sharabi, a.g.e, s.4.

²³ Gökhan Bacık, **Hybrid Sovereignty in the Arab Middle East**, Palgrav Macmillan, New York, 2008, s.1.

olmayan geleneksel toplumlarda karizmatik ve geleneksel otoriteye rıza gösterilir.²⁴ Dolayısıyla her ne kadar Batı tarzı modern bir devlet oluşturulmak istense de, modern devlet yapısı Arap patriyarkal kültürüne göre şekillenmiştir. Bu dönemde devlet örgütlenmesinde Arap patriyarkal kültürünün karakteri olan kan bağı olgusu ön plana çıkmıştır. Devlet örgütlenmesinde liderle kan bağı bulunan kişiler devletin önemli konularında yer almışlardır. Halen günümüzde de pek çok Arap ülkesinde cumhuriyet rejimi olmasına rağmen devlet önderliği babadan oğla geçmektedir. Bu kalıpsal yapıdan dolayı devlet örgütlenmesi sağlıklı bir yapıya ulaşamamış ve dönemin liderleri aşiretleri yöneten şeyhler gibi devletlerini yönetmişlerdir.

Sharabi'ye göre Ortadoğu'daki modernleşme süreci bölgenin patriyarkal yapısından ve Arap toplumlarının Batı'ya bağımlı olmasından dolayı, kaçınılmaz olarak modernize edilmiş patriyarkal devletler üretmiştir. Bu durum da neo-patriyarkal siyasi sistemi oluşturmuştur.²⁵

Ancak genel olarak neo-patriyarkal kavramı sadece siyasi sistemi açıklamak için oluşturulmuş bir bakış açısı değildir. Bu kavram ile ideoloji ve devlet sistemini de içine alarak toplumun kültürel yapısı açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2. Neo-patrimonyalizm

Neo-patrimonyalizm veya diğer bir ifadeyle modern patrimonyalizm, özellikle Ortadoğu ve Afrika'da sömürge dönemi yaşamış devletlerde görülmektedir. Bu tür yönetim yapılarını anlatmaya çalışan kuram, Weber'in modelleştirdiği meşru rasyonel bürokrasinin patrimonyal ilişkilerden dolayı geleneksel toplumlarda neden oluşmadığını anlatmaya çalışan bir kuramdır.²⁶ Kuram, patrimonyal yapı ile meşru rasyonel yapı arasındaki melez yapıyı açıklar.

²⁴ Ahmet Kemal Bayram ve Kerim Çınar, "İktidar ve Siyasetin Gölgesinde Bürokrasi ve Demokrasi İlişkisi: İdealler, Zorunluluklar, Gerilimler", **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007, s.12-14.

²⁵ Bacık, a.g.e, s.38.

²⁶ Gero Erdmann ve Ulf Angel, "Neopatrimonialism Revisited – Beyond a Catch-All Concept", **Giga Working Papers**, 16.Sayı, Şubat 2006, s.20.

Neo-patrimonyal kuramın ortaya koymaya çalıştığı diğer bir şey ise devlet, iktidar ve toplum arasında oluşan kliyentalist ilişkilerdir. Sömürge sonrası oluşmuş devletlerde iktidarlar kendi konumlarını meşrulaştırmak, kendilerine destek grupları oluşturmak ve toplumu daha rahat yönetmek için kliyentalist ilişkiler oluştururlar. Geleneksel toplumlarda merkezi hükümet ile çevredeki aşiretler arasında patron-müşteri ilişkileri bu yönetim çerçevesinde incelenir.

1.2.1. Patrimonyalizm

Batı Avrupa'da 16. yy'dan itibaren bireye veya aileye dayalı iktidarlara karşı alternatif bir arayış başladı. Bunun en son noktası Alman sosyolog Max Weber tarafından ortaya konuldu. Patrimonyalizm²⁷ kavramından ilk olarak 1978 yılında Max Weber'in "Ekonomi ve Toplum" kitabında söz edilmiştir. Weber bu kavram ile bir kişinin üzerine kurulu olan iktidar yapısını anlatmaya çalışmıştır. Diğer bir ifade ile patrimonyalizm, ülkede idari ve askeri yapıdan sorumlu yetkililerin sadece bir kişi veya aileye karşı sorumlu oldukları yönetim biçimidir. Bu tür yönetimlerde iktidarlar kendi varlıklarını korumak ve kendilerine bağlı bir topluluk oluşturmak için ülkenin kaynaklarının bir bölümünü kendi destek gruplarına dağıtır. Bu durumda kaynakları dağıtan kişi patron, kaynaklara karşılık patrona bağlılık gösteren gruplar ise müşteri olarak adlandırılır.

Patrimonyal yönetimler daha çok sömürgecilik öncesi görülen yönetim örnekleridir. Sömürgecilik ile birlikte Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde Weber'in yasal-ussal bürokrasiye dayalı devlet yapıları oluşturulmaya çalışıldı.

Weber, rasyonel bürokrasi modelinin halkı korumak ve iktidarın halkı sömürmesini engellemek için en iyi yönetim şekli olduğunu savundu. Bu sistem siyasi ve idari kurumları birbirinden ayırmayı amaçlamaktadır. Böylece idare, siyasi baskılardan uzak, görevleri evrensel hukuka göre belirlenmiş ve bütün halka eşit şekilde

²⁷ Patrimonyalizm, mülk devlet veya mülk egemenlik diye Türkçeleştirebildiğimiz bir kavram. "Patrimonium", sözcük olarak baba mirası anlamına geliyor. "Patrimonialis" ise, bir sıfat ve "patrimonium" yani "baba mirası"na ilişkin demek. (Bkz: Cemil Oktay, **Siyaset Bilimi İncelemeleri**, Alfa Yayın, İstanbul, 2003, s.30.)

hizmet edecek bir yapıya kavuşacaktır.²⁸ Patrimonyal yönetim ile rasyonel bürokrasiye dayalı yönetimi bir tablo halinde aşağıdaki gibi inceleyebiliriz.

Tablo 1	
Patrimonyal	Yasal-Ussal Bürokrasi
• İdareciler lidere yakınlıklarına ve bağlantılarına göre seçilirler.• İdareciler gerekçe göstermeksizin işten uzaklaştırılabilirler.• Sınırları çok belirgin olmayan bir hiyerarşi bulunur. Yapılan işte uzmanlaşma göz ardı edilebilir ve iş ile ilgili çok sağlıklı bir raporlama yoktur.• Önemli emirler, talimatlar sözlü olarak verilir.	• İdarecilerin atanması ve terfi edilmesi belli bir adil eleme sonucu gerçekleşir. Ayrıca bu alanda uzmanlıklara daha çok dikkat edilir.• İdareciler ancak yasal bir gerekçe gösterilerek işten uzaklaştırılabilir.• İdarede iş bölümüne dayalı belli bir hiyerarşi bulunur.• Önemli talimatlar ancak yazılı bir şekilde verilir.

²⁸ Pak Kimchoeun, **Accountability and Neo-patrimonialism in Cambodia**, Cambodia Development Resource Institute, Mayıs 2007, s.5-7.

• Kamusal ve özel alan ayırımı çok net değildir.• İdarecilerin maaşa ek olarak rüşvet ve komisyona dayalı kazançları sık görülür.• Sistem geniş bir alana yayıldığı için çalışanın inisiyatif alma şansı yüksektir.• İdarecilerin kararları bazen keyfi olabilmektedir.• Bazı vatandaşlara kayırma sık görülen bir tavidir.• Hükümetin idarecilere karşı temini ve maaş konusu sözlü anlaşmalarla sonlanabilir.• Kurum içi denetim esnektir.• Devletin dokümantasyon ve kayıt bilgileri yetersizdir.	• Kamusal ve özel alan ayırımı bulunur.• İdarecilerin kendi maaşları dışında gelir elde etmeleri yasaktır.• Çalışma yeri bellidir. Bu nedenle iş üzerine tedbir daha kolaydır.• İdarecilerin kararları tahmin edilebilir. Çünkü belli resmi kurallara göre hareket edilir.• İdareciler tüm vatandaşlara eşit davranır.• İdarecilerin çalışmaları resmi sözleşmelerle belirlenir ve alacakları maaş da orada belirtilir.• Kurum içi denetim sıkıdır.• Devletin kayıtları düzenlidir.

• Vatandaşların yetersiz hizmete karşı başvurabilecekleri merciler sınırlıdır.	• Devlet hizmetini yetersiz bulan vatandaşların şikâyet kanalları açıktır.

Kaynak: Derick Brinkerhoff ve Arthur Goldsmith, “Clientelis, Patrimonialism and Democratic Governance”, **Strategic Policy and Institutional Reform**, Aralık 2002, s. 7-8.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yasal-ussal bürokrasi sistemi bulunmaktadır. Sömürgecilik dönemi yaşayan sömürge ülkelerin bazılarında da bu sisteme geçiş denenmiştir ancak başarılı olunmamıştır. Patrimonyal yönetim kültürü, meşru rasyonel bürokrasi sisteminde kendi etkilerini göstermiş ve melez bir yapı oluşturmuştur. Bu tip ülkelerdeki yapı ise neo-patrimonyal yönetim olarak adlandırılmıştır.

1.2.2. Neo-patrimonyalizm

Patrimonyal yönetim ile neo-patrimonyal yönetim arasında siyasi kültür ve oluşan patronaj yapı açısından büyük benzerlikler olmasına karşın ülkeyi yönetim yöntemi bakımından bazı farklılıkları bulunmaktadır. Neo-patrimonyal yönetimler rasyonel bürokrasiyi kullanarak varlıklarını sürdürmektedirler. Bu tip yönetimlerde bürokratik ilişkiler daha resmi bir şekilde yürütülür. Ancak sonuç olarak liderler için özel ve kamu alanı hala çok ayrılmamıştır. Liderler kendi şahsi çıkarlarını hukuk ve ideolojik araçlardan ziyade bürokraside uyguladığı bireysel patronaj ilişkileri, kendilerine olan halk sadakatini ise patron-müşteri ilişkileri ile sağlarlar.²⁹ Sömürgecilik sonrası ülkelerin çoğunda bu tür melez yönetimler oluşmuştur.

Neo-patrimonyal yönetimin temel karakteristik özellikleri şöyle sıralanabilir:

²⁹ A.e, s.43.

- Neo-patrimonyal yapıda yönetim yüksek oranda kişiye dayandırılmıştır. Sistem lider odaklıdır. Liderin çevresinde seçkinlerin olduğu bir grup, ülke yönetiminde söz sahibi olur.

Bu tür yönetimlerde lider seçimlerle başa gelmiş olsa bile, o ülkedeki siyasi kültürden dolayı toplum, o liderin ülkedeki tüm sorunları gidermesini bekler. Dolayısıyla bu tür yönetimlerde liderlerin sorumluluğu oldukça yüksektir. Bu nedenle liderler hem ülkenin yönetilmesinde hem de kaynakların ülke içinde paylaşımında dikkatli ve dengeli olmak zorundadır.

- Neo-Patrimonyal yönetimlerde patronaj bağlantılar sayesinde bürokraside bulunan kişiler, kendi konumlarını kullanarak rant sağlayıcı faaliyetlerde bulunurlar ve şahsi servetlerini artırır.

Bürokratlar ve bakanlar devletin kurumlarına hâkim olmalarından dolayı kişisel güçlerini kullanarak özel sektördeki işleri kendi lehlerine sonuçlanacak şekilde yönlendirirler.

- Neo-patrimonyal yönetimlerde belli bir süreden sonra mali sıkıntılar ortaya çıkar. Ülkede yeterince kurumsallaşma olmadığından, ülkedeki mali planlamalar pek sağlıklı gerçekleşmez. Liderler özellikle kendilerine olan desteği sürdürmek için ekonomik dengeleri dikkate almadan harcamaları kontrolsüz bir şekilde yapabilir. Aynı şekilde devlet verimliliği ortadan kalkar. Bu sürecin sonunda ülkede mali sıkıntılar ortaya çıkar.

- Neo-patrimonyal yönetimlerde dikey ilişkiler oluşur. Devletin en üst kademesinden taşra yönetimine kadar bürokratik ilişkiler bulunur; ancak bu ilişkiler genellikle enformel ilişkilere dayanır. Diğer bir ifade ile devlet resmi bir şekilde örgütlenir ama bürokrat

ve siyasetçi arasında resmi olmayan, çıkara dayalı ilişkiler uygulamada daha belirleyici olur.³⁰

Neo-patrimonyal yönetimin varlığını nasıl sürdürdüğünü anlamak için kliyentalist ilişkilere bakmak gerekir. Geleneksel kurumların varlığını güçlü bir şekilde sürdürdüğü ülkelerde neo-patrimonyal yönetimin liderleri kendi etki alanlarını kontrol altında tutmak ve siyasi destek sağlamak için geleneksel kurumlarla patron-müşteri ilişkileri oluştururlar. Bu ilişki karşılıklı gönüllülük ve çıkara dayanır. Aşiret gibi geleneksel gruplar bu ilişkinin sonucunda lidere siyasi destek sağlarken, liderler kamu harcamalarında kendine destek sağlayan müşterilerin çıkarlarını dikkate alır ve harcamaları o yönde gerçekleştirir.

1.2.3. Kliyentalizm (Patron – Müşteri İlişkileri)

Kliyentalizm, karşılaştırmalı siyaset alanının önemli konularından biridir. Bir toplumda kliyentalist ilişkilere bakarak o toplumun yapısı, güç merkezleri ve siyasi kültürü hakkında fikir sahip olunabilir. Kliyentalizm ile ilgili ilk çalışmalar 1960'larda yapıldı. Bu dönemde yapılan çalışmalarda demokrasileşmeyle birlikte patron-müşteri ilişkilerinin sona ereceği iddia edildi çünkü bu alanda yapılan çalışmalar genellikle kırsal kesimi kapsadı. Şehirleşme ile birlikte geleneksel kurumların güç kaybedeceğini ve bu ilişkinin daha fazla devam etmeyeceği düşünüldü. 1970'lerle birlikte kliyentalizm çalışmaları yeni bir boyut kazandı. Araştırmacılar saha çalışmalarına önem vermeye başladı. Bu dönemde kliyentalizm çerçevesinde merkez-çevre ilişkisi araştırılmaya çalışıldı. Merkezi hükümete ile çevre arasındaki ekonomik ve siyasi bağlantılar bu çalışmaların ana temasını oluşturuyordu.

Son dönemde yapılan çalışmalarda ise ülke bazında patron-müşteri ilişkileri incelenmektedir. Bu çalışmalarda özellikle değişen devlet, sivil toplum ve piyasa ekonomisi ilişkileri dikkate alınarak her ülkenin kendine özgü koşullarıyla

³⁰ A.e, s.45-47.

değerlendirilmesi amaçlandı.³¹ Bu çalışmada da Irak'ın özellikle ABD müdahalesi sonrası kendine özgü koşulları da dikkate alınarak patron-müşteri ilişkilerini ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Kliyalizm, yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı gibi, birbirine eşit güçlere sahip olmayan kurumların karşılıklı sadakat ve çıkar nedeniyle birbirlerini kayırdıkları ve destek oldukları siyasi bir sistemdir.³² Kliyalizmde var olan ilişkiler patron-müşteri ilişkiler veya sistem olarak adlandırılır. Tarihçi Richard Graham, kliyalist ilişkilerin karakterinin “oradan almak, buraya vermek” olduğunu söyler. Siyasetin, toplumun ve idarenin değişik konumlarında güç sahibi patron ve müşterilerin karşılıklı çıkarlarını dikkate alarak hareket ettiği bir yapı oluşur.³³ Bu ilişki yapısı, süreç içinde farklı siyasi yapılarda şekil değiştirerek varlığını sürdürür. Kliyalist ilişkilerin karakteristik özelliklerini aşağıda olduğu gibi gösterebiliriz:

- Patron-müşteri ilişkileri toplumda yaygındır ancak ilişkiler özelliklerine göre daha bireyseldir.
- Patron-müşteri arasındaki ilişkiler sürekli karşılıklı ekonomik ve siyasi (oy verme, koruma) destek üzerine kuruludur.
- İlişkilerde taraflar arasında güçlü sadakat ve birliktelik duygusu oluşur. Bu birliktelik duygusu patron-müşteri arasında bireysel ilişkilerden oluşabildiği gibi, her iki tarafın ortak bir ideolojiden beslenmesi de olabilir.
- Taraflar arasındaki ilişkiler her zaman kanuni veya kâğıt üzerinde olan bir şey olmayabilir. İlişkiler bazen de ülke kanunlarına aykırı bir şekilde gayri resmi bir şekilde yürütülebilir.

³¹ Louis Roniger, “Political Clientalism, Democracy and Market Economy”, **Comperative Politics**, Vol.36, No.3, Nisan 2004, s.6-7.

³² Derick Brinkhoff ve Arthur Goldsmith, “Clientalism, Patrimonialism and Democratic Governance”, **Diplomatic Policy and Institutional Reform**, Aralık 2002, s.40.

³³ Roniger, a.g.m., s.1-2.

- Taraflar arasında ilişkide her ne kadar karşılıklı bir çıkar söz konusu olsa da aslında dikey bir ilişki söz konusudur.
- İlişkinin doğasında dikey ilişkiler olsa da, taraflar arasında ilişki kurulurken karşılıklı gönüllülük de çok önemlidir.
- Patron-müşteri arasında bazen güç ilişkileri açısından büyük farklılıklar bulunabilir. Bu farklılık ilişkinin yapısını belirler.³⁴

Patron-müşteri ilişkiler toplumun var olan ekonomik yapısı, kültürü ve siyasal yapısına göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin İtalya’da yapılan bir çalışmada şehirleşmenin artması, eğitim seviyesinin yükselmesi ve tarımda çalışan nüfusun azalıp endüstride çalışanların artması ve bunun sonucunda geleneksel kırsal elitlerin toplumsal güçlerini kaybetmeleri ülkede patron-müşteri ilişkilerini etkilediği saptanmıştır.³⁵ Kliyentalist ilişkiler bütün siyasal sistemlerde bulunur. Ancak otoriter yönetimlerde oluşan ilişkiler ile liberal demokrasilerde oluşan ilişkiler arasında yöntem bakımından farklılıklar vardır. Özellikle seçimlerin olduğu demokratik ülkelerde patron-müşteri ilişkilerinde ciddi şekilde değişimler gözlenmiştir.

1.2.3.1. Demokratik Sistemlerde İlişkilerin Yapısı

Demokratik sistemlerde kliyentalist ilişkiler kaybolmaz ancak şekil değiştirirler. Öncelikle en önemli farkı ilişkide yine karşılıklı çıkar çerçevesinde hiyerarşi bulunsa da, taraflar arasında daha demokratik bir ilişki vardır çünkü müşterinin oy verme gibi elinde önemli bir güç bulunmakta ve alternatifleri

³⁴ S.N Eisenstadt ve Louis Rongier, “Patron-Client Relation as a Model of Structuring Social Exchange”, **Comparative Studies in Society and History**, Vol 22, No.1, Şubat 1980, s.49-51.

³⁵ Jonathan Hopkin, “Conceptualising Political Clientelism: Political Exchange and Democratic Theory”, **Paper Prepared for APSA Annual Meeting**, Eylül 2006, s.3.

artmaktadır.³⁶ Dolayısıyla siyasi partiler belli bir tabanı olan oluşumları arkalarına almak için birbiriyle rekabete girebilir ve müşteri olarak adlandırdığımız bu gruplar daha büyük çıkarlar elde edebilir.

Demokratik sistemlerde var olan patron-müşteri ilişkilerinde alt sınıftakiler daha de önem kazanır. Geleneksel toplumlarda ülke idaresinde bulunan kişiler ile grup liderleri ilişki içinde olurdu. Ancak demokratik yapılarda piramidin en altında bulunan kesim de dikkate alınır. Kamu harcamaları en alt kesimin de çıkarları gözetilerek yapılır.

Demokratik sistemlerde patron-müşteri ilişkisinde patron devlet olmayabilir. Onun yerine siyasi partiler alabilir. Böylece çıkar sağlamak isteyen gruplar devlet ile değil siyasi parti ile bağlantı kurmak zorunda kalır. Bunun sonucunda yasa dışı uygulamalar daha az görülebilir.³⁷

1.3. İbni Haldun'un Assabiye Kavramı

Yemen kökenli soylu bir Arap kabilesine (Hadramutlar) mensup olan İbni Haldun'un asıl adı Abdurrahman bin Muhammed bin Ebu Bekir bin Hasan'dır. 27 Mayıs 1332'de Tunus'ta doğmuştur. İbni Haldun pek çok kişiye göre modern toplum biliminin kurucusu olarak görülür. Özellikle Arap toplumunda göçebe (bedevi) ve yerleşik (hazari) toplumların yaşam şekillerini inceleyerek onların mücadelelerini analiz etmesi toplum bilimi açısından önemlidir.³⁸ Bu çalışma açısından İbni Haldun'un önemi ise onun dayanışma ve ortak hareket etme duygusunu ifade eden "assabiye" kavramıdır.

İbni Haldun'un assabiye kavramını anlattığı kitap "Mukaddime" kitabıdır. Mukaddime, İbni Haldun'un el-İber eserinin birinci kitabı ile önsöz ve girişten meydana gelir. El-İber'in altı ana bölümden oluşan I. cildi zamanla Mukaddime ismiyle anılır olmuştur. Mukaddime'de, tarih bilimi, tarihçinin sahip olması gereken vasıflar, tarih incelemelerinde kullanılması gerekli olan yöntemler üzerinde durulurken;

³⁶ Hopkin, a.g.m, s.3.

³⁷ Nicolas Walle, **The Democratization of Political Clientelism in Sub-saharan Africa**, Cornell University, Mayıs 2009, s.8-10.

³⁸ Wardi, a.g.e, s.37.

Türklerden, Yahudilerden, Araplardan ve diğer birçok ulustan ve bunların kurdukları devletlerden de bahsedilmiştir. Mukaddime’de, kabile üyeleri arasındaki kan bağı ve akrabalık ilişkileri bağlamında açıklaması yapılan assabiye kavramının yanı sıra devletlerin yıkılışlarının gerçekleşme sebepleri ele alınmıştır.³⁹

İbni Haldun assabiye kavramını devletin kuruluşu bağlamında kullanır. Assabiye, Arapça “tutmak, bağlı kalmak” anlamına gelen “asabe” sözcüğünden gelir. Farklı araştırmacılar tarafından da bu kavram “yakınlık bağı”, “dayanışma duygusu”, “topluluk duygusu”, “ortak ruh” ve “toplumsal dayanışma” anlamına gelecek şekilde kullanılır. İbni Haldun assabiye olgusunun, ilkel toplumsal yaşam biçiminden devlet kurmaya ve uygarlığa doğru ilerlemede temel güdeleyici bağ olduğunu belirtir. Bir toplumda assabiyenin oluşmasını sağlayan en temel şey ise kan bağıdır.⁴⁰ Bu bağlamda İbni Haldun assabiye kavramı ile bedevi Arap toplumlarında var olan kan bağına dayalı dayanışma olgusunu ortaya koyar.

İbni Haldun, bedevilerin toplu hareket etme bağlamında iki özelliğine dikkat çeker. Bunlardan biri bedevilerin, grup içinde yardımlaşma duygusu, diğeri ise birbirlerini koruma adına var olan savaşçı ruhudur. Bedevilerde, kendi güvenliklerini topluca sağlama durumunda olduklarından hem dayanışma hem de cesaret duyguları gelişmiştir.⁴¹ Bedevilerde bulunan bu dayanışma ve birbirlerini koruma güdüsünde kan bağı olgusu önemli bir yer alır. Bedevi erkeklerde aile için ölmek, onların varlığını koruması için kendini feda etmek ve ailenin onurunu korumak çok önemlidir.⁴² İbni Haldun, kan bağına dayalı assabiyet olgusunu neseb assabiyeti olarak adlandırır.⁴³

Geleneksel toplumlarda dayanışma ve birliktelik duygusuna İbni Haldun kan bağı penceresinden bakar. Bu bakış açısını, Durkheim’ın geleneksel toplumlarda var olan dayanışma duygusunu açıkladığı bakış açısıyla karşılaştırarak daha iyi

³⁹ Süleyman Uludağ, “İbni Haldun”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. 19, 1999, s.101.

⁴⁰ Mustafa Yıldız, “İbn Haldun’nun Tarihselci Devlet Kuramı”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, 2010 Güz, Sayı:10, S.41-42.

⁴¹ Ümit Hassan, **İbn Haldun’un Metodu ve Siyaset Teorisi**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1982, s. 202-203.

⁴² Pierre Bonte, “İbn Kaldun and Contemporary Anthropology: Cycles and Factional Alliances of Tribe and State in the Maghreb”, (ed.) Faleh Abdul Jabbar ve Hosham Dawod, **Tribes and Power**, Saqi Books, Londra, 2003, s. 51.

⁴³ Hassan, a.g.e, s.201.

anlayabiliriz. Durkheim'in örgütlenme ve örgüt içi dayanışma, iş alanındaki uzmanlaşmaya göre olur. Bu uzmanlaşmaya göre toplumda bir hiyerarşi ve emir komuta zinciri oluşur. İbni Haldun'un bakış açısına göre ise, örgütlenme ve örgüt içi dayanışmanın arka planında geleneklere göre şekillenmiş bireysel ilişkiler ve grup içindeki değerler önemlidir. İlişkilerdeki en önemli unsur ise iş alanındaki uzmanlıktan çok kan bağıdır.⁴⁴

İbni Haldun bedevi toplulukların sahip oldukları assabiyet ile onları yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturdukları yönetim şekli arasında bir bağlantı kurmaktadır. Bu bağlamda bedeviler basit bir siyasal örgütlenmeye sahiptirler. Bedeviler, savunma için genç ve cesur insanların, var olan sorunları çözmek ve danışmanlık yapmak için yaşlıların ön planda olduğu bir siyasal sisteme sahiptirler. Günümüzdeki aşiretlerin temeli olan bedevilerde başkanlık (riyaset) sistemi bulunmaktadır. Başkanlık yapacak olan kişi başkanlık edeceği grup ile aynı kandan olmalıdır. Başkan otorite sahibidir. Başkanın buyruk ve yasaklarına itaat, grup içinde asıldır.⁴⁵

Günümüzde Irak'taki aşiretlerin sosyal yapıları geçmişteki Arap bedevilerden miras kalmıştır. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde aşiretlerin günümüzde var olan kandaşlık bağı ve sosyal yapıları daha detaylı bir şekilde işlenecektir.

⁴⁴ Falah A. Jabar, "Sheikh and Ideologues: Deconstruction and Reconstruction of Tribes under Patrimonial Totalitarianism in Iraq, 1968-1998", Ed: Faleh Abdul Jabar, Hosham Dawod, **Tribes and Power**, Saqi Books, 2003, s.83.

⁴⁵ Hassan, a.g.e, s.214-216.

İKİNCİ BÖLÜM

İRAK'TA AŞİRET VARLIĞI ve YAPISI

2.1. Irak

19. yy'a kadar Irak'ta bedevi aşiretler göçebe bir yaşam şekli sürdürmüşlerdir. Son iki yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği toprak reformu ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arap coğrafyasında oluşan kolonyal düzen ile göçebe aşiret yapısından yerleşik aşiretlere geçiş hızlanmıştır. Aşiretlerin yerleşik hayata geçiş ve bir ulus devlet sınırları içinde yaşamasıyla birlikte akraba aşiretler farklı sınırlar içinde farklı bir evrim yaşamışlardır. Örneğin bazı büyük aşiretlerin boyları Suriye, Irak ve Suudi Arabistan sınırları içinde dağılmışlardır.

Bu bağlamda modern dönemde aşiretlerin yapısını incelemek için o aşiretlerin hangi ulus devlet sınırları içinde yaşadıkları bilinmeli ve ülkenin değişik özellikleri dikkate alarak o aşiretler değerlendirilmelidir. Bir ülkenin tarihi, coğrafyası, nüfus yapısı ve üretim şekli o ülkedeki kurumları etkiler. Irak'ın en geleneksel kurumlarından bir olan aşiretler de bu süreçte bundan etkilenmiştir. Bu nedenle Irak'ta aşiret yapısı değerlendirilmeden önce Irak'ın profili incelenmelidir. Örneğin Irak'ın tarihi aşiretler bağlamında tekrar gözden geçirilmelidir. Geçmişten günümüze dek Irak'ta etkileri devam eden aşiretlerin varlıkları dikkate alınmalıdır. Irak tarihi gibi diğer yapısal özellikleri de aşiretler ile var olan etkileşimi çerçevesinde tekrar değerlendirilmelidir.

2.1.1. Eski Medeniyetlerden Günümüze Kısa Irak Tarihi

Tarihte ilk olarak tarımın yapıldığı ve yaygın olarak yerleşik yaşama geçişin başladığı topraklar “verimli hilal” olarak adlandırılır. Verimli hilal olarak adlandırılan

toprakların büyük bir bölümü günümüzdeki Irak sınırlarında bulunmaktadır. Bu toprakların verimli olması nedeniyle buralarda sürekli bir mücadele alanı olmuş ve tarih içerisinde çeşitli medeniyetler oluşmuştur.

Günümüzdeki yapıya etkilerini de düşünerek Irak'ın tarihi eski medeniyetlerin oluştuğu dönem, İslamiyet'in Irak'a gelmesi, Türklerin bölgeye göçü ve oluşan yeni devletler, son olarak da Osmanlı Devletinin son dönemi ve Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Irak Devleti'nin de içinde olduğu modern dönem olmak üzere üç başlık altında incelenebilir.

Bu dönemler incelenirken aşiretlerin Irak toplumundaki etkisi bağlamında şu hususa dikkat edilmelidir: Merkezi yönetimler zayıf olduğu dönemde Irak'ta aşiretlerin etkinliği artmıştır. Buna mukabil merkezi otoritenin güçlendiği dönemde ise aşiretler merkezi yönetimlerin bir aracı haline gelmiştir. Ancak genel olarak Irak'ta aşiretlerin gücü, kültürü ve yapısı nedeniyle Irak ulusunun karakterini şekillendirdiğini söyleyebiliriz⁴⁶.

Aşağıdaki haritada (şekil 1) ulus-devlet sınırları çizilmeksizin Irak'ın coğrafi yapısı Verimli Hilal bölgesinin vurgusu yapılarak gösterilmeye çalışılmıştır.

⁴⁶ Lin Todd, "Iraq Tribal Study: Al-Anbar Governate", **Department of Defence**, Haziran 2006, s. 3-2.

Şekil 1

Kaynak: Daniel Schorr, **Başlangıçtan Bugüne Ortadoğu'da Tarih ve İnanç**, National Geographic, Vaşington, 2003, s.24.

2.1.1.1. Eski Medeniyetler

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Irak “verimli hilal” olarak adlandırılan bölgenin içinde yer alır. Gezegenimizin ilk çiftçileri burada ortaya çıktı ve dolayısıyla Bu bölgede tarih boyunca birçok medeniyetler kuruldu. Verimli hilal olarak adlandırılan yerin büyük bir bölümü Mezopotamya olarak adlandırılan bölgeden oluşur. Mezopotamya⁴⁷, Grek dilinde iki nehir arasındaki toprak anlamına gelir. Bu coğrafi yapı, Irak'ta Mısır ve Roma medeniyetlerinden önce daha eski medeniyetlerin oluşmasını sağlamıştır. Fırat ve Dicle olarak adlandırılan bu iki nehir boyunca yaşam

⁴⁷ Mezopotamya Araplar tarafında *Rafideyn* olarak adlandırılır.

alanları oluşmuştur. Bedevi aşiretler, ilk olarak bu nehirler boyunca kuzeyden güneye doğru yerleşmişlerdir. Irak'ta eski medeniyetler bu yerleşim alanlarında kurulmuştur.

Kurulan bu medeniyetlerle birlikte ilk ordular ve tanrı kral anlayışındaki krallar bu topraklarda ortaya çıkmışlar. M.Ö. 3500-2400 tarihleri arasında Mezopotamya'nın güneyinde Sümer imparatorluğu kurulmuştur. Sümerler yazıyı iletişim aracı olarak kullanan ilk topluluk olmalarından dolayı "medeniyetler beşiği" olarak bilinmektedir. Sümerler sadece bir etnik gruptan oluşmamaktadır. Çeşitli gruplardan oluşan insanlar Uruk, Eridu, Kish, Lagash, Agade, Akshak, Larse ve Ur adlarındaki şehir devletlerde yaşamıştır.⁴⁸

Irak'ta M.Ö. 2400 Akkad devleti kuruldu. Dünya'nın ilk imparatorluk kurucusu olan Sargon Sümerlileri yenerek Irak'ta hâkimiyetini kurdu. Sargon'un Irak'taki hâkimiyeti 200 yıl sürdü. Akkادلara çeşitli gruplar tarafından yapılan saldırılar sonucunda merkezi otorite yıkıldı. Akkadların ardından Babil İmparatorluğu bölgede kuruldu.

Babil İmparatorluğu M.Ö. 2000 ile 539 yılları arasında bölgede hüküm sürdü. Babil İmparatorluğu döneminde Kral Hammurabi dönemi oldukça önemlidir. M.Ö 1760 yılında ilk yazılı yasalar bu dönemde yapıldı. Toprak kullanımı, kiralama, boşanma, miras ve çalışma şartları üzerine yapılan yasalar, o dönemde kan bağına dayalı hukuktan daha örgütlü bir hukuk sistemine geçiş için bir adım oluşturdu.⁴⁹

Babil İmparatorluğunun bölgedeki hâkimiyeti belirtilen sürede kesintisiz olmamıştır. Asur İmparatorluğu M.Ö. 1000'te Babil İmparatorluğu'na karşısında üstünlük kurmuş ve sınırlarını genişletmiştir. Ardından sırasıyla M.Ö. 539 yılında Pers İmparatorluğu bölgede güç kazandı. Perslerin ardından Büyük İskender önderliğindeki ordular M.Ö. 331 yılında bölgeyi işgal etti. Bu tarihten sonra, İslamiyetin Irak'a geldiği tarihe kadar bölgede Bizans ve Sasaniler hâkimiyeti yaşandı.⁵⁰ *Irak'ı Anlamak* kitabının yazarı William Polk Irak'ta bulunan medeniyetlerin günümüzdeki Irak'a etkilerini araştırmıştır.

⁴⁸ Halen Chapen, (ed.) **Iraq: A Country Study, Library of Congress**, Vaşington, 1990, s.7-9.

⁴⁹ A.e, s.10-12.

⁵⁰ William Polk, **Understanding Iraq**, Tauris, London, 2005, s.29-34.

William Polk, kitabında Irak siyasetinde var olan bol miktardaki otoriter kişiliği Irak tarihinden çeşitli çarpıcı örneklerin güncel uzantılarını takip ederek ortaya koymaktadır. Polk, Asurlu Naram-Sin'in M.Ö. 2000'lerde "Bütünlük Kralı" gibi gösterişli bir ünvan aldığı bu topraklarda, 2.Sargon'un ya da daha sonra Babil kralı Kyros'un kendilerini "Dünya Kralı" ilan etmeleri ile modern Irak'ta önce Abdülkerim Kasım'ın kendisine "Tek Önder", ardından Saddam Hüseyin'in kendisine "Yiğit Reis" gibi sıfatları kendilerine takmalarını tarihsel sürekliliğin bir sonucu olduğunu düşünmektedir.⁵¹

2.1.1.2. Irak'ta İslamiyet Dönemi

Hz. Muhammet'in ölümünün bir yıl sonrası M.S. 632'de İslam orduları Irak'ı fethetmek için Irak'a doğru yöneldi. O dönemde Irak'ta Bizans ve Sasaniler bulunmaktaydı. Arap Müslüman ordular dört yıl boyunca çeşitli savaşlar sonucunda 636 yılında Irak'a hâkim oldular. Bu tarihte yapılan Kadisiye Savaşı sonucunda Sasanilerin bölgedeki varlığı sona erdi.⁵² Bu anlamda Kadisiye Savaşı Arap – Fars düşmanlığını ortaya koymak için Arap milliyetçisi liderler tarafından sıklıkla vurgulanır. Özellikle 1980 Irak–İran Savaşı sürecinde bu savaşa ve Arap–Fars halklarının tarihi düşmanlıklarına sık sık başvurulmuştur.

Üçüncü halife Hz. Osman'ın ölümünden sonra Müslümanlar arasında iktidar mücadelesi yaşanmaya başladı. Hz. Ali ve Ayşe arasındaki iktidar mücadelesi Irak'ta yaşanmıştır. Müslümanlar arasındaki Şii - Sünni ayrımı bu dönemden itibaren görüldü.

Arapça'da Şii yandaş demektir.⁵³ Yandaş sözcüğü ile ima edilmek istenen Ali "yandaşlığı" ve o dönemde hâkim güç olan Emevi hanedanlığı karşıtlığıdır. Hz. Ali'nin ölümünden sonra iktidar Emevi hanedanlığına geçmiştir. Emevi hanedanlığına karşı Irak'ta M.S. 680'de isyanlar başlamıştır. Bölgedeki Arap aşiretleri, Hz. Muhammed'in torunu ve Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin'i Kufe'ye davet ederek ona destek sözü vermiştir. Ancak Hüseyin çok geçmeden Emevilere bağlı birliklerce öldürmüştür. Bu olay, Güney

⁵¹ William Polk, **Irak'ı Anlamak**, NTV Yayınları, İstanbul, 2007, s.11.

⁵² Chapen, a.g.e, s. 15-16.

⁵³ Soran Şükür, "Irak'ta Şii Faktörü", **Stratejik Analiz**, Sayı:39, Asam Yayınları, Ankara, 2003, s.31.

Irak'ta Emevi karşıtı eylemlerin artmasına neden olmuştur ve sonunuda Emevi hanedanlığı 8.yy'ın başında Kendini Hüseyyin yandaşı olarak gören Haşimiye adlı devrimci bir örgüt tarafından yıkılmıştır.⁵⁴

M.S. 750-1055 döneminde Abbasiler dönemi yaşandı. Abbasiler döneminde Irak'ta Sünni egemenliği oluştu ve Sünni – şii ayırımı daha az hissedildi. Bu dönemde bölgede Babil İmparatorluğu dönemindeki gibi güçlü bir devlet ve şehirleşme yapılanması oluştu. Ayrıca bu dönemde bilimsel çalışmalar ortaya konuldu. Abbasiler döneminde 70.000'den fazla Türk birliği savaş kabiliyetlerinden dolayı aileleri ile birlikte Orta Asya'dan Irak'a göç etti.⁵⁵ Bu durum 1055 yılında Tuğrul Bey önderliğinde, bölgede Selçuklu yönetiminin nn açtı. Irak'ta Selçuklu devri 1194 yılında sona erdi.

Günümüzde taşıdığı etkileriyle Irak tarihinde yaşanan en önemli olaylardan biri de Moğol istilalarıdır. Cengiz Han'ın torunu Hlaga Han 1258'de Bağdat'ı işgal etti. Moğol istilasından sonra Irak'ta siyasi krizler, ekonomik sorunlar ve toplumsal dağılmalar yaşandı. Bağdat, ticari merkez olarak eski önemini yitirdi. Ancak en önemlisi Abbasi döneminden beri Irak'ta oluşan şehirleşme ve buna bağlı olarak kültürel gelişim istilalar sonrası sona erdi. Moğol istilaları ile birlikte Irak'ta yerleşik tarım toplumları hızlı bir bozulma dönemine girdi. Bunun sonucunda günümüze kadar etkileriyle birlikte varlıklarını sürdüren göçebe aşiretler Irak'ta nehir kenarlarında yerleşimleri yeniden yaygınlaştı.⁵⁶ Çünkü Irak'ta merkezi idare ve örgütlenme bundan olumsuz etkilendi. Bu anlamda Moğol istilaları günümüzdeki etkileri bakımından, bir sürecin kırılması ve yeni bir sürecin başlaması itibari ile oldukça önemlidir.

Moğol istilaları ve İnan–Türk mücadelelerinin ardından 1534'ten 1914'e kadar Irak'ta Osmanlı dönemi yaşanmıştır. Osmanlı dönemini içinde Tanzimat dönemine kadar aşiretler güçlerini korumuşlardır. Bunun başlıca nedenlerinden biri Osmanlı'nın Irak'ta tam anlamıyla merkezi bir idare kuramamasıdır. Osmanlı yönetimi toplumu

⁵⁴ Polk, a.g.e, s. 53 – 54.

⁵⁵ Taylor Scott, **Among The Others**, Esprit de Corps Books, Ottawa, 2003, s.174-175.

⁵⁶ Chapen, a.g.e, s.24-25.

kontrol etmekten çok o bölgede elde edeceği vergiyle ilgilenmiştir.⁵⁷ Dolayısıyla aşiretlerin kendi bölgelerinde otonom güç olarak varlıklarını sürdürmeleri konusunda mani olmamıştır. Aşiretlerin varlıklarını sürdürmelerini sağlayan diğer bir etken ise Irak'ta çatışmaların bu dönemde de devam etmesiydi. Osmanlılar Irak içinde ilk önce Safeviler ile mücadele etmiştir. Bu dönemde Şii-Sünni ayrımı bölgede güçlenmiştir. Safevilerin ardından Osmanlı Devleti Irak'ta Memlûklüler ile mücadeleye girmiştir. Bu çatışmalar merkezi yönetimlerin güçlenmesini ve şehirleşme hızını etkilemiştir. Ayrıca bu dönemde aşiret sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Arap yarımadasında bulunan göçebe Arap aşiretler Irak'a göç etmiştir.⁵⁸ Osmanlı Devleti 1914'ten itibaren Irak'taki hâkimiyetini kaybetmeye başlamıştır.

2.1.1.3. Modern Dönem

Irak 1914 yılından itibaren yeni bir döneme girdi. Irak Devlet sınırları doğal bir süreçte oluşmadı. İngiltere Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerini birleştirerek Irak'ın sınırlarını oluşturdu. Ünlü Arap yazarlarında Hisham Sharabi bu sınırların toplumsal bir altyapısı olmadığı gibi idari anlamda da tarih boyunca bir bütünlük göstermediğini vurgulamıştır. Bu sınırlar İngiltere ve Fransa'nın çabalarıyla ilk olarak 1915 yılında Sykes-Picot anlaşmasıyla çizilirken, 1920 yılında da San Remo ile kesin mutabakata varılmıştır.⁵⁹ Bu sınırlar oluşturulurken Irak'ın ilk lideri Kral Faysal oldu. Haşimi kralı Hüseyin'in oğlu olan Faysal, 1919'da Paris Barış Görüşmelerine katıldı ve ardından İngilizlerin onayı ile Irak'ın başına geçti. Faysal'ın başa geçmesiyle birlikte Irak'ta buna rıza göstermeyen aşiretler tarafında ayaklanmalar baş gösterse de bu ayaklanmalardan bir sonuç alınamadı. Ayaklanmaların ardından 1921 yılında referandum yapıldı ve Faysal resmi bir şekilde Irak'ın kralı oldu.⁶⁰ Irak, Kral Faysal döneminde 1932'de Milletler Cemiyetine üye olarak kabul edildi. Kral Faysal deneyimli bir siyasetçiydi. Faysal, hem aşiret faktörü ile birlikte Irak'ın iç siyasi dengelerini biliyor hem de

⁵⁷ Ali al-Wardi, **al-Ahlak (Ahlak)**, Alwarrak Publishing, Londra, 2007, s.24.

⁵⁸ Chapen, a.g.e, s.26-27.

⁵⁹ Muhsin al-Musawi, **Reading Iraq: Culture and Power in Conflict**, Tauris, Londra, 2006, s.60.

⁶⁰ Todd, a.g.m, s. 3-7.

yabancı ülkelerden gelen dış baskıları göğüsleyebiliyordu. Kral Faysal'dan sonra önce oğlu Kral Gazi, ardından torunu Kral 2. Faysal Irak'ın lideri oldu.

Abdul-Kerim Kasım önderliğinde 1958 yılında gerçekleştirilen darbe ile Irak'ta yeni bir dönem başladı. Ancak Kasım dönemi çok uzun sürmedi. 1963'te Baas merkezli başka bir darbe yaşandı. Bu darbenin ardından Irak'ın başına önce Abdul-Selam Arif, ardından kardeşi Abdul-Rahman Arif geçti.⁶¹ Arif'ten sonra 1968'te Hasan Al-Bakr ve 1979'da Saddam Hüseyin önderliğinde 2003'e kadar sürecek olan Baas yönetimi Irak'ta hüküm sürdü.

2.1.2. Irak'ın Demografik Yapısı

Yukarıda da belirtildiği gibi Irak verimli topraklar üzerine kurulmuş bir ülkedir. Irak'ın verimli topraklar üzerinde kurulmuş olması, onu bir mücadele alanı haline getirmiştir. Tarihte pek çok medeniyet bu verimli topraklara sahip olmak için savaşmış ve belli süreler ve bölgelerde Irak'ta hâkimiyet kurmuştur. Bu durum belki de günümüzde Irak için söylenen "Ortadoğu'nun minyatürü" söyleminin gerekçesidir. Diğer bir ifade ile Ortadoğu'da yaşayan neredeyse bütün halklardan bir bölümü Irak'ta da yaşamaktadır. Bu bağlamda Irak çok etnikli bir toplum yapısına sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Irak'ta nüfusun çoğunluğunu Araplar oluşturmakla birlikte, bunlar kendi içinde Sünni ve Şii olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bunların dışında en kalabalık topluluk ülkenin kuzeyinde yaşayan Türkmenler ve Kürtler ile küçük bir azınlığı oluşturan Hıristiyan, Asuri ve Yahudilerdir. Irak devleti kurulduğu sırada yaklaşık olarak 2.5 milyon kadar nüfusu barındırıyordu. Bu nüfusun içerisinde halkın %80'e yakını Arap'tı, diğer gruplar ise kuzeyde yaşayan Kürtler, Kerkük bölgesinde yoğunlaşan Türkler (Türkmenler), Acemler ve Bağdat'ta yoğunlaşan Yahudilerdi.⁶²

Günümüzde Irak'ta yaşayan etnik grupların nüfusu hakkında kesin bilgilerin olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü İran-Irak Savaşından bu yana sürekli bir kriz ortamı

⁶¹ <http://www.aliraqi.org/forums/showthread.php?t=101732>, (02.12.2011).

⁶² Malcolm Yapp, **The Near East Since The First World War: a History to 1995**, Longman, London, 1996, s.69.

içerisindeki Irak'ta güvenilir nüfus istatistikleri bulunmamaktadır.⁶³ Bu nedenle bir kaynağa bağlı kalmadan değişik kaynaklardan yararlanarak Irak'ın nüfus yapısı hakkında bilgiler verilmesi daha sağlıklı bir sonuç doğurur. Polk'un *Irak'ı Anlamak* kitabından Irak'ın nüfus yapısı hakkında şu veriler bulunmaktadır; Irak'ta yaklaşık 16-20 milyon Arap yaşamaktadır; Bunların yüzde 65-80'i Şii, yüzde 20-30'u Sünni'dir. Kürtlerin nüfusu 3,6-4,8 milyon, Türkmenlerin ve diğer halkların nüfusu yaklaşık 2 milyondur.⁶⁴ Diğer bir veriye göre ise, nüfusun %97'si Müslüman'dır. Müslümanların ise %60'ı Şii, %32'si Sünni'dir. Etnik olarak ise nüfusun %75-80'i Arap, %15-18' Kürt, %5'i ise Türkmen, Asurî (Nasturi) ve diğerlerinden oluşmaktadır.⁶⁵ Son olarak, sadece konuştukları dil açısından Irak'taki etnik dağılımı ele alan bir araştırmada ise Irak nüfusunun %70'den biraz fazlası Arap, %15'i Kürt ve %12'si Türk(men).⁶⁶

Irak nüfusu ile ilgili yapılan istatistiksel araştırmaları zorlaştıran diğer bir etkenin kimlik sorunsalı ile ilintilidir. Birinci bölümde de bahsettiğimiz gibi, bir kişi sadece bir etnik kimliğe sahip olmak zorunda değildir. Örneğin Irak'ta Sünni Türkmen bulunduğu kadar Şii Türkmen de bulunmaktadır. İnsanlardan Türkmenlik veya Şiilik gibi bir kimliği oluşturabilecek baskın unsurlardan sadece birine sarılmalarını beklemek pek anlamlı olmaz. Dolayısıyla Irak gibi bir ülkede nüfus ile ilgili yapılan istatistiksel çalışmaların daha sağlıklı olabilmesi için bu gibi unsurlar göz ardı edilmemelidir.

Irak'ta nüfus sayımı yapılmamasına rağmen tahminlere göre Irak nüfusu 30 milyonun üzerine çıkmış bulunmaktadır. Bu nüfus en çok Bağdat, Musul, Basra ve Süleymaniye'de yoğunlaşmaktadır. Nüfusun yaklaşık olarak %66'sı kentlerde yaşamaktadır.⁶⁷

Etnik kimlikler kadar Irak nüfusunun diğer bir gerçekliği de aşiret kimliğidir. Günümüzde Irak'ta vatandaşların %75'i kendini bir aşiret mensubu olarak görmektedir. Aşiretler kırsal kesimde olduğu kadar sağladığı faydalara paralel olarak şehirlerde de

⁶³ Mesut Özcan, "Irak: Ortadoğu'nun Etnik ve Kültürel Minyatürü", **Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**, (Ed.) Fulya Atacan, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.159.

⁶⁴ Polk, a.g.e., s.6.

⁶⁵ Özcan, a.g.m., s.158-159.

⁶⁶ Serhat Erkmen, "İç Etkenler Açısından Irak'ın Geleceği", **Irak Krizi**, Asam Yayınları, Ankara, 2003, s.6

⁶⁷ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>.

hale gücünü korumaktadır. Özellikle Irak'ın güneydoğusunda, “orta batısında ve kuzeyinde yaşayan aşiretler güçlü bir şekilde varlıklarını sürdürmektedir.”⁶⁸

2.1.3. Irak'ın Coğrafi Yapısı

Irak'ın coğrafi özellikler yine Irak'ı anlamamız için önemlidir. 1921'de belirlenen sınırları ile ülkenin toplam yüzölçümü 437.065 kilometrekaredir.⁶⁹ Irak'ın sahip olduğu bu alan, Avrupa ülkelerinin alanları ile karşılaştırıldığında, İspanya ve Fransa dışındaki ülkelerden daha büyük olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁰

Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi, Irak'ın kuzeyinde Türkiye, doğusunda İran, güneyinde Kuveyt ve Basra Körfezi, güneybatısında Suudi Arabistan ve Ürdün, kuzeybatısında ise Suriye bulunmaktadır.⁷¹ Irak'ın başta İran olmak üzere bu komşuları ile olan ilişkileri kendi iç ve dış politikalarını oluşturma sürecinde önemli etkileri olmuştur.

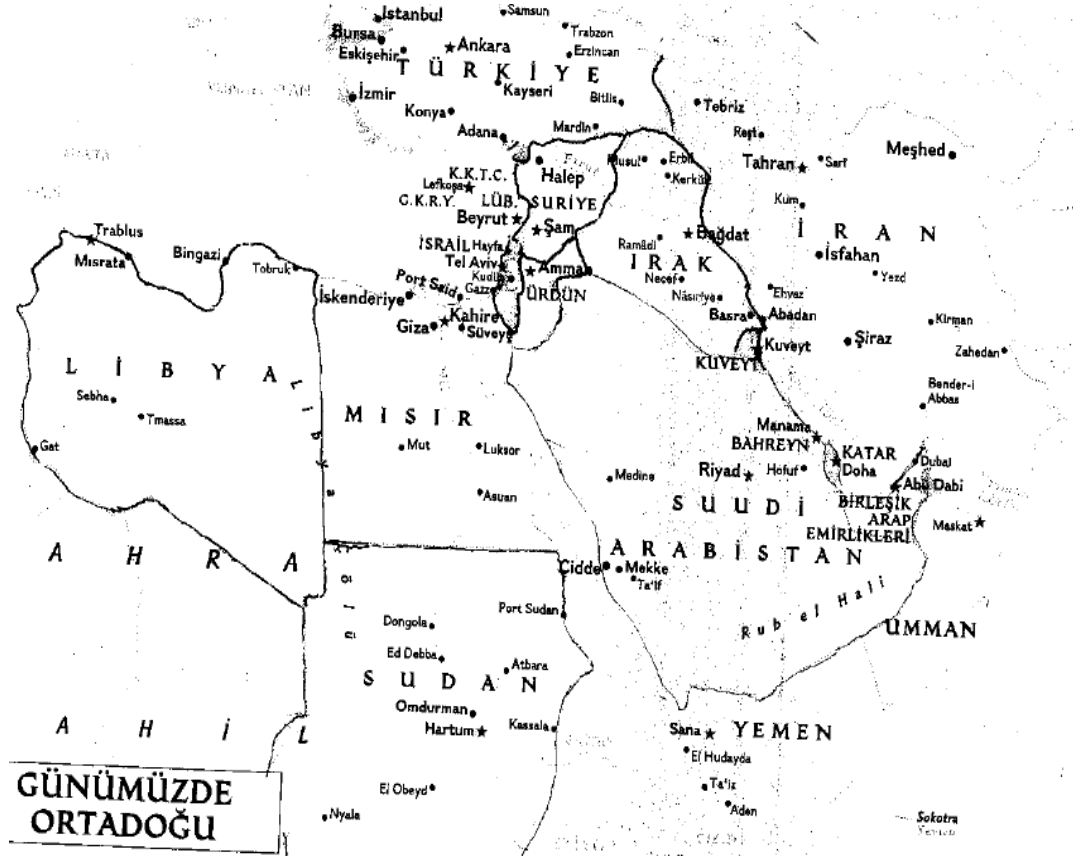
⁶⁸ “Iraq: Cultural Appreciation Booklet”, http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/28251F82-9DA8-44BE-8E86-11364628394B/0/iraq_cultural_appreciation_booklet.pdf.

⁶⁹ Polk, a.g.e, s.8.

⁷⁰ Saddam Hussein, **Iraq:30 Years of Progress**, Irak Enferyasyon ve Kültür Bakanlığı Yayını, Bağdat, 1998,s.18-19.

⁷¹ Özcan, a.g.m., s.157.

Şekil 2

Kaynak: Schorr, a.g.e, s.14.

Fırat ve Dicle Nehirleri Irak'ın bir diğer önemli coğrafi unsurlarını oluşturur. Fırat Nehrinin uzunluğu 2.900 kilometredir. Türkiye'nin doğusunda doğan Fırat, Suriye üzerinden Irak'a girer. Dicle Nehri ise 1.970 kilometre uzunluğundadır. Dicle tıpkı Fırat gibi Türkiye'den doğar ve Irak'a akar.⁷² Bu iki nehir Irak'ın güneyinde birleşerek Şattu Al-Arab denizine dökülür. Irak'ta, bu nehirler aracılığı ile oluşan su kanalları sayesinde

⁷² Hussein, a.g.e, s.35-37.

buğday, arpa, hurma, pirinç ve sebze ürünlerinin yetiştirilmesine olanak sağlanmaktadır.⁷³

2.1.4. Irak'ın Ekonomik Yapısı

Irak ekonomisinin en önemli ögesi doğal kaynaklardan elde edilen gelir ve onlara göre oluşan sanayidir. Irak dünyada petrolün en çok üretildiği ülkelerden birdir. Irak'ı diğer ülkelere ayırt eden başka bir özelliği de dünyada üretilen en ucuz petrole sahip olmasıdır. Irak'ta hala kullanılmayan pek çok petrol havzası bulunmaktadır. Bu havzalar ile birlikte Irak dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip ülke olduğu tahmin edilmektedir. Günümüzde Irak'ın kuzeyi ve güneyinde işletmeye açılmış petrol yatakları bulunmaktadır. Ancak Bağdat çevresindeki "Sünni üçgen" in altında henüz işletmeye açılmamış geniş bir petrol denizi saptanmıştır. Bu bölge tek başına Suudi Arabistan'ın bütün petrol yataklarına denk olduğu tahmin edilmektedir.⁷⁴

Şekil 3

Şekil 3'teki haritada, koyu siyah noktalar ile Irak'ta işletmeye açılmış petrol yatakları gösterilmektedir. Yine şekilden anlaşıldığı gibi, bu petrol yataklarının büyük bölümü Irak'ın kuzeyi ve güneyinde bulunmaktadır. Kuzeyde Kerkük, güneyde Basra ve Ummu Kasr, Basra körfezi kıyısında Mina al-Bakr, orta bölgede ise Rumaila bölgeleri petrolün üretildiği bölgelerdir.

⁷³ Polk, a.g.e., s.9.

⁷⁴ A.e, s.11.

Irak'ta petrole dayalı gelir belli bir sosyal yapıyı şekillendirmektedir. Yapılan çalışmalarda, petrole göre ekonomisi şekillenen ülkelerde demokrasinin ve ekonomik büyüme istikrarının olumsuz olduğu gözlenmektedir.⁷⁵ Birçok petrol üretici ülkede görülen kliyentalist ilişkiler Irak'ta petrol nedeniyle görülmektedir. Petrol üretici ülkelerde merkezi iktidarlar ülkenin ekonomisine hâkim olurlar. Dolayısıyla bu ülkelerde burjuva sınıfı ve orta sınıf endüstriyel bir temelde gelişmez. Merkezi iktidarlar petrolden gelen zenginlik sayesinde kamu harcamaları aracılığı ile toplum içinde kliyentalist ilişkiler güçlendirir. Bu durum Saddam Hüseyin döneminde Irak'ta yoğun bir şekilde görülmüştür.

Irak tarım alanında gelişmemiş bir ülkedir. Bunun en büyük nedenlerinden biri 1980'lerden itibaren süren savaşların çiftliklere ve çiftçiliğe verdiği zarardır. Birleşmiş Milletlerin 1991 yılında petrol karşılığı gıda programını reddeden Irak, bu tarihten sonra tarım üretimine biraz daha fazla önem vermeye başlamıştır. Ancak 2002 yılı verilerine göre Irak neredeyse temel gıda ihtiyaçlarının %80'ini ithal eden bir ülke durumundadır. Irak'ta en çok ekilen bitkileri; tahıl türleri, hurma, pirinç ve pamuktur.⁷⁶

Irak'ta 1960'larla birlikte petrol gelirlerinin artmasıyla endüstriyel üretime planlı bir şekilde başlandı. Genellikle petrol üretimine dayalı sanayi kolları gelişmiştir. Petro-kimya, demir-çelik sanayi, çimento, tekstil gibi alanlarda gelişme olmuştur. Diğer alanlarda pek gelişme görülmemiştir.⁷⁷

2.2. Irak'ın Önemli Aşiretleri

ABD'nin Irak işgalinden sonra kimlik konusu Irak siyasetinde önemli bir yer tutmuştur. Arap, Kürt ve Türkmen vatandaşların etnik kimlikleri ön plana çıkarılmış ve akademik çalışmalarda bunlar üzerinden analizler yapılmıştır. Aynı zamanda bu vatandaşlar, dinlerine ve mezheplerine göre de gruplandırılmıştır. Ancak bu vatandaşların birçoğunun aynı zamanda bir aşiret aidiyetlerinin olduğu da

⁷⁵ Jonathan Sanford, "Iraq's Economy: Past, Present, Future", **Report For Congress**, Vaşington, Temmuz 2003, s.48. <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/rl31944.pdf>.

⁷⁶ Selami Özgenç, Nurten Günel, Yasemin Özdemir, **Ortadoğu "Güneybatı Asya" Ülkeler Coğrafyası**, Der Yayın, İstanbul, 2006, s.140.

⁷⁷ A.e., s.143.

unutulmamalıdır. Çeşitli zamanlarda, ihtiyaca ve menfaate göre bu aidiyetleri öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Irak'taki aşiretleri ve onların nerede buldukları hakkında bilgi sahibi olunmalıdır. Bunun dışında aşiret dediğimiz olgunun da ne olduğu, aşiret kavramının neyi kapsadığı incelenmelidir.

2.2.1. Aşiret Kavramı

Aşiret, toplumsal bir örgütlenme biçimidir. Ancak sosyal bilimin birçok alanında olduğu gibi aşiret kavramı ile ilgili ne anlatılmak istendiği, neyi kapsadığı konusunda tam anlamıyla bir mutabakat yoktur. Arap toplumu hakkında yazılan İngilizce metinlerde⁷⁸ de bu sıkıntıların yaşandığını gözlemlenmektedir. Bu çalışmada, özellikle Arap feodal toplulukların yaşam ve örgütlenme biçimleri dikkate alınarak, aşiret kavramıyla ilgili olarak ne kastedildiği açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

Feodal Arap toplumunda en küçük örgütlenme biçimine *bayt* adı verilir. Bayt kelimesi Türkçede ev anlamına gelir. Geniş aile modelini anlatmak için bayt kavramına başvurulur. Bayt'ten daha büyük bir örgütlenme biçimi olarak, daha çok yerleşik olmayan topluluklarda görülen *Khams* olarak adlandırılan örgütlenmedir. Khams'in kelime olarak Türkçe karşılığı beş'tir. Burada beşli grup anlamında kullanılır. Beş kuşaktan beri ilişkileri ve dayanışması devam eden bir grubu ifade eder. Bu grup birkaç aileden oluşur. Özellikle kan davaları durumunda devreye giren bir örgütlenme türüdür. Bu tür bir grubun bir bireyine yapılan saldırı tüm bireylere yapılmış sayılır.⁷⁹

Khams olarak adlandırılan gruptan daha büyük ama aşiretin bir alt bölümünü oluşturan örgütlenmeye *Fakhdh* denilir. Bu tür bir örgütlenmenin nüfusu yüzlerce kişiden oluşabilmektedir. Bu örgütlenme şekli bir köy çerçevesinde oluşur. Burada yine kan bağı önemlidir. *Hamoula* ise fakhdhtan daha büyük ama aşiretten bir önceki örgütlenmeye verilen addır. Bu gruplara shabba olarak da adlandırılır ve küçük aşiret olarak algılanır. Bu grupta da ortak aidiyet kan bağına dayalı olmakla birlikte, bu

⁷⁸ İngilizce metinlerde "clan, tribe, qabile, confederation of tribes" gibi kavramlar bazen birbirlerinin yerine kullanıldığı gözlenmektedir. Türkçe metinlerde ise "aşiret" kavramı çok genel bir şekilde, Arap toplumuna özgü örgütlenme biçimleri dikkate alınmadan kullanılmaktadır.

⁷⁹ Edmund Ghareeb, **Historical Dictionary of Iraq**, The Scarecrow Press, ABD, 2004, S.133.

gruplar birkaç köyden oluşabilmektedir.⁸⁰ Aşiret daha küçük olan bu örgütlenme türlerinin genel isimleri dışında, Irak'ın farklı bölgelerinde farklı şekillerde adlandırıldığı da bilinmektedir.

Bu çalışmanın ana kavramı olan aşiret, Arapça kökenli bir sözcüktür. Aşiret, aşire sözcüğünden türemiştir. Bu sözcük, geniş akraba toplulukları anlamında kullanılmaktadır.⁸¹ Aşiretler bir bölgede veya birkaç çevre köyde örgütlenen toplumsal bir örgüttür. Aşiretlerde de yine kan bağı önemlidir. Aynı soydan geldiğine inanan binlerce kişi kendini bir aşiret mensubu olarak görebilmektedir.

Aşiretlerin bir araya gelip oluşturdukları yapıya ise aşiretler konfederasyonu veya kabile denilmektedir. Belli bir aşiret konfederasyonuna mensup aşiretler artık nüfus ve yayıldıkları alan bakımından daha büyüktür. Bir aşiret konfederasyonu yüz binlerce kişiden oluştuğu gibi bir milyonun üzerinde aşiret mensubuna sahip konfederasyonlar da bulunmaktadır. Bu konfederasyona bağlı aşiretlerin yayıldığı alan bazen bir ulus-devletin sınırlarını aşabilmektedir.⁸² Zaten bilindiği gibi Irak'ta bulunan çoğu aşiretler Arap Yarımadası'ndan Irak'a gelen aşiretlerdir. Bu bağlamda aşiretler daha geniş bir alana yayıldığı için aşiret konfederasyonlarında kan bağı takibi yapmak kolay değildir.

2.2.2. Irak'ta Önde Gelen Aşiret Konfederasyonları (Kabileler)

Moğol istilalarının ardından İngiliz işgaline kadar Irak'ta güçlü merkezi yönetimler oluşmamıştır. Moğol istilasından sonra Osmanlı döneminde de çok güçlü merkezi bir idare yapısı oluşturulamamıştır. Osmanlı dönemindeki gevşek idari yapı nedeniyle aşiretler konfederasyonlar oluşturarak bölgelerinde mini devletler haline gelmiştir.⁸³ Günümüzde de aşiret konfederasyonları güçlerini koruyarak varlıklarını devam ettirmektedir. Bu konfederasyonlar nüfuzlarını kullanarak ülkenin toplumsal ve

⁸⁰ Michael Eisenstadt, "Tribal Engagment Lessons Learned", **Military Review**, Eylül-Ekim 2007, s. 17.

⁸¹ <http://www.asiretler.com/Yazdir.asp?id=15>, (04.09.2010).

⁸² Eisenstadt, a.g.m, s. 17.

⁸³ Hussein Hassan, "Iraq: Tribal Structure, Social, and Political Activities", **CRS Report for Congress**, 07.04. 2008, s. 3. <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS22626.pdf>.

siyasal yapısını etkileyebilmektedir. Irak'ta Sammar, Duleymi, Jiburi, Abu Nasir, Anizah, Zubeyd ve Ubeyd aşiret konfederasyonları, büyüklükleri ve etkileri bakımından önde gelen aşiret konfederasyonlarıdır. Bu nedenle bu aşiretleri kısaca tanımakta fayda vardır. Aşağıda tanıtılan aşiretler, Irak'ta var olan onlarca aşiretlerden sadece en büyük olanlarıdır.

2.2.2.1. Şammar Aşireti

Şammar aşireti nüfus bakımından Irak'ın en büyüklerinden belki de en büyük aşiretidir. Arap Yarımadasından Irak'a göç eden Şammar aşireti birkaç Arap ülkesinde yayılmış durumdadır. Ancak yaklaşık olarak 1,5 milyona yakın nüfusu bulunan bu aşiretin yüzde %75'lik nüfusu Irak'tadır. Bu aşiret konfederasyonuna bağlı olan aşiretler Irak'ın dışında Arabistan, Ürdün ve Suriye'de de bulunmaktadır. Özellikle 18.yy'da Vahabiler ile yaşadıkları sorunlar sonrası farklı coğrafyalara göç eden Şammar'lar, deve ve koyun besleyiciliği yaparak geçinmişlerdir.⁸⁴

Şammar aşiretleri Irak'ın içinde büyük bir alana yayılmışlardır. Bu aşiretler Bağdat'ın kuzeyi, Suriye sınırına yakın bölgelerde ve Musul ilinde yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Şammar aşiretlerinde, birçok Arap aşiretinde olduğu gibi Sünni ve Şii inanışta bulunan aşiretler bulunmaktadır.⁸⁵ Şammar aşiretine mensup olan Gazi al-Yaver, ABD'nin 2003 Irak müdahalesinden sonra sonra ABD tarafından geçici yönetimin Cumhurbaşkanı olarak atanmıştır. Bu örnek Şammar aşiretinin Irak'ta güçlü bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

2.2.2.2. Duleym Aşireti

Irak'ın en büyük aşiretlerinden biri olduğu Irak'taki soy isimlerden anlaşılabilir. Irak'ta pek çok kişi bu aşirete mensup olduğunu göstermek için "Duleym" soy ismini kullanır. Irak'ta Saddam Hüsseyin döneminde iktidara en yakın aşiretlerden

⁸⁴ Abd-oun al-Rowan, **Aşair al Irak (Irak Aşiretleri)**, al-Ehliye Yayınları, 2. Cilt, Amman, 2003, s. 26-27.

⁸⁵ Hassan, a.g.m., s.5.

al-Tikriti'lerden sonra Duleym aşireti gelmektedir. Geçmişte Duleym aşireti mensupları devletin güvenlik ve istihbarat kurumlarında görev alırlardı.⁸⁶ Duleym aşiretleri Irak'ın orta ve batı bölgelerinde bulunurlar. Al- Anbar, Musul ve Ramadi illeri nüfus olarak en yoğun oldukları bölgelerdir.

2.2.2.3. Jibur Aşireti

Jibur aşiretleri Irak'ın kuzeyinde Musul'dan Habur'a kadar uzanan nehir kenarlarında yaşamaktadırlar. Jibur, Irak'ın en büyük aşiretlerinden biridir. Aşiretlerin içinde Şii ve Sünni gruplar mevcuttur. Jibur aşireti 1980'lerde Irak-İran Savaşı sürecinde Saddam Hüseyin'in yanında yer almıştır ve bu nedenle hükümetten ciddi destek görmüştür. Ancak 1990'larda bu aşiret üyesi bazı kişiler Saddam tarafından idam edilince ilişkiler olumsuz etkilenmiştir. Günümüzde bu aşiret ABD'nin yanında yer almakta ve Musul vilayetinin yönetiminde etkin bir rol oynamaktadır.⁸⁷

2.2.2.4. Al-Tikriti Aşireti

Irak'ın nüfus olarak olmasa da son dönemde siyasi olarak en önemli aşireti olarak Tikriti aşiretlerini gösterebiliriz. Aşiret konfederasyonu ismini Tikrit vilayetinden alır.⁸⁸ Baas Partisinin ve Irak Devletinin önceki liderleri olan Hasan al-Bakr ve Saddam Hüseyin, al-Tikriti aşiret konfederasyonundan olan Albu Nasır aşiretine mensup kişilerdi. Bu nedenle bu aşiret devlet ile özdeşmiş bir aşiret haline gelmişti. Özellikle devletin güvenlik ve istihbarat kurumlarında bu aşiretten olan kişiler görev alırdı.

2.2.2.5. Al-Khaza'il Aşireti

Al-Khaza'il aşiret konfederasyonu Arapların en köklü aşiretlerinden biridir. Bedevi bir aşiretten gelen Khaza'iller, Arap yarımadasının Najd bölgesinden göç

⁸⁶ Aida Baghirova, "Iraqi Army: Myth and Realities", http://www.stradigma.com/english/may2003/articles_08.html, Mayıs 2003.

⁸⁷ Hassan, a.g.m., s.5.

⁸⁸ Thamir Abd-Hasan al-Amiry, **Mousua al-Aşair al-Irak (Irak Aşiretlerinin Bilgileri)**, 1. Cilt, Aateak Yayınları, Kahire, 2009, s.204.

etmişlerdir. Al-Kahaz'iller, Bedevi Arap aşiretlerinin edebi ve siyasi temellerini oluşturan aşiretlerin üyeleri Bağdat ve çevresinde yoğun olarak ikamet etmektedirler.⁸⁹

2.2.2.6. Anizah Aşireti

Irak'ta göçebe aşiretler bakımından nüfus olarak en büyüğü Anizah aşiretleridir. Anizah aşiretleri Suriye çölü, Irak-Suriye sınırı ve Fırat'ın doğusu olarak üçgensel bir bölgede yoğun olarak yaşarlar. Irak'ta Anizah ve Şammar aşiretleri arasında tarihsel bir çekişme söz konusudur. Bu çekişme 150 yıldan beri devam etmektedir.⁹⁰

2.2.2.7. Hushaim Aşireti

Hussaim aşireti Fırat Nehri çevresinde yaşayan aşiretlerdir. Bu aşiretin kökenleri Şammar aşiretine dayanmaktadır. Hushaim kabilesi çok uzun zamanlardan beri Irak'ta yerleşmiş durumdadır. Bu aşiretler küçük ve birbirlerinden bağımsız bir şekilde yaşarlar. Ancak siyasi konularda ortak hareket etmektedirler.⁹¹

2.2.2.8. Diğer Önemli Aşiretler

Ubayd, Zubayd ve Al-Aqrah Irak'ın diğer önemli Arap aşiretleridir. Arap aşiretler dışında özellikle Kuzey Irak'ta Barzani ve Zibari gibi bölgelerinde etkin aşiretler bulunmaktadır. Bunların dışında da Irak'ta onlarca aşiret bulunmaktadır. Bu aşiretlerin Irak'taki dağılımı isimleriyle birlikte aşağıdaki haritada gösterilmektedir

⁸⁹ Abd-oun al-Rowan, **Aşair al Irak (Irak Aşiretleri)**, al-Ehliye Yayınları, 1. Cilt, Amman, 2003, s. 245.

⁹⁰ Hassan, a.g.m., s.5.

⁹¹ A.g.e., s.5-6.

Tablo 2

Aşiret İsimleri	Şekil 4'teki Sayılar
Kürt Aşiretler Karışımı	1
Kürt Aşiretler Karışımı	2
Kürt, Türk ve Arap Aşiretler	3
Al Clall	4
Al Clall	5
Al Hasan	6
Unizah	7
Al Hasan	8
Unizah	9
Unizah	10
Albu Muhammed	11
Al-Ozeyri	12
Benu Bayat	13
Al Zubeyid	14
Al Rabih	15
Albu Timin	16
Al Rabih	17
Al Montific	18
Al Montific	19
Al Montific	20
Al Dufir	21
Al Mutayrat	22
Al Mutayrat	23
Al Kındi	24

Benu Malik	25
Al Kazraj	26
Belirtilmemekte	27
Belirtilmemekte	28
Al Ribad	29
Banu Hijayim	30
Banu Rikab	31
Belirtilmemekte	32
Belirtilmemekte	33
Al Savaid	34
Banu Lam	35
Al Acra	36
Albu Yasir	37
Al Hazail	38
Al Fatlah	39
Al Cabur	40
Al Leyf	41
Al Havaşim	42
Al Cenabi	43
Unizah	44
Al Karakul	45
Duleym	46
Al Karakul	47
Al Salihi	48
Aşiretlerin Karışımı	49
Al Duri	50

Duleym	51
Al Cabur	52
Al Salihi	53
Atihi	54
Al karah	55
Belirtilmemektedir	56
Al Hazray	57
Somayda	58
Al Nefiseh	59
Al Cabur	60
Al Takaritah	61
Al Dury	62
Al Sammarai	63
Al Cabur	64
Al Sammarai	65
Al Sammarai	66
Tikriti Aşiretleri	67
Kürt, türk ve Arap Aşiretleri	68
Kürt Aşiretlerinin Karışımı	69
Sincar	70
Sincar	71
Şamar	72
Duleym	73
Duleym	74

Kaynak: Humanitarian Information For Iraq (<http://www.hiciraq.org/main.asp>)

2.3. Irak'ta Aşiretlerin Toplumsal Kültürü ve Yapısı

Aşiretlerin Irak'ta toplumsal ve siyasi işlevlerini anlamak ve rollerini kavrayabilmek için bu geleneksel kurumun örgütlenmesinde ön plana çıkan kültürel yapıyı daha yakında incelemek gerekmektedir. Bunun için de çalışmamızda bazı sorulara cevap aranmıştır.

Bu sorulardan birincisi, aşiret üyelerini birbirine bağlayan ve bu sadakati sağlayan bağın sebebi nedir? Diğer önemli bir soru ise, Irak'ta mevcut siyasi ilişkiler sonucunda oluşan dikey ilişkide aşiret liderlerinin rolü nedir? Bu sorulardan yola çıkarak, bu çalışmada önümüzdeki bölümlerde işleyeceğimiz konularda, modern Irak'ta aşiretlerin toplumsal rolleri ve işlevi hakkında alt yapı oluşturulmaya çalışılacaktır.

2.3.1. Aşiret Bağını Güçlü Kılan Etkenler

Ünlü tarihçilerden Hanna Batatu *Eski Toplumsal Sınıflar ve Irak'ta Devrim Hareketleri* adlı eserinde Irak'ta aşiret gruplarını ikiye ayırmaktadır. Bu gruptan birincisi deve ticaretinden geçinen bedeviler. Bu gruptan olanlar daha çok Arap yarımadasından Irak'a gelen bedevilerden oluşmaktadır. Bunlar göçebe topluluklardır ve Arap kimliğine sahiptir. Batatu, diğer grubu ise dağ aşiretleri olarak adlandırmaktadır. Bu gruba mensup aşiretler ise Irak'ın kuzeyinde bulunan dağ çevrelerinde yaşarlar.⁹²

Aşiretler yapılarına göre değişik kendisine özgü özellikler gösterebilirler. Örneğin bedevi aşiretler özgürlüklerine son derece düşkündürler.⁹³ Bu tür aşiretlerde, aşiret bir devletmiş gibi algılandığı söylenebilir. Bu yapı içinde birey kendini güvende hisseder. Özellikle çöl şartları ve hayvancılık yapmanın koşulları nedeniyle bu yapı içinde dayanışma duygusunu ön plana çıkardığı görülmektedir.⁹⁴ Ancak bu karakteristik özellikler daha çok yerleşik toplum öncesi aşiretlerin özelliklerini yansıtmaktadır.

⁹² Hanna Batatu, *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, Princeton University Press, New Jersey, 1978, s.63.

⁹³ Ali Wardi, *Drase Fi Tabiat Al-müctamaat Al-Iraq (Irak Toplum Doğası ile İlgili Çalışmalar)*, s. 89.

⁹⁴ A.e, s.74.

Yeni toplumsal şartlar ve ilişkiler sonucunda yeni toplumsal yapılar oluşur. Aşiretlerin yerleşik yaşama geçmesi ve tarım ile geçimin sağlaması sonucu toplumsal yapılarında değişimler oluşmuştur. Irak'ın önde gelen toplum bilimcilerinden Ali Wardi'nin çıkarsamasına göre, Iraklı aşiretler yeni yapı içinde pek çok temel özelliklerini kaybetmişlerdir. Ancak buna rağmen aşiretlerde kan bağına dayalı assabiye duygusu hala çok güçlüdür⁹⁵. Bu bağlamda günümüzde Irak aşiretlerinde ilişkiler değerlendirirken, aşiretlerin kan bağına verdiği önem ve ortak yaşam biçiminin doğurduğu dayanışma olgusu göz ardı edilmemelidir.

Bu noktadan yola çıkarak Irak'ta var olan modernleşme ve şehirleşme süreci tekrar eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmalıdır. Irak'ta kırsal bölgelerden kentlere kalabalık nüfus akınları sonucu şehirleşme sağlıklı bir şekilde gerçekleşmemiştir. Kırsal bölgelerde oluşan gelenekler ve ilişkiler yapısı şehirlere taşınmıştır⁹⁶. Bunun sonucunda şehirlerde geleneksel ilişkiler devam etmiştir.

Şehirlerde gelişen ilişki yapısının süreç içerisinde işlevselliğini koruması, geleneksel yapının devamlılığını sağlayan önemli etkenlerdendir. Örneğin Irak'ta devlet-birey ilişkilerinde veya ticari ilişkilerde kan bağı olgusu önemini koruduğu için, kan bağına dayalı ilişkiler patronaj yapısını yeniden üretmektedir.

Başta devletin güvenlik kurumlarında olmak üzere, Irak'ta liderlerle kan bağı bulunan kişiler devletin önemli kurumlarında görev aldılar. Bu durumu nepotizm kavramıyla açıklamak gerekir. Nepotizm⁹⁷, devlet yönetiminde akrabalara gösterilen ayrıcalık ve verilen öncelik anlamına gelir. Bu nedenle devlet yönetiminde olanların kendi akrabalarını devlet yönetiminde söz sahibi yapmaları durumu nepotizm kavramıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Saddam Hüseyin döneminden yola çıkarak kan bağına dayalı devlet içinde örgütlenmeye örnekler verebiliriz. Hüseyin, babası vefat ettikten sonra dayısının

⁹⁵ Ali Wardi, **al-Ahlak**, s. 23.

⁹⁶ Toby Dodge, "The Social Ontology of Late Colonialism: Tribes and Mandated States in Iraq", (ed.) Falah Abdul-Jabar ve Hosham Dawod, **Tribes and Power** Saqi, London, 2003, s.261.

⁹⁷ Etimolojik olarak nepotizm, nepotes sözcüğünden türemiştir. Nepotes, Latince yeğen anlamına gelir. Orta çağlarda Piskoposlar kendi yeğenlerini kayırmakla suçlanmışlardır. (bkz: Manuel Bagues, "Top Civil Service: Meritocracy or Nepotism?", Aralık 2008, s. 14. www.iza.org/conference_files/TAM_08/bagues_m4229.pdf)

yanında büyür. Bu süreçte kuzeni Sajida Khairallah Tulfah ile evlenir. Diğer bir ifade ile akraba evliliği gerçekleştirir. Saddam göreve geldikten sonra Sajida'nın kardeşi Adnan Khairallah Tulfah'ı Savunma Bakanı olarak görevlendirir. Kuzeni dışında annesinin ikinci evliliğinden olan üç üvey kardeşi de devletin önemli kademelerine atanır. Bunlardan Halepçe Katliamını yapan, "Kimyevi Ali" olarak bilinen, Ali Hassan al-Majid, Kuzey Irak'ın askeri ve güvenlik konusunda bölgesel lideri idi. Bunların dışında üvey kardeşleri Barzan Ibrahim al-Hassan, Watban Ibrahim al-Hassan ve Sab'awi Ibrahim al-Hassan da devletin ve Baas Partisi'nin önemli pozisyonlarında görev aldılar. Saddam Hüseyin'in oğullar Uday ve Qusay ile üvey oğlu Arshad Yasin'i de önemli yerlerde konumlandırıldı.⁹⁸ Birinci derece akrabalarından sonra Saddam Hüseyin devletin güvenlik kurumlarında kendi aşiretinden olan kişilere güvenerek onlara görev verdi. Günümüzde "Sünni Üçgen" olarak belirtilen bölgede bulunan Tikriti aşiretinden olan kişiler devletin stratejik noktalarında bulundular.

Baas döneminde oluşan bu yapı, Baas partisinin önceliklerine aykırı bir yapıdır. Ancak örgütlenmeler var olan siyasi kültürden etkilenmiştir. 2003 ABD müdahalesinden sonra Baas iktidarının varlığı Irak'ta sona ermiştir. Irak'ta 2003'ten önce de 1991 yılında, Körfez Savaşından sonra, zaten Kuzey Irak'ta Baas yönetimi hâkimiyetini kaybetmişti. Ancak Baas iktidarından sonra Kuzey Irak'ta örgütlenme ilişkisi aynen Baas yönetimindeki gibi olmuştur. Bu durum bir toplumun siyasi kültürü ile örgütlenme biçimi arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

1991 yılından sonra Kuzey Irak'ta bölgesel yönetimin kurulmasıyla birlikte orada Batı'nın etkisiyle liberal bir yapılanma olacağı beklentisi boşa çıkmıştır. Kuzey Irak'ta bu tarihten sonra oluşturulan bölgesel yönetimde ortaya çıkan nepotizm önceki dönemden daha fazla olmuştur.⁹⁹ Günümüzde Barzani ve ailesi Kuzey Irak'ın büyük bir bölümünü kontrol altında tutmakta ve nepotizm ile o bölgenin zenginliklerinden fazlasıyla yararlanmaktadır.¹⁰⁰ Örneğin Mesut Barzani'nin yeğeni Naçirvan Barzani

⁹⁸ Hosham Dawood, "The "State-ization" of the Tribe and the Tribalization of the state: The Case of Iraq", Ed. Falah Abdul-Jabar ve Hosham Dawod, **Tribes and Power**, Saqi, London, 2003, s. 120-126.

⁹⁹ Tarık Oğuzlu, "Turkey's North Iraq Policy: Competing Perspective", **Insight Turkey**, Vol.10, No.3, 2008, s.19.

¹⁰⁰ Micheal Rubin, "Dissident Watch: Kamal Sayid Qadir", **Middle East Quarterly**, Sonbahar 2006 s. 95-96. <http://www.meforum.org/922/dissident-watch-kamal-sayid-qadir>

Kuzey Irak Bölgesel yönetiminin Başbakanı oldu. Bunun dışında Barzani'nin oğlu Masroor, Bölgesel istihbarat servisinin başında bulundu. Bir diğer örnek ise Barzani'nin amcası Hoşyar Zabari, bölgesel yönetiminin dış ilişkiler sorumluluğunu üstlendi. Zabari günümüzde ise Irak'ın Dışişleri Bakanlığı görevini yapmaktadır.¹⁰¹

Bu örneklerden yola çıkarak Irak'ta modern devlet oluşumu için yeterli bir siyasi kültürün olmadığını söyleyebiliriz. İktidarlar kendi varlıklarını korumak için otoriter bir yapıya bürünmektedir. Bu süreçte kendilerinin güvенеceği kişileri devletin özellikle güvenlik kurumlarında görevlendirmektedirler. Kan bağı böyle bir yapıda işlevsellik kazanmaktadır. Toplumsal işlevselliği nedeniyle de varlığını korumaktadır.

Kan bağı, feodal toplumlarda grup dayanışmasını önemseyen bir ideolojinin temeli olduğu kadar toplumsal bir sistemi ve yapıyı açıklamak için de kullanılan bir kavramdır. Kan bağı üzerinden oluşan söylemler ataerkil toplum kültürünü yansıtır. Kan (dam) Arap toplumlarında bir metafor olarak da kullanılır. Kan burada aslında bizim hangi nesilden (neseb), yani soydan geldiğimizi ortaya koymak için vurguladığımız bir şeydir. Buna bağlamda Arapların isimleri örnek verilebilir. Araplar *selasil* olarak adlandırılan üçlü isim sistemini kullanır. Kendi isimlerinin yanı sıra baba ve dede isimleri ile de kendilerini adlandırır. Bir diğer örnek ise soy ağacıdır. Soy ağacında bulunan isimler, soyu oluşturan erkek adlarıdır.¹⁰² Tüm bunlar Irak'ta patriyarkal kültürü besleyen öğelerdir.

Öte yandan bir toplumda kan bağı olgusunun güçlü olması liberal demokrasinin gelişmesine engeldir. Irak'ta kan bağı olgusu hala çok güçlüdür. Bunun en önemli kanıtlarından biri akraba evliliklerinin yoğun bir şekilde yaşanmasıdır. Var olan evliliklerin nerdeyse yarısı hala kuzenler arasında olmaktadır.¹⁰³ Bu nedenle liberal düşüncede vurgulanan bireyselleşme Irak'ta gerçekleşmemektedir. Bir Arap atasözü kan bağına oluşturduğu ilişkileri iyi bir şekilde açıklamaktadır, “ ben ve kardeşim kuzenimize karşı, kuzenim ile ben bir yabancıya karşı birlik oluruz”.

¹⁰¹ “Kurdistan Regional Government Area of Iraq”, **UK Border Agency**, 21.05.2009, s.121. <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/4a24e5ae2.pdf>

¹⁰² Edouard Conte, “Agnetic Illusion: The Element of Choice in Arab Kinship”, Ed. Falah Abdul-Jabar ve Hosham Dawod, **Tribes and Power**, Saqi, London, 2003, s.16.

¹⁰³ John Tierny, “Iraqi Family Ties Complicate American Efforts for Change”, **The New York Times**, 28.09.2003.

2.3.2. Aşiret Liderinin Rolü

Aşiret liderinin geleneksel rolü kendi aşiretinin zarar görmesini önlemek ve onların temel ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaktır. Aşiret lideri Arapça şeyh olarak adlandırılır. Şeyhin bir diğer önemli rolü toplumsal düzenin oluşmasını sağlamak ve bu yolda kuralları uygulamaktır.¹⁰⁴ Aşiret liderinin diğer görevlerini birkaç madde halinde yazabiliriz:

- Aşiret içindeki sorunların çözülmesi için arabuluculuk yapmak;
- Aşiret içi teamüllere göre yargılama yapmak ve cezalandırmak;
- Otoriteye/yönetime karşı aşireti temsil etmek;
- Diğer aşiretler ile iyi ilişkilerin oluşmasını sağlamak;
- Aşiretin savunmasını sağlayıcı tedbirler almak ve
- Devlete ve diğer aşiretlere karşı kendi aşiretinin otonomisini sağlamak.¹⁰⁵

Ancak aşiret liderinin kendi aşireti üzerindeki otoritesinin sınırsız olmadığını belirtmekte fayda var. Aşiret lideri, savaş ve barış gibi önemli kararlarda aşiretlerin önde gelen yaşlı kişilerinden oluşan aşiret konseyine danışır ve ondan sonra karar verir. Buna karşın kesin bir itaat bekler. Başka bir deyişle günümüzde Irak'ta aşiret liderleri aşiretlerini etkileyebilirler ama aşiretleri üzerinde mutlak bir hâkimiyetlerinin olduğu söylenemez.¹⁰⁶

Aşiretlerde bir danışma kurulu olmasına rağmen aşiret liderleri bir “baba” gibidir. Şeyhler kendi tabasının iyi olmasında sorumludur. Bu bağlamda otoriteye karşı aşiretleri temsil etmek ve korumak onların belki de en önemli görevidir. Irak'ta oluşan otoriteler de zaten aşiret bireyleriyle birebir bağlantı kurmak yerine aşiret liderlerini muhatap almayı ve onları kendi aşiret bireylerini kontrol etmelerini tercih etmişlerdir.

¹⁰⁴ <http://www.cfr.org/iraq/iraq-role-tribes/p7681>, 14.11.2003.

¹⁰⁵ Eisenstadt, a.g.e, s.20.

¹⁰⁶ Lin Todd, “Iraq Tribal Study: Al-Anbar Governate”, **Department of Defence**, Haziran 2006, s. 2-42. <http://www.comw.org/warreport/fulltext/0709todd.pdf>.

Örneğin, Osmanlı yönetiminden sonra İngilizler, sadece aşiret liderleriyle görüşmüşlerdir. Lideri olmayan toplulukları muhatap almamıştır. Bu durum aşiret liderlerinin Irak'taki varlığını meşrulaştırmış ve kurumsallaştırmıştır.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Dodge, a.g.e, s.84-86.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AŞİRETLERİN İRAK'TA KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

Modern Irak Devleti'nin siyasi tarihi ABD müdahalesine kadar beş alt başlık altında incelenebilir. Bunlar; 19. yy'da Osmanlı dönemi, İngiltere işgalinden sonraki dönem, Krallık dönemi, Devrim sonrası Kasım dönemi ve ardından Baas dönemidir. Tabii her dönem de kendi içinde farklı dönemlere ayrılabilir. Bu dönemlerde Irak'taki iktidarlar siyasi programlarına göre aşiretlerle ilişki içinde olmuşlardır. Diğer bir ifadeyle Irak'ın en geleneksel kurumu olan aşiretler iktidarlar tarafından görmemezlikten gelinmemiştir. Özellikle aşiretlerin yerleşik yaşama geçmesiyle birlikte, aşiretler buldukları bölgelerde söz sahibi olmuşlardır. Bu nedenle iktidarlar onların bölgelerindeki nüfuzundan faydalanmak istemiştir. Bu durumun sonucunda aşiretler, toplumsal ve siyasal yaşam alanında kurumsallaşmıştır.

Modern Irak devleti kurulduğunda (1921) güçlü aşiret konfederasyonları tarafından yönetilmiştir. Krallık rejiminde kralın hangi aileden geleceğini belirleyen bu yönetim biçimi, devrimle sona ermiştir. 1958 yılında gerçekleştirilen darbeden sonra cumhuriyetçi yönetim aşiretlerin varlığını ve gücünü siyasal, ekonomik hatta askeri araçlarla kırmayı istemiş, ancak bu çabaları sonuçsuz kalmıştır. İran-İrak ve Körfez Savaşları sonrası ise Saddam Hüseyin ülkenin kontrolünü sağlamak için aşiretlere önemli roller vermiş ve aşiretçiliği canlı tutmuştur.¹⁰⁸ ABD müdahalesi sonrası süreçte de öncelikle etnik temelli bir siyasi yapılanma görünse de aşiretler toplumsal güçlerini ve etki alanlarını kısa bir sürede göstermişlerdir.

¹⁰⁸ Serhat Erkmen, "Irak'ta mevcut Siyasi Durum ve Önemli Siyasi Gelişmeler", **ORSAM**, Rapor No:35, Mart 2011, s. 6.

3.1. Osmanlı Dönemi

Osmanlı dönemi, Irak siyasi tarihinde modern öncesi dönem olarak görülse de 19. yy'da Osmanlı yönetimi tarafından gerçekleştirilen reformlar ile birlikte modernleşme dönemine geçmiştir. 19. yy dönemi de tek bir dönem olarak düşünülmemelidir. Bu dönem kendi içinde 1870 yılı öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılmalıdır.

Ayrıca Irak Devleti'nin kurulduğu coğrafya Osmanlı yönetimi döneminde üç farklı vilayet halinde bulunmaktaydı. Bu vilayetler güneyden kuzeye doğru Basra, Bağdat ve Musul vilayetleriydi. Vilayetlerdeki toplumsal yapı farklı olmasından dolayı reformların etkileri bu bölgelerde farklı gelişmiştir. Bu nedenle bu vilayetlerde Osmanlı yönetimiyle aşiretlerin ilişkileri vilayet bazında birbirinden bağımsız bir şekilde ele alınmalıdır.

3.1.1. 19. Yüzyılda Osmanlı-Aşiret İlişkileri

19. yy siyasi açıdan Osmanlı için oldukça dinamik bir dönem olmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen reformlar ve Osmanlı yönetimi içindeki değişimler, Osmanlı devletinin Iraklı aşiretlerle olan ilişkisini etkilemiştir. Bu yüzden bu çalışma 19. yy dönemi Mithat Paşa'dan önce ve sonra olmak üzere iki bölümde incelenecektir.

3.1.1.1. Osmanlı'nın 1838'den 1869'a kadar Aşiret Politikaları

Osmanlı yönetimi bu dönemde göçebe aşiretleri yerleşik aşiretlere dönüştürmeye çabaladı. Bunun pek çok nedeni vardı. Bu belki de dönemin gereksinimi olan modern devletin bir koşuluydu. Modern devlet her şeyi kontrol etmeli ve bunun için planlı bir yönetim olmalıydı. Göçebe yaşayan aşiretler bu yapının oluşmasına bir engeldi. Örneğin göçebe yaşayan aşiretlerden düzenli bir şekilde vergi almak imkânsızdı. Ayrıca onları kontrol altında kayıtlı bir şekilde tutmak daha zordu. Bu nedenle özellikle 1830'lardan sonra Osmanlı yönetimi göçebe aşiretleri yerleşik (*Hazari*) aşiretlere dönüştürmeye çalıştı.

Bu dönüşümü sağlamak oldukça güçlü. Belli bir yaşam şekli olan ve bu bağlamda kendilerine özgü ilişki yapıları oluşturan bedevi aşiretler bu yeni yapıya karşı çıktılar. Osmanlı yönetimi tarafında çeşitli çözüm yolları sunulmasına rağmen dönemin önemli aşiretleri bu önerileri şiddetle reddettiler. Buna rağmen dönemin bölge sorumlularından Necip ve Namık Paşa sorunu şiddetle değil, orta bir yolu bularak, uzlaşma ile çözmeye çalışmışlardır. Paşalar, aşiretlere belli bir toprak parçası üzerine yerleşmelerini, bu bölgelerde sulama alanlarını oluşturarak tarım yapmalarını, kendi bölgelerinde güvenliklerini sağlamalarını ve makul bir vergi ödemelerini istemiştir. Onlar, aşiretleri kayıt ve yasadışı olmaktan çıkarıp sadık ve itaatkâr vatandaşlara dönüştürmeye çabalamışlardır.¹⁰⁹

Bu düşünce bağlamında hareket eden Necip ve Namık Paşalar ciddi ayaklanma ve isyanlarla karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle 1840'lı yıllarda Orta Fırat bölgesinde Şammar, Khazail ve Anizah aşiretleri bu isyanlarda öncülük etmişleridir. Örneğin Şammar aşireti 1840 yılında Bağdat'ı kontrol altına almaya çalışmıştır. Bölgede aşiretler ile Osmanlı yönetimi arasında yaşanan huzursuzlukların ardından olay çeşitli boyutlar kazanmıştır. Mısır'dan Kavalalı İbrahim Paşa Irak'taki aşiretlere ayaklanmaları için destek vermiştir. Bu dönemde Osmanlı yönetimi Bağdat ve Musul vilayetlerinde hâkimiyeti ciddi bir şekilde kaybetmiştir. Ancak aşiretler savaşları kazanmalarına rağmen hâkim oldukları bölgelerde kontrolü uzun süre boyunca sağlamada zorluklar yaşamıştır.¹¹⁰ Bu durum onların örgütlenme yapılarından kaynaklanmıştır. Bu nedenle belli bir süre sonra geri çekilmişlerdir.

Bu süreçte Osmanlı yönetimi sorunu çözmek için çeşitli yollar denemiştir. Bunlardan birincisi, aşiretler arası rekabeti kullanarak bazı aşiretleri yanına almak ve diğer aşiretler ile mücadele etmelerini sağlamak şeklinde olmuştur. Örneğin Şammar aşiretine karşı Anizah aşiretini kullanmıştır. Diğer bir ifade ile Osmanlı yönetimi bölge yönet politikası yanı sıra kendisini destekleyen aşiretlerle patron-müşteri ilişkisini geliştirmiştir. Osmanlı yönetimi bölgede güçlü ve büyük aşiretleri sağladığı menfaatlerle kendisine sadık kılarak, onların devlete karşı gelenlerle mücadele

¹⁰⁹ Stephen Hemsley Longrigg, **Four Centuries of Modern Iraq**, Oxford Press, 1925, s.288-290.

¹¹⁰ Abdul Azizi Süleyman Nawwar, **Tarih al-Iraq al-Hadis**, Dar al-Katib al-Araby, Kahire, 1968, s.162-164.

etmelerini sağlamıştır.¹¹¹ Bu menfaat bazen aşireti maaşa bağlamak şeklinde olurken bazen de belli bir toprak üzerinde özerklik vermek şeklinde olmuştur.

3.1.1.2. Mithat Paşa Sonrası (1869) Osmanlı-Aşiret İlişkileri

1869 yılından sonra Osmanlı yönetiminin Irak politikasının değişmesinde iki önemli etken bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ve önemli olanı Mithat Paşa'nın Irak valisi olarak atanması ve 1858 Toprak Reformunu Irak'ta hayata geçirmeye çalışmasıdır. İkinci bir neden olarak da Süveyş Kanalı'nın 1868'de açılması ile birlikte ihracata yönelik tahıl üretiminin artması için Osmanlı yönetimi tarafından tarıma bağlı uğraşan nüfusun çoğalması yönünde çalışmaların hızlandırılmasıdır.¹¹²

Tarımda tahıl üretiminin artması için göçebe aşiretleri yerleşik yaşama geçirme isteği bir yan etkendi. Asıl etken Tanzimat Reformları ile birlikte devletin merkezileşme isteğiydi. Bu bağlamda 1858 yılında toprak reformu gerçekleştirilmiştir. Reformlarla birlikte yeni yapıda toprak çeşitli kategorilere bölünmüştür. Ancak çalışmamız bağlamında miri toprak sistemi bizi daha çok ilgilendirmektedir. Bu sistemde devlet kesin olarak toprak sahibiydi. Yeni düzenlemeyle toprak sahibi kendisine verilen toprağa sahip olabiliyordu. Reformdan önce toprak üzerinde kullanım hakkı her üç veya beş yılda bir tekrarlanıyordu. Yeni reformla birlikte o toprak parçası miras yolu ile de belli bir kişide veya ailede devamlılık oluşturacak şekilde kalabiliyordu.

1858 reformunun aslında getirdiği en büyük yenilik ödenen bir ücret karşılığında tapu senedinin alınmasıydı. Bu tapu toprak sahibini devlete karşı koruyabilmekteydi. Bu yeni yapı aynı zamanda devlete de avantajlar sağlamaktaydı. Örneğin yukarda da bahsettiğimiz gibi ihracata yönelik üretimin artmasına yol açmaktaydı ve aynı zamanda vergiler daha kolay toplanabiliyordu.¹¹³

Toprak reformu ilk olarak Anadolu topraklarında uygulandı. Bu sistemin Irak gibi bir yerde uygulanması oldukça güçlü. Bunun en önemli nedeni Irak'ta aşiretlerin

¹¹¹ A.e, s. 170.

¹¹² Sluglett, a.g.e, s.493.

¹¹³ Peter Sluglett, **Britain in Iraq**, St Antony's College Oxford, London, 1976, s.235-236.

güçlü olmasıydı. Bu reformlara göre toprak belli bir kişiye verilmekteydi. Ancak Irak'ta belli bir kişiyi aşiret lideri olarak görüp ona toprağı vermek daha güçtü. Bu dönüşüm 1869'dan sonra Osmanlı devletinin en önemli reformcu bürokratlarında Mithat Paşa'nın Irak'a gelmesiyle gerçekleşti.

Mithat Paşa ilk olarak askeri yöntemlerle aşiretleri yerleşik yaşama zorlamaya çalıştı. Öte yandan Mithat Paşa aşiretleri yerleştirmeye çalışırken gelecekte sorunların çıkmasını da istemedi. Göçebe aşiretleri yerleştirirken yerleştirdiğı bölgelere önem verdi ve gelecekte aşiretler arasında muhalefetin oluşmamasını amaçladı. Bu bağlamda Mithat Paşa'nın uyguladığı siyasetin başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Aşiretlerin önemli bir oranının yerleşik yaşama geçtiğini hem tahıl ihracatından hem de yerleşik nüfus oranından anlayabiliriz. Mithat Paşa'dan sonra tahıl ihracatında yıllık ortalama artış 140 milyon Dolar olmuştur.

Aynı şekilde nüfus açısından baktığımızda ise, 1869'dan 1905'e kadar olan süreçte göçebe nüfustan yerleşik nüfusa geçişte artış gözlenmiştir. Bu süreçte yüzde 35 olan göçebe nüfus oranı 17'ye düşmüştür. Tarımla uğraşan yerleşik nüfus oranı ise bu dönemde yüzde 41'den 59'a yükselmiştir.¹¹⁴

3.1.2. Vilayetlere Göre Osmanlı Aşiret İlişkileri

Irak 13. yy'dan itibaren Moğol istilalarına maruz kalmıştır. Ardından oluşan otorite boşluğu sonucunda Safaviler bu bölgeye hâkim olmuştur. Bu dönemde hem Safavilerin bölgede Şiileştirme politikaları uygulamaları hem de Portekizlilerin Hürmüz Boğazını işgal etmelerinin ardından Irak'ın jeostratejik önemi artmıştır. Bunun sonucunda 1534 yılında Osmanlı ordusu Irak'a yürümüş ve ele geçirmiştir. Böylece Irak'ı oluşturan her üç vilayeti kendine bağlamıştır.¹¹⁵

Vilayetler 1535'ten itibaren en büyük illerine göre adlandırıldılar. Kuzeyde oluşturulan vilayete Musul, Orta Fırat olarak bilinen bölgeye Bağdat ve güney bölgesine ise Basra adlarını verdiler. Osmanlı yönetimi bu bölgelere hâkim olduktan sonra sıkı bir

¹¹⁴ A.e, s.493.

¹¹⁵ Black, a.g.e, s.53-55.

şekilde bu bölgeleri idari açıdan teşkilatlandırdılar. Bu örgütlenmeyi gerçekleştiren kuruma sancak adı verilirdi. Bu bağlamda Musul, Bağdat ve Basra farklı sancaklara bağlı olduklarını ve idari bakımdan farklılaştıklarını söyleyebiliriz.¹¹⁶

Sancak yönetimlerinin en büyük sorunları kırsal kesimde yaşayan bedevi ve yerleşik aşiretler olmuştur. Bölgedeki toplumsal ve ekonomik yasal reformlar aşiretlerin varlığı ve yapısı nedeniyle zorlaştırmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri aşiretlerin yarı otonom siyasi, askeri ve toplumsal birliklerden oluşmasıdır. Aşiret liderleri¹¹⁷ kendi aşiret kurallarına ve geleneklerine göre aşiretlerinin yaşamasını istemiştir. Bu durum merkezi yönetimin istekleriyle çatışmıştır.

Irak'ta aşiretleri değerlendirilirken aşiretler arası bölgesel farklılıklar da dikkate alınmalıdır. Örneğin, tarımın gelişmiş olduğu bölgelerde aşiretler iyi örgütlenir ve aşiret bireyleri liderlerine bağlılık gösterirler. Çöl veya çöle yakın bölgelerde aşiretler arası mücadele yüksek olduğu için güç ve dayanışma daha çok ön plana çıkar. Bu bölgelerde küçük aşiretler büyük aşiretlere eklenmeye çalışır. Kuzey bölgelerde ise aşiretler bağlılık aileden çok toprağa karşıdır. Aileye karşı bağlılık daha çok Arap aşiretlerinde görülür.¹¹⁸ Dolayısıyla tüm bu detaylar düşünüldüğünde, Osmanlı yönetiminin Irak'ta aşiretlerle olan ilişkisi vilayetler bağlamında da ayrı ayrı ele alınması daha doğru olacaktır.

¹¹⁶ A.e, s.57.

¹¹⁷ Arap aşiret liderleri “Şeyh” olarak adlandırılırken kuzey bölgelerde “Beg” olarak adlandırılmaktadır.

¹¹⁸ Çetinsaya, a.g.e, s.72-73.

Şekil 5

Kaynak: <http://cominganarchy.com/2006/05/03/you-three-break-it-up/>

3.1.2.1. Musul Vilayeti

Musul vilayeti Irak'ın kuzey bölgesinde bulunmaktaydı. Vilayet ismini bölgenin kuzeybatısında yer alan Musul ilinden almıştır. Musul vilayetindeki aşiretlerde tarikat aidiyeti de önemliydi. Örneğin Musul vilayetinde önemli aşiretlerden biri Talabani aşiretiydi. Talabani aşireti aynı zamanda Kadiri ve Nakşibendî tarikatlarına da aidiyetleri bulunmaktaydı. Bu tarikattan olan diğer aşiretlerle de ortak bir noktada buluşabilmekteydi. Musul vilayetinde bulunan diğer bir önemli aşiret Berzenci

aşiretiydi. Berzenci aşireti de Kadiri tarikatına bağlıydı. Bu iki aşiretin o dönemde bölgesel güçleri oldukça fazlaydı.

Osmanlı yönetimi 1850'lerden sonra bölgede bu güçlü aşiretlerin liderlerini kullanarak bölgede varlığını sürdürmeyi amaçladı. Aşiretin liderlerini bölgede kaymakam olarak görevlendirerek onlardan bölgedeki güvenliği sağlamalarını ve vergileri devlet adına toplamalarını istedi.¹¹⁹

Musul vilayetinde 1877-1878 yıllarında yaşana Osmanlı – Rus savaşıyla birlikte bir güç boşluğu yaşandı. Bu boşluktan sonra Osmanlı yönetimi ile bölgedeki aşiretler arasında sorunlar ve aşiret ayaklanmaları yaşanmaya başlandı. Bu dönemde Osmanlı yönetiminin bölgede bir otoritesinin olduğunu söylemek oldukça güçlü.¹²⁰ Ancak bu ayaklanmalar özellikle Hamidiye birliklerinin sayesinde bastırıldı.

3.1.2.2. Bağdat Vilayeti

Musul vilayetinin aksine Bağdat vilayetine Osmanlı'nın son döneminde büyük aşiretler ile Osmanlı yönetimi arasında büyük çatışmalar olmamıştır. Tanzimat dönemi ile birlikte Bağdat vilayetinde bulunan aşiretler kontrol altına alınmıştır. Bunun önemli nedeni Mehmet Namık Paşa ve Mithat Paşa'nın 1861-1872 yıllarında bu bölgede görev yapmaları ve süreci sağlıklı yürütmeleri olmuştur. Bu süreçte gerçekleştirilen en önemli durum aşiretlerin önde gelen kişilerine resmi sıfatlar verilmesi ve devlette görev almalarıyla bu geçişin kolay olmasıdır. Osmanlı yönetimi bu süreçte sadece Batı Irak'ta bulunan çöllerde yaşayan Şammar ve Anizah aşiretleriyle sorunlar yaşamıştır. Ancak bu süreci de başarıyla atlattır.

3.1.2.3. Basra Vilayeti

Basra vilayetinde bulunan aşiretler çoğunlukla Arap ve Şii aşiretlerden oluşmaktaydı. Basra vilayetinde çok büyük aşiret konfederasyonları ve göllerin çevresinde yarı göçebe bir şekilde yaşayan, Marş Araplar olarak adlandırılan aşiretler

¹¹⁹ A.e, s.70-73.

¹²⁰ Dawisha, a.g.e, s.70.

bulunmaktaydı. Bu aşiretler Basra vilayetinde iki bölgede yoğunlaşmaktaydı. Bunlar Muntafik ve Amara bölgeleriydi. Muntafik bölgesi Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında bulunmaktadır. Amara bölgesi ise Dicle Nehri'nin sağ tarafında yer almaktadır. Basra vilayeti, Irak'ın diğer vilayetlerine göre Tanzimat'tan daha az etkilenmiştir. Mithat Paşa bu bölgede toprak reformunu gerçekleştirmiştir.¹²¹

3.2. İngiliz İşgali ve Manda Yönetimi Dönemi

Irak'ta İngiliz işgali 1914'te başladı. İngilizlerin Irak'ta somut olarak varlığı 1932 yılına kadar sürdü. Modern Irak devletinin resmi olarak kuruluş yılları bu yıllara denk gelmektedir. Bu anlamda bu dönemde oluşturulan yapı sonuçlarıyla birlikte günümüzdeki etkileri açısından oldukça önemlidir. O dönemde dünyanın süper gücü olarak görülen İngiltere bölgeyi liberalleştireceği ve söylemlerinde bölgeye demokrasiyi getireceği vaatleri taşıyordu. Ancak bölgede kendi varlığını güçlendirmek için belli bir süre sonra bölgenin geleneksel ve güçlü örgütlenmeleriyle işbirliği yaptı. Dolayısıyla bu dönemin Irak'ta aşiretlerin en güçlü şekilde kurumsallaştığı dönem olduğunu söyleyebiliriz. Yine bu bağlamda İngiltere'nin uygulamalarından yola çıkarak günümüzdeki benzer uygulamalar ile karşılaştırabilir ve günümüzdeki gelişmeleri daha iyi anlayabiliriz.

Bu dönemdeki iktidar ile aşiret ilişkileri iki dönem olarak incelenmelidir. Bunlardan ilki İngiliz işgalinin başladığı ve Irak'ta başka bir otoritenin olmadığı dönemdir. Bu dönem 1914-1921 yılları arasındaki döneme tekabül etmektedir. İkinci dönem ise Kral Faysal'ın Irak'ı yönetmeye başladığı dönem ile Irak'ın Milletler Cemiyeti üyesi olarak bağımsızlığını kazandığı dönem arasındadır. Kral Faysal Irak'ın başına 1921 yılına geçti ve İngiltere 1932 yılında Irak'ın bağımsızlığını tanıdı.

3.2.1. İngiliz İşgali Dönemi (1914-1921)

İngiliz işgali Ekim 1914'te Mezopotamya Kuvvetleri adlı birliklerinin Basra'ya çıkmasıyla çıkarma başladı. İngiliz kuvvetleri 1915'te Güney Irak'a tamamen hâkim

¹²¹ Çetinsaya, s.86-88.

olduktan sonra 1915'ta Bağdat'a doğru yürüdü ve 1916'da buraya da hâkim oldu. Bu tarihten sonra Musul'u çevrelemeye başlayan İngiltere 1918'de bu bölgeyi ele geçirdi.¹²²

Savaş sürecinde İngiliz sivil yönetiminin Irak'ı yönetme konusundaki isteği arttı. Bu konuda Hindistan'da bulunan sivil yönetiminin deneyimlerinden de yararlandı. İngiliz yönetimi Irak'ta her ilde idarecilerinin bulunması ve bu idarecilerin Bağdat'ta bulunan merkezi bir idareye bağlı olmalarını istedi. Böylece her üç vilayet Bağdat'tan yönetilebilecekti. Bağdat'ta bulunan merkezi yönetimin başında 1918'e kadar Sir Percy Cox bulundu. Ondan sonra bu göreve Sir Arnold Wilson sivil yönetimin başkanı olarak görev yaptı.

İngiltere yönetimi bu süreçte Osmanlı döneminde bulunan vilayet konseylerini lağvetti. Onun yerine her bölgede, bölgenin önde gelen kişileriyle iş birliği içinde çalışacak olan bölgesel siyasi idareciler atadı. İngiliz yönetimi "toplumun doğal düzenine" uygun bir yönetim oluşturmaya çalıştı. İngilizler kendilerine özgü emperyalist anlayışa uygun bir şekilde, toplumun elitleriyle (gücü elinde bulunduran sınıf ile) işbirliği yapıp bulunduğu bölgede otoriteyi daha kolay bir şekilde oluşturmak istedi. Bunun sonucunda o dönemin elitleri durumunda olan aşiretler ve onların önderleri, toplumu idare etme anlamında, kurumsallaşarak kendi konumlarını güçlendirme adına önemli bir adım atmış oldu. Daha sonra 1924 yılında aşiretlerin siyasi ve toplumsal kuralları yasalarla da kurumsallaştırıldı.¹²³

Irak uzmanlarında Judith Yaphe makalesinde İngilizlerin demokratlar olmadan demokrasi kurmaya çalışmasını eleştirmiştir. Hindistan ofisinin danışmanlığıyla İngiltere Irak'ı yönetmek istemiştir. Bu süreçteki felsefe "beyaz adamın yükü"¹²⁴ felsefesiydi. Bu felsefeye, Arapların kendi kendilerini adil ve doğru bir şekilde yönetemeyeceğini, bunun için İngilizlerin desteğinin gerektiği savunulmaktadır. Irak'tan sorumlu General Sir Stanley Maude, 1917'de yaptığı bir konuşmada Irak'ı

¹²² Charles Tripp, **A History of Iraq**, Cambridge University Press, New York, 2007, s.31-32.

¹²³ A.e, s.36-38.

¹²⁴ "White man's burden". Bu söz, bir şiirden alıntıdır ve 18. ile 19. yy'da Avrupa'nın gelişmekte olan bölgelere medeniyeti ve Avrupa tarzı yaşamı getirmesi gerektiğini vurgulayan bir söz olmuştur. Başka bir bakış açısıyla bu sözün emperyalizmi meşrulaştırmak için kullanıldığı söylenebilir.

liberalleştireceklerini belirtmişti. Ancak Maude, bu sürecin halka yabancı kurumlarla gerçekleşmeyeceğini, bu nedenle halkın kabul gördüğü kurumlarla İngiliz danışmanlar eşliğinde sürecin yürütüleceği ifade etmişti.¹²⁵

İngilizler yerel gruplarla işbirliği yapma adına ve onları güçlendirmek için Osmanlı döneminde var olan vilayet meclislerini kaldırıp yerine aşiret meclislerini getirdi. Aşiret suçları ve sivil anlaşmazlıkları çözmek için aşiret meclisleri görevlendirildi. Tabii bu meclisler İngilizlerin atadığı bir memur ile ortak bir şekilde çalışmaktaydı. Meclisler aşiret gelenekleri ve kurallarına uygun bir şekilde çalışıyor ve karar alıyordu. Bunun dışında İngilizler aşiret liderlerine vergiyi toplama sorumluluğunu verdi. Aşiretlerin üstlendiği diğer bir görev güvenlik alanındaydı. Bu dönemde yerel polisler ve askerler aşiretlerden seçildi. Kısacası İngilizler ülke yönetiminde en büyük işbirliğini aşiretler ile yaptılar ve bu durum aşiretlerin Irak'ta kuruluş aşamasında kurumsallaşmasını sağladı.¹²⁶

İngiltere'nin bu uygulamaları Irak'ın modernleşme sürecini daha sağlıklı yaşamasına darbe vurmuştur. Aşiretler ile şehirde yaşayanların arasındaki ayrımı keskinleştirmiştir. İngilizlerin yasalarla aşiretlere sağladıkları ayrıcalıklardan sonra 1958 yılına kadar Irak iki farklı yasa altında yönetildi. Bunlardan biri şehirlerde uygulanan yasalardı, diğeri ise aşiretlerin kendi içinde uyguladığı yasalar.

Bu dönemde aşiretler ile İngiliz yönetiminin arasında yaşanan diğer bir olay 1920'de Güney Irak'ta yaşanan aşiret ayaklanmalarıdır. İngiliz sivil yönetiminde Doğu sekreteri olarak görev yapan Gertrude Bell Arap milliyetçiliğinin artarak güçlendiğini ön görmüştür. Bu nedenle Bell'e göre İngiltere Irak'tan çekilmeli ve Irak'ta önde gelen Sünni önderlerle işbirliği yaparak Irak'ı yönetmelidir. Dolayısıyla bu yönde atılan adımlar Güney Irak'taki aşiretlerin tepkisini çekti ve ayaklanmalar yaşandı.¹²⁷ Bazı çalışmalarda bu ayaklanmalar aşiretlerin karakteristik özelliklerine bağlanarak bir tarih oluşturulmak istendi. Örneğin bu ayaklanmaları İngilizlere karşı ulusalcı bir ayaklanma

¹²⁵ Judith Yaphe, "The View From Basra: Southern Iraq's Reaction to War and Occupation 1915-1925", (ed.) Reeva Spector Simon ve Eleanor Tejirian, **The Creation of Iraq, 1914-1921**, Columbia University Prss, New York, 2004, s.22-23.

¹²⁶ A.e, s.23-24.

¹²⁷ Tripp, a.g.e, s.38-39.

olarak göstermek veya aşiretlerin özgürlüklerine olan düşkünlerini vurgulamak gibi. Ancak bu dönemdeki ayaklanmalar daha çok aşiretlerin kendi aralarındaki iktidar mücadeleleri, daha büyük topraklar yönetme isteği veya vergi ödemeği istememek gibi nedenlerden dolayı çıkmaktaydı.¹²⁸

İngiltere'nin 1914-1921 yılları arasındaki politikalarını ve günümüze kadar doğurduğu sonuçlar, Irak siyasi tarihi uzmanı Phebe Marr'ın "*Irak'ın Modern Tarihi*" adlı kitabındaki bir bölümünde yer alan bir diyalog ile gösterilmektedir. Marr'ın kitabında Bağdat eşrafının önde gelen biri ile Irak'ın en kalabalık aşireti olan Şammar aşiretinin önderi arasındaki şu diyaloga yer verir:

“ Eşraftan olan kişi Şammar aşireti önderine ‘sen demokrat mısın?’ diye sorar. Aşireti lideri ‘hayır değilim’ der. Ancak şaşırarak onun ne olduğunu sorar. Eşraftan olan kişi ‘demokrasi eşitlik demektir, demokraside büyük ve küçük adam yoktur, herkes eşittir’ der. Bunun üzerine Şammar aşiretinin lideri ‘o zaman ben demokrat değilim’ der.”¹²⁹

İngiltere, sözde Irak'ı liberalleştirmek için işgal etmesine rağmen bu süreçte Irak'ta liberal ve demokrat olan kişilerle birlikte çalışılmamıştır. Onun yerine aşiretler ile işbirliği yapmıştır. Bu yüzde Yaphe haklı olarak “demokratlar olmadan nasıl demokrasi oluşur?” sorusunu sormaktadır. Irak manda yönetimine geçerken böyle bir yapı içinde geçmiştir.

3.2.2. Manda Yönetimi Dönemi (1921-1932)

Sir Percy Cox Ekim 1921'de Irak'ın yeni yüksek idarecisi olarak atandı. Cox'un görevi Irak'ta İngiltere'nin askeri idaresi altında olan bir idare yerine

¹²⁸ Thair Karim, “Tribes and Nationalism: Tribal political Culture and Behaviour in Iraq 1914-1920”, Ed. Falah Abdul-Jabar ve Hosham Dawod, **Power and Tribes**, Saqi, London, 2003, s.288.

¹²⁹ Yaphe, a.g.e, s.33-34.

İngiltere'nin çıkarlarını koruyacak olan yerel bir idare oluşturmaktı. Irak'ta yeni yönetim yapısı 1921'de Kahire Konferansında belirlendi. Buna göre Irak'ta anayasal bir monarşi oluşturulacaktı. Bu süreç 23 Ağustos 1921 tarihinde Irak'ta Kral Faysal'ın liderliği ile sonuçlandı.¹³⁰

Faysal bu dönemde kendine yakın siyasi elitler ile birlikte ülkeyi yönetmek istedi. Bu kesim daha çok Sünni Araplardan oluşuyordu. Bu nedenle güney ve kuzeyde bulunan aşiretler bu duruma tepki gösterdi. Çünkü Faysal'ın tercihi sonrası Bağdat vilayeti Basra ve Musul'a göre daha önemli bir çekim merkezi haline geldi. Ancak tepkilerin büyümesinden sonra Kral Faysal, Musul ve Basra'da bulunan aşiret liderlerini toplayarak onların da Bağdat'ın zenginliklerinde faydalanacaklarına dair söz verdi.

Merkezden çevredeki aşiret liderlerine verilen ödüller veya yerel ayrıcalıklar yeniden bir tür patronaj ilişkisinin doğmasına sebep oldu. Merkez ve çevre arasındaki ilişki yapısında tedavülde olan araç toprak parçasıydı. Aşiret liderlerine verilen topraklar aynı zamanda onları doğal bir lider olmaktan çıkarıp aşiret bireylerine işveren durumuna getirdi. Aşiret liderlerinin toprak sahibi olması onların aşiretleri üzerindeki hâkimiyetini arttırdı.¹³¹ Toprak dışında Faysal aşiret liderlerine bu süreçte mecliste olabildiğince fazla yer vereceğinin garantisini verdi.

Aşiretleri koruyan toprak yasası ve yargıda ikili bir yapıyı doğuran yasalar 1925 yılında Irak anayasasında yer aldı. Anayasadaki düzelmemeyle birlikte aşiret liderlerine yargılama yetkisi verildi. Bu dönemde aşiret mahkemeleri dışında Hindistan'dan örnek alınarak oluşturulan sivil ceza mahkemeleri kuruldu. Yeni düzenlemeyle birlikte şeyhlerin ceza verme yetkisi merkezi hükümet tarafından resmen tanınmış oldu. Ayrıca şeyhlerin verdiği cezalar denetime tabi değildi. Şeyhlerin kararları nihai karar olarak kabul edilirdi.¹³² Verilen kararlarda gelenekler dikkate alınırdı. Dolayısıyla bazen aşiret geleneklerine göre cinayet karşılığında daha az ceza verilirdi.

¹³⁰ Dawisha, a.g.e, s.8.

¹³¹ Tripp, a.g.e, s.50-51.

¹³² Sluglett, a.g.e, s.169-170.

Bu olaylardan da anlaşılacağı gibi Irak'ta kuruluş sürecinde aşiretlere resmi görevleri yüklenebildi ve bu durum, onların uzun vadede Irak'ta varlıklarını korumalarını kurumsal bir çerçevede sağladı. Ayrıca bu olaydan yola çıkarak bir toplumda iki farklı yasanın uygulanması toplum içinde ayrışmayı ve farklılaşmayı daha çok artırdığı söylenebilir.

3.3. Kraliyet Dönemi

Kral Faysal 1922'de Irak'ın başına geçse de 1932'ye kadar İngiliz danışmanların eşliğinde ülkeyi yönetti. Irak, 1932 yılında tam bağımsızlığını kazanarak Milletler Cemiyeti üyesi oldu. Bağımsızlığın ardından ülkedeki idari yapı yeniden inşa edilmeye başlandı. Bu süreçte daha önce ülkede oluşturulan patron – müşteri ilişkileri yeni yapıyı önemli derecede etkiledi. Yeni yapı oluşurken müşteri olarak adlandırdığımız aşiretler daha çok nüfuz sahibi olabilmek için ciddi mücadeleler içinde oldu.

Irak, 1932'de bağımsızlığını elde ettiği tarihten 1958 yılında yaşanan darbeye kadar istikrarlı bir siyasi süreç yaşamamıştır. Bunun iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan biri uluslararası konjonktürün Irak'ın iç siyasetini etkilemesidir. Bu dönemde İngiltere ve Almanya arasında yaşananlar Irak'a da yansımıştır. İkinci bir neden ise ülke içindeki bürokraside yaşanan rekabettir. Manda yönetimi döneminde Irak'ta bürokraside yer alan kişiler yeni devlet oluşumunda önemli görevleri elde etmek için rekabet etmişlerdir. Bürokratik hiyerarşinin üst kademelerinde yaşanan bu rekabet, alt kademelere de sirayet etmiştir. Buna göre göreve getirilen kişiye göre bazı aşiretler devletin tarafına geçmişte bazıları da ayaklanmıştır.

Osmanlı ve manda dönemlerinde aşiretlerle kurulan patronaj ilişkiler bu dönemde de devam etmiştir. Bu dönemde iktidar ve ideolojik yaklaşımlarda değişimler olsa da aşiret-iktidar ilişkisi aynı kalmıştır. Özetle General Kasım tarafından 1958 yılında gerçekleştirilen darbeye kadar aşiretlerin toplumsal ve siyasal konumlarında bir değişim olmamıştır¹³³.

¹³³ Tripp, a.g.e, s.79-82.

3.4. Abdul Kerim Kasım Dönemi (1958-1963)

Abdul Kerim Kasım, 1952’de Mısır’da gerçekleştirilen Genç Subaylar Darbesinden esinlenerek 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak’ta askeri bir darbe yaptı. Kasım tarafından gerçekleştirilen darbenin iki gerekçesi vardı. Bunlardan birincisi ülke içinde gelir adaletinin olmamasıydı. Irak’ta patronaj yapı kökleştiği için belli bir kesim iyi bir gelir elde ederken diğeri devletin zenginliklerinden pay alamıyordu. Bir başka neden de Irak’ın uluslararası sistemde yer aldığı konumdan dolayı duyulan rahatsızlıktı. Irak daha önce 1955’te katıldığı Bağdat Paktı ile Batı bloğunda yer aldığını göstermişti. Bu durum, Kasım’ın da yer aldığı bir kesimi rahatsız etti.

Kasım iktidara anti-empyralist söylemlerle geldi ve ülkede yeni bir rejim oluşturmak istedi. Bu bağlamda Kasım dönemiyle birlikte eski rejime özgü kurumlar kaldırıldı. Bunlardan en önemlileri kraliyet makamı ve çift meclisli yapıydı. Ülkedeki yönetici elitlerin değişimi ile birlikte iktidar-aşiret ilişkilerinde de değişimler oldu. Kasım yönetimi toprak reformu ile birlikte toprak ağalarının gücünü azalttı. Kasım’ın ülke içindeki toplumsal ve siyasi söylemleri çiftçilikle uğraşan, köy ve kırsal kesimde yaşayan insanları destekleyeceğini göstermekteydi.¹³⁴

Toprak reformundan önce Irak’ta toprak dağılımı kişiler arasında oldukça adaletsizdi. Tablo 3’te bunu daha iyi görebiliriz.

¹³⁴ Marion Farouk-Sluglett ve Peter Sluglett, **Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship**, Tauris Publishers, Londra, 2001, s.76.

Tablo 3	
Toprak Alanı (Mashara)¹³⁵	Toprak Sahibi Kişi Sayısı
4'ün Altında	24.270
4-20	25.849
20-100	41.905
100-600	27.555
600-1000	1.847
1000-2000	1.702
2000-5000	1.221
5000-10.000	424
10.000-20.000	168
2000'in Üzeri	104

Kaynak: David Pool, "From Elite to Class, The Transformation of Iraqi Political Leadership", Ed. Abbas Kelidar, **The Integration of Modern Iraq**, Billing&Sons Ltd, Londra, 1979, s.82.

Tablo 3'te de görüldüğü gibi toprağın alanı büyüdükçe toprak sahibi kişi sayısında bir düşüş görülmektedir. Dolayısıyla bu tablo bize toprak dağılımında adaletsiz bir dağılımın olduğunu göstermektedir. Bu tablonun gösterdiği diğer bir şey ise aşiret bireylerinin topraksız olduğu ve bu nedenle toprağı elinde bulunduran aşiret liderine daha çok bağımlı olduğudur.

Toprak reformu 30 Eylül tarihinde Abdul Kerim Kasım tarafından ilan edildi. Yasanın ilk amacı büyük toprak sahiplerinden toprak almak ve daha küçük çiftçilere dağıtmaktı. Bu nedenle yasaya göre bir kişi 2000 dönümden fazla toprağa sahip olamayacaktı.

¹³⁵ Arapların kullandığı yer ölçüm birimi.

Reformun açıklandığı tarihten Kasım'ın devrildiği tarihe kadar 1.800.461 dönüm arazi 35.104 çiftçi aileye dağıtıldı.¹³⁶

Sonuç olarak devrim sonrası Toprak Reformu Bakanlığı kuruldu. Bu bakanlığın uygulamaları sonucu şu sonuçlar ortaya çıktı:

- Irak'ta 256 büyük toprak ağasının topraklarına el konuldu. Bu topraklar yaklaşık olarak 2.307.618 dönüm araziden oluşmaktaydı.
- Toprak Reformu Bakanlığı bu dönemde kamuya ait toprağını (Miri) genişletti. Reform sonrası bakanlık toplam arazi miktarını 4.650.711 dönüme çıkarttı.¹³⁷

Bu reformun ciddi ekonomik sonuçları da oldu. Bu dönemde yeni tarım ve üretim modelleri denendi. Ancak ekonomik etkileriyle birlikte toplumsal alanda yaşanan değişimler oldukça önemliydi. Öncelikle daha önceden toprak ağasının yanında çalışan kişiler bu reformla birlikte kendi toprağını işlemeye başladı. Bu dönemde iktidarın sağladığı teknik destekler ve kredi yardımları tarımla uğraşan aşiret bireylerini daha bağımsız kıldı. Böylece kırsal kesimde yeni toplumsal ilişkilerin oluşması için yeni bir süreç başlatıldı. Kasım'ın feodal yapıyla mücadelesi anlamında yapılan reform önemliydi. Ancak Kasım iktidarı beş yıl sonra sona erdi. Irak'ta 1963 yılında Baas Darbesi gerçekleşti.

3.5. Baas Dönemi (1968-2003)

Baas Partisi 1968 yılında gerçekleştirdiği darbe ile Irak'ta iktidarı ele geçirdi. Irak'ta Baas Partisi sadece bir parti olmaktan öteydi. Örgütlü bir yapıya sahip olan Baas Partisi devletin tüm kurumlarını ele geçirerek Irak'ta 2003 yılına kadar mutlak

¹³⁶ Batatu, a.g.e., s.837.

¹³⁷ Rasool Hashimi ve Alfred Edwards, **Land Reform in Iraq: Economic and Social Implications**, University of Winsconsin Press, Madison, s.78-79.

hâkimiyetini kurdu. Dolayısıyla Baas Partisi'nin kendi içinde yaşadığı dönüşümler Irak'ın toplumsal ve siyasi yapısını da doğrudan etkiledi.

Diriliş anlamına gelen Baas, Arap dünyasında reformist bir hareket olarak doğmuştur. Bu anlamda geleneksel kurumların Arap dünyasına zarar verdiğini düşünerek bu kurumlarla mücadele etmeyi öngörmüştür. Ancak Irak'ta Baas Partisi'nin serüveni farklı gelişmiştir. Süreç içinde doğduğu ideolojiye sadık kalan Irak Baas Partisi, değişen dinamiklerle birlikte daha faydacı bir yol izlemiştir. Öncelikle yaşanan savaşlar partiyi ve devleti ülkeyi kontrol altında tutma adına zora sokmuştur. Bu durum, kendi bölgelerinde güce sahip olan aşiretlere olumlu bir şekilde yansımıştır. Bunun sonucunda aşiret-parti ilişkileri, özellikle 1990'lardan sonra, yeniden düzenlenmiş, iki kesimin işbirliğini güçlendirmiştir.

Devletin uzun yıllar boyuca savaş içinde olması, onu güvenlik nedenlerinden dolayı aşiretlerle iyi ilişkilere zorlamış, bu da aşiretlerin toplumsal değerini artırmıştır. Kısaca 90'lardan sonra devlet kontrolünde aşiretler yeniden yapılandırılmıştır.

Baas Partisi ABD'nin müdahalesine dek Irak'ı 35 yıl boyunca yönetmiştir. Dolayısıyla bu partinin kendi içinde yaşadığı dönüşümü görmek oldukça önemlidir. Ancak bu şekilde Irak'taki siyasi ve toplumsal kültürü daha iyi görebilir ve bu yapı içinde aşiretlerin işlevlerini daha iyi anlayabiliriz.

3.5.1. Baas Partisi'nin Kuruluşu

Baas Partisi; Mişel Eflak, Salah Bitar, Ali Cabir Abdullah, Abdul Daim, Vahip El Ganim, Cemal Atasi, Musa Rizik, Badi El Kasım, Sami El Durabi ve Abdul Birr İyun El Sud tarafından kurulmuş olmakla birlikte, bu partinin kurulmasında en önemli rolü ve katkıyı Mişel Eflak ile Salah Bitar sağlamıştır.

Mişel Eflak, Şam'da Rum Ortadoks aileye munsup kişiydi. Salah Bitar ise yine Şam'da Sünni bir aileden gelmekteydi. Eflak ve Bitar yüksek öğrenimlerini görmek için 1928 yılında Fransa'ya gittiler. 1929 yılında Paris'te tanışan Eflak ve Bitar, Marksist düşüncüyü Sorbon'da öğrendiler. Eflak, öğrencilik yıllarında kurduğu Arap Öğrenci Birliği aracılığıyla değişik Arap ülkelerinin öğrencileriyle tanışınca Suriye milliyetçiliğinden Arap milliyetçiliğine yöneldi.

Eflak ve Bitar siyasi faaliyetlerini daha çok üniversite ve orta öğretimde öğrenim gören öğrencilere yönelik yaptılar. Arap ulusunun rönesansını gerçekleştirmeyi amaç edinen Baas Partisi'nin temellerini ise Temmuz 1943'te küçük bir öğrenci grubunun örgütlenmesi sonucu attılar. 1946 yılına kadar daha çok entelektüel bir hareket olarak faaliyetini sürdüren Baas (Diriliş), adını Zeki Arsuzi'ye borçludur. Zeki Arsuzi, al-Baas al-Arabi (Arapların Yeniden Dirilişi) adını kullanan ilk kişidir.¹³⁸

Baas Partisi'nin Suriye dışında ilk örgütlenmesi, Şam'da üniversitede okuyan öğrencilerin örgütlenmesiyle 1948 yılında Ürdün'de gerçekleştirildi. Aynı dönemde Irak'ta da Baas'ın etkileri görülmeye başlandı. Partileşme de 1951 yılında Bağdat'ta Baas Partisi adı altında gerçekleşti.¹³⁹

3.5.2. Baas Partisi'nin İdeolojisi

Baas Partisi'nin “Kalıcı Prensipler” adlı parti programının 6. maddesinde; “Baas devrimci bir partidir. Bu parti, çatışmayla sosyalist devrimi gerçekleştirerek, Arap toplumunda rönesansı hedeflemektedir” der. Burada sözü geçen devrim modern devlet oluşum sürecinde oluşan yapıya karşı bir devrimdir.

Sosyalizm söylemleri Arap toplumuna 19. yy'ın sonlarından itibaren girmeye başladı. Sosyalizm kavramı Arapçada ilk olarak *İjtima'iyye*, daha sonrada *İshtrakkiya* olarak kullanıldı. *İshtrakkiya* kavramı ilk defa 1897 yılında Jemal al-Din al-Afgani'ye ait bir makalede *ishtrakkiyye al-İslamiyye* tabiri ile görüldü.¹⁴⁰

Baas Partisi'nin üç kutsalı bulunmaktadır. Bunlar birlik, özgürlük ve sosyalizmdir. Bu üç öncelikli maddeden sosyalizm, Baas'ın aşiret anlayışı açısından, konuyla ilgili olarak en önemli olanıdır. Arap sosyalizmi Marxist bir anlayışa sahip değildir. Marx'ın ideolojisinde öncelikle ulusalcı bir anlayışa karşı duruş vardır. Ancak Arap sosyalizmi anti-emperyalist ve ulusalcı bir anlayışa sahiptir¹⁴¹. Aynı zamanda

¹³⁸ Doğan Şentürk, Saddam'ın Baas'ı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, s.47-49.

¹³⁹ A.g.e, s.66-67.

¹⁴⁰ Ofra Bengio, Saddam's Word: Political Discourse in Iraq, Oxford University Press, New York, 1998, s.40.

¹⁴¹ Şentürk, a.g.e, s.102-106.

Arap sosyalistler, ülkedeki tüccar ve toprak sahiplerinin emperyalistler ile iş birliği içinde olduğunu düşündüğü için de bu kesime karşı da bir duruş sergiler. Arap sosyalizminin toplumsal tabanı çiftçi ve işçilere dayanmaktadır.

Baas İdeolojisinin kurucularında Mişel Eflak, daha çok Tito'nun Yugoslavya modeline yakınlık duyuyordu. Yugoslavya, komünist enternasyonalizm yerine ulusçuluğu öne çıkaran bir anlayışa sahipti. Öte yandan Arap sosyalizmi anlayışının dine karşı olduğunu gösteren düşünceleri bulunmamaktaydı. Dolayısıyla Hisham Sharabi'ye göre Arap sosyalizmi daha çok toplumsal ve ekonomik yapı kapsamında devrimi ön gören bir hareket olarak algılanmalıdır.¹⁴²

Daha önce de belirtildiği gibi Baas hareketi Irak'ta ortaya çıkan bir hareket değildir. Baas ideolojisi Suriye'de doğmuş ve orada olgunlaşarak şekillenmiştir. Baas düşüncesi Suriye'den sonra yaklaşık on yıl sonra Irak'a ihraç edilmiştir. Baas Partisi iktidarı ele geçirdikten sonra Baas'ın ideolojisi ülkenin koşullarına göre şekillenmiştir¹⁴³. Baas Partisi'nin başına Saddam Hüseyin'in geçmesiyle birlikte Parti 1980'lerden önce, Saddam'ın Baas'ına dönüşmüş ve ona göre ideolojisi şekillenmiştir. Örneğin Baas Partisi geleneksel kurumlara karşı mücadele ederken ve onları Arap toplumunun geri kalmışlığının nedeni olarak görürken, 1980'lerden sonras Baas Partisi toplumsal nüfuzunu korumak için geleneksel kurumlarla iş birliği içinde olmuştur.

Bundan sonraki bölümlerde Saddam Hüseyin döneminde hem aşiretlerin devlet içinde varlığı hem de devletin kendi gücünü korumak için aşiretleri ile kurduğu ilişki hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

3.5.3. Saddam'ın Baas'ı ve Kanbağı

Baas Partisi sadece bir parti değildi. Devleti tek başına yöneten bir partiydi. Diğer bir ifade ile tek parti sistemi olarak adlandırılan ve parti-devlet modelini yansıtan bir partiydi. Bu tür partiler genelde otoriter ve totaliter olmak üzere ikiye ayrılır. Her ikisi de devleti ve toplumu kontrol altında tutmak ister. Toplum ve devleti kontrol

¹⁴² A.e, s.80.

¹⁴³ Bengio, a.g.e, s.33.

altında tutmak için partiler kendi içlerinde güvendikleri kişileri kullanır. Partiler, bu kişileri özellikle devletin güvenlik kurumlarında örgütlemeğe çalışır.

Irak'ta güvenilebilecek kişiler ilksel (*primordial*)¹⁴⁴ bağlara göre belirlenirdi. Bu yüzden Saddam döneminde devletin önemli kurumlarında hep Saddam'a yakın aşiretlerden veya kendi aşiretinden kişiler yer aldılar. Özellikle ordu ve güvenlik güçlerinde Sünni aşiretlerden olan kişiler önemli konumlara getirildi.

Baas Partisi iktidarının ilk döneminde (1868-1979), Saddam Hüseyin'e parti içinde darbe girişiminde bulunulması, Hüseyin'e yakın olan Tikrit aşiretlerinin parti içinde etkinleşmesini kolaylaştırmıştır. Diğer bir ifade ile parti içinde ancak kan bağıyla bağı olanlara güvenilmesi gerektiği fikri kuvvetlenmiştir. Parti içinde ilk darbe girişimi 1973 yılında yaşandı. Partinin güvenlik teşkilatından sorumlu eski başkanı Nazım Gizar parti içinde darbe girişiminde bulundu. 1979 yılında ise parti üyeleri Muhhamed Ayish ve Adnan Hüseyin tarafından ikinci deneme gerçekleştirildi. Ancak başarılı olmadı. Bu parti içi darbe girişimleri daha önce de belirttiğimiz gibi Saddam'a yakın aşiret gruplarından gelmedi. Bu gruplar daha çok orta sınıf mensubu, aşiret üyesi olmayan ve ekseriyetle Şii kökenli olan üyeler tarafından yapıldı¹⁴⁵. Dolayısıyla bu tipolojide olanlar, güvenilmez üyeler olarak algılandı.

Bu gelişmeler 1979 yılında Baas Partisi'nin başına geçen Saddam Hüseyin'in, parti içinde kendi aşiret bireylerini örgütleme fikrini ve isteğini artırdı. Ancak şunu belirtmek gerekir ki 1968'den bu yana Baas Devrim Konsey'inde yer alanların büyük bir kesimi zaten Sünni asıllıydı ve içinde Tikrit bölgesinin de yer aldığı Batı Irak'tan gelmekteydi¹⁴⁶.

Saddam'ın destek aldığı Tikrit yöresinde üç aşiret bulunmaktaydı:

1. Saddam'ın kendi aşireti olan Albu-Nasır aşireti;

¹⁴⁴ Primordiyal, ezelden yani başlangıçtan beri var olan anlamına gelir. Primordiyal bağlar daha çok bir dil, din, aşiret veya bir bölge ile ilişkindir. (Bkz: Milton Beverly, **Contemporary Politics in Middleast**, 2000, Polity Press, s.195)

¹⁴⁵ Falah A. Jabar, "Sheikh and Ideologues: Deconstruction and Reconstruction of Tribes under Patrimonial Totalitarianism in Iraq, 1968-1998", Ed. Faleh Abdul Jabar, Hosham Dawod, **Tribes and Power**, Saqi Books, 2003, s.84.

¹⁴⁶ Batatu, a.g.e, s.1086-1089.

2. Tikritliler, ki bunlar dört ayrı küçük aşirete ve ‘orijinal veya tarihi Tikritliler’ diye adlandırılan guruplardan oluşmaktadır; ve
3. Hadisiyun (*Hadithiyoona*) aşireti, ki bunlar Duleymi aşiretinin soyundan gelmektedir¹⁴⁷.

Saddam Hüseyin bu grupları devletin güvenlik güçleri ve istihbarat servislerinden oluşan kurumlarda örgütledi. Bu kurumlar; Ulusal Güvenlik Konseyi, Özel Güvenlik, Genel Güvenlik Servisi, Irak İstihbarat Servisi, Askeri İstihbarat Servisi ve Askeri Güvenlik kurumlarından oluşmaktadır. Bu kurumlarda kimlerin görevlendirildiğini kısaca aşağıda olduğu gibi gösterilebilir:

- **Ulusal Güvenlik Konseyi (*Al-Majlis Al-Amn Al-Qawmi*)** : Ülkedeki tüm güvenlik kurumlarının ve istihbarat servislerinin bir araya geldiği konseye Ulusal Güvenlik Konseyi adı verildi. Bu konseye resmi olarak Saddam Hüseyin başkanlık etmesine rağmen genellikle Hüseyin’in oğlu Qusay başkanlık ederdi.
- **Özel Güvenlik (*Al-Amn Al-Khas*)** : Bu kurum, Irak-İran Savaşından sonra 1982’de Saddam Hüseyin’e düzenlenen suikast girişiminden sonra oluşturuldu. Bu kurumun başına Saddam Hüseyin’in Kuzeni Hüseyin Kamil getirildi. Hüseyin Kamil’den sonra Saddam Hüseyin’in oğlu Qusay bu kuruma başkanlık etmeye başladı. Kurumda Tikrit, Hawje ve Sammarra bölgelerinden gelen yaklaşık beş bin silahlı kişi görev yapıyordu. Özel Güvenlik kurumunun; Saddam Hüseyin’in seyahatleri ve mitingleri sırasında özel güvenliğini sağlama, Başkan’ın saraylarını koruma, diğer güvenlik ve istihbarat kurumlarına önderlik etme, ülke içinde Şii ve Kürtlere karşı operasyonları yönlendirme gibi görevleri bulunmaktaydı.

¹⁴⁷ Jabar, a.g.e, s.86.

- **Genel Güvenlik (*Al-Amn Al-A'mm*)** : Bu kurum 1921 yılında kuruldu. İçişleri Bakanlığına bağlı olarak çalışan Genel Güvenlik, yaklaşık olarak sekiz bin personeli bulunmaktaydı. Bu kurumun başında Saddam Hüseyin'in akrabaları ile Tikriti ve Sünni aşiretinden kişiler görev yapıyordu. Kurumun başında 1980'lerde 'Kimyasal Ali' olarak tanınan Ali Hasan al-Majid bulunuyordu. 1991 yılından sonra kurumun başına Saddam'ın üvey kardeşi Sabawi İbrahim al-Tikriti geçti.
- **Irak İstihbarat Servisi (*Al-Mukhabarat*)** : Irak İstihbarat servisi 1968 Baas darbesinde Baas'ın faydalandığı bir kurumdu. Bu kuruluş Baas için bir istihbarat servisinden daha çok anlam ifade ediyordu. Bu kurumun başında Saddam'ın üvey kardeşlerinden Barzan İbrahim al-Tikriti ve kuzeni Sadun Shakir bulunuyordu. Barzan 1982 yılında tek başına istihbarat servisinin başına geçti.
- **Askeri Güvenlik (*Al-Amn Al-Askeri*)** : Bu kurum 1992 yılında Saddam Hüseyin tarafından kuruldu. Kurum doğrudan başkanlık sarayına bağlıydı. Yani diğer kurumlar gibi askeri kurumlara veya Irak'ın İçişleri Bakanlığına bağlı değildi. Bu kurumun başında yine Tikritilerden olan Muhammed Nimah al-Tikriti bulunuyordu.¹⁴⁸

3.5.4. Baas – Aşiret İlişkileri

Baas Partisi'nin köklü bir geçmişi ve düşünce sistemi olmasına rağmen, Irak'ta özellikle Saddam Hüseyin döneminde, bu partiyle aşiretler arasındaki ilişkiler dönemin koşullarına ve beklenen faydalara göre şekillenmiştir. Baas ve Iraklı aşiretler arasındaki ilişkiler 70'lerde, 80'lerde ve 90'larda farklı çizgilerde ilerlemiştir. Bu süreci incelerken

¹⁴⁸ İbrahim al-Marashi, "Iraq's Security and Intelligence Network: A Guide and Analysis", **Middle East Review of International Affairs**, Vol.6, No.3, Eylül, 2002, s.2-9.

kliyalizm, devletçi aşiretçilik ve toplumsal aşiretçilik¹⁴⁹ gibi kavramlardan faydalanmakta yarar vardır.

3.5.4.1. İlk Dönem Baas – Aşiret İlişkileri (1968-1979)

Başlangıçta Baas Partisi ilk dönemde “yeni Irak’ı” temsil ediyordu. Yeni yapıda aşiret bağları eskisi gibi önemsenmiyordu. Hükümet, 1976 yılında aşiret isimlerinin soy ismi (el-Tikriti, el-Duleymi, el-Musuli, vb.) olarak kullanılmasını yasakladı. Zira Baas yönetimi güçlü aşiret bağlarını modernleşme ve şehirleşme için bir engel olarak görüyordu.

3.5.4.2. Irak – İran Savaşı Sonrası İlişkiler (1980-1990)

Irak – İran Savaşı sonrası Irak Devleti önemli bir güç kaybı yaşadı. Bu durum Baas Partisi’nin ülkeyi kontrol altında tutmasını güçleştirdi. Bu nedenle Baas yönetimi, ülkeyi kontrol altında tutmak için aşiret gibi köklü grupların desteğini kazanmak istedi. Aşiretlerin desteğini kazanmak için de parti ile aşiretler arasında patron–müşteri ilişkileri güçlendi.

Savaşın başlamasıyla birlikte güvenlik algılamalarının ön plana çıkması nedeniyle devlet kendine yakın aşiretleri önemli mevkilere getirdi. Zira Baas yönetiminin hem İran’a karşı savaşıacak hem de ülke içinde güvenliği sağlayacak kişilere ihtiyacı vardı. Irak yönetimi aşiretlerin ülkeye bağlılık göstermesi için çeşitli yollar izledi. Bunlardan ilki aşiretlere itibarlarını geri vermek oldu. Saddam Hüseyin yaptığı konuşmalarda aşiret değerlerinin ve kültürünün öneminden söz ediyordu. Ayrıca Baas dönemi boyunca aşiretler ile ilgili yayınlanması yasaklanan kitapların basımına izin

¹⁴⁹ Devletçi aşiretçilik ve toplumsal aşiretçilik kavramları ilk kez Falah A. Jabar tarafından kullanılmıştır. Devletçi aşiretçilik, tamamen devletin yapısıyla ilgili bir kavramdır. Aşiretlerin devlet içinde örgütlenmeleri ve devlet yapılarının aşiret kültüründen etkilenme durumlarını anlatmaya çalışan bir kavramdır. Toplumsal aşiretçilik ise devletlerin aşiretlere sağladığı destek sonucu, aşiret kültürünün toplumda daha yoğun bir şekilde yaşandığını anlatmaya çalışan bir kavramdır. (Bkz: Falah A. Jabar, “Sheikh and Ideologies: Deconstruction and Reconstruction of Tribes under Patrimonial Totalitarianism in Iraq, 1968-1998”, s.71.)

verildi.¹⁵⁰ Aşiretlerin bağılılığını kazanmak için izlenen diğer bir yol ise aşiretlere, merkezi hükümetin zenginliğinden verilen payın büyümesiydi. Hükümet, aşiretlere belli miktarlarda para yardımıyla bulunarak veya aşiretlerin sağladığı askeri destek sonucu hükümet onları ödüllendirerek, aşiretlerin Baas yönetimine karşı bağılılığını kazandı.¹⁵¹

Bu dönemde, aşiret kimliğinin tekrar değer kazandığını gösteren diğer bir olay 1989 parlamento seçimleri oldu. Seçimlerde adaylar tekrar soy isimlerini (*laqab*) kullanmaya başladı. Bu durum adayların kullandıkları aşiret isimlerinin kendi bölgelerinde belli bir destek sağladığının göstergesidir. Adaylar arasında al-Juburi, al-Dulaimi, al-Mashadani, al-Shammarai, al-Tikriti gibi aşiret isimlerine sahip kişiler yoğun bir şekilde bulunuyordu.¹⁵²

3.5.4.3. Birinci Körfez Savaşı Sonrası İlişkiler (1991-2003)

1990 yılında Kuveyt'i işgal etmesinden sonra Irak, ABD'nin önderlik ettiği uluslararası bir müdahaleye maruz kaldı. Birinci Körfez Savaşı olarak bilinen bu müdahale Irak'a ekonomik ve askeri bakımdan önemli zararlar verdi. Ülkede kontrolü kaybetmek istemeyen Baas yönetimi, bu dönemde aşiretlere öncesinden daha da fazla yakınlaşma ihtiyacı hissetti.

Modern Irak siyasi tarihi kaynaklarında bu dönem “yeniden aşiretçilik” dönemi olarak anlatılmıştır. Baas yönetiminin aşiretlere sağladığı ayrıcalıklar sonucu 90'lı yıllarda aşiretler Irak'ta eski önemini tekrar kazanmıştır. Toplumda aşiretlerin itibarının yükselmesiyle aşiret aidiyetinde de bir artış gözlenmiştir. Şehirlere göçmüş ve şehir kültürünü edinmiş bireyler bile tekrar aşiret kimliklerine sahip çıkmaya başlamıştır.¹⁵³ Aşiret değerleri toplumun her köşesinde kendini hissettirmesiyle birlikte bu dönemde toplumsal aşiretçilik olarak adlandırılan olgu ortaya çıkmıştır.

¹⁵⁰ Keiko Sakai, “Tribalization as a Tool of State Control in Iraq: Observation on the Army, the Cabinet and the National Assembly”, Ed. Faleh Abdul Jabar, Hosham Dawod, **Tribes and Power**, Saqi Books, Londra, 2003, s.137.

¹⁵¹ Mehdi Noorbaksh, “Shiism and Ethinc Politics in Iraq”, **Middle East Policy**, Vol.15, No.2, Yaz 2008, s.55.

¹⁵² Sakai, a.g.e, s.149-150.

¹⁵³ Tripp, a.g.e, s.261.

Baas yönetiminin aşiretlere verdiği imtiyazlar biraz da zorlayıcı etkenlerden kaynaklandı. Irak'ın sekiz yıl boyunca İran ile savaşması, iki yıl sonra Kuveyt işgali sonrası uluslararası bir müdahaleye maruz kalması ve savaş sonrası ülkenin ambargo altında tutulması Irak'ı ekonomik ve askeri olarak zayıflattı. Ekonomisini kötüleşen Irak borçlu bir ülke durumuna geldi. Ayrıca Irak'ın kuzeyinde ve güneyinde hükümete karşı ayaklanmalar yaşandı. Ayaklanmaların ardından yine uluslararası müdahale sonucu bu bölgelerde uçuşa yasak bölgeler oluştu. Dolayısıyla Baas yönetiminin ülke üzerindeki kontrolü iyice azaldı.¹⁵⁴

Baas'ı ideolojik olarak destekleyen halk tabanı da bu süreçte azaldı. Bunun iki nedeni vardı. Birincisi Irak'ın savaşlardan başarısızlık elde etmesiyle toplumda Baas'a olan inancın azalması, diğeri ise ekonomik sıkıntılar nedeniyle Baas'ın kendisini destekleyen orta sınıfı ekonomik olarak yeterince tatmin etmemesiydi. Bu dönemde devlette çalışan kesimin maaşlarında ve alım güçlerinde düşüş yaşandı. Baas'ı destekleyen önemli bir nüfuz da Suriye ve Ürdün gibi komşu ülkelere göç etti.

Baas Partisi'ni destekleyen tabanda bir erozyon yaşanması ve 1991 yılından sonra kuzey ve güneyde ayaklanmaların olması, Baas Partisi'nin aşiretlere yakınlaşmasını kendi açılarından zorunlu hale getirdi. Aşiretlerin desteğini kazanmak için atılan ilk adım 1992 yılında yaşandı. Saddam Hüseyin başkanlık sarayında bütün aşiret liderlerini topladı. Hüseyin, geçmişte yapılan toprak reformu için aşiret liderlerinden özür diledi ve aşiret liderlerine itibarlarının geri verileceğini vaat etti. Ayrıca bu toplantıda Hüseyin kendini “şeyhlerin şeyhi” (*sheikh al-mashayikh*) olarak ilan etti.¹⁵⁵

Saddam Hüseyin'in aşiretlerin desteğini alma politikası, ayaklanmaları bastırma adına başarılı oldu. Özellikle güneyde yaşanan ayaklanmalar aşiretlerin verdiği destek ile sona erdi. Bunun sonucunda Saddam Hüseyin aşiretlere verdiği imtiyazlar ve önem giderek arttı. Hüseyin, aşiretleri “devletin kılıcı” olarak ilan etti ve aşiretlerin rızasını kazanmak için onların değerlerini devletin değeri olarak kabul etti. Hüseyin 90'larda “inanç kampanyası” (*al-hamla al-imaniye*) başlattı. Buna göre gece

¹⁵⁴ Falah A. Jabar, How Saddam Keeps Power in Iraq, Le Monde Diplomatique, Ekim 2002.

¹⁵⁵ A.e.

kulüplerinin sayısını azalttı ve alkol tüketimini ev dışında yasakladı. Bunların dışında aşiret kültürüne özgü ceza türlerini devlette de uygulamaya başladı. Örneğin hırsızlık cezası olarak kol veya kulak kesme cezası vermeye karar verildi. Aşiret değerlerini yansıtan diğer bir uygulama ise kadınların özgürlüklerini kısıtlamak oldu. Kadınların yanlarında bir erkek olmaksızın yurt dışına çıkması yasaklandı¹⁵⁶. İlerici bir parti olarak yola çıkan Baas Partisi tüm bu uygulamaları, aşiretlerin hassasiyetlerini tatmin etmek için yerine getirdi.

Devlet ve aşiret ilişkilerin düzenlemek için 1996 yılında yeni kararlar alındı. Buna göre aşiret birlikleri Irak'ın İçişleri Bakanlığına bağlı ve onunla koordinasyon içinde olacaktı. Bu anlaşma sonrası aşiretlerin devlete ve devletin aşiretlere karşı olan sorumluluklarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Aşiret şeyhlerinden oluşan bir yüksek konsey oluşturulacaktı ve bu konsey doğrudan cumhurbaşkanına bağlanacaktı.
- Şeyhlerin şu görevleri olacaktı: (a) Cumhurbaşkanı'na bağlı kalacaktı; (b) Şeyhler kendilerine tahsis edilen bölgelerin güvenliğinden sorumlu olacaktı; (c) Şeyhlere yerel ihtilafları çözmek için yargılama yetkisi verilecekti; (d) Şeyhlere kendi bölgelerinde vergi toplama hakkı ve hükümet aleyhtarı faaliyetleri cezalandırma yetkisi tanınacaktı.
- Şeyhler bu görevleri yerine getirdiği takdirde devletten şu ödülleri alacaktı: (a) Silah, cephane ve teknolojik aletler; (b) Modern tarım araçları; (c) özel erzaklar; (d) Diplomatik pasaport.¹⁵⁷

Baas iktidarı 2003 yılında sona erdi. İktidarın sürdüğü 35 yıl boyunca aşiretler devlet içinde ve toplumsal alanda kurumsallaştı. Ancak bu dönemde aşiretlerin konumu

¹⁵⁶ Dawisha, a.g.e, s.237-238.

¹⁵⁷ Falah A. Jabar, "Sheikh and Ideologues: Deconstruction and Reconstruction of Tribes under Patrimonial Totalitarianism in Iraq, 1968-1998", s.95-96.

ve işlevi devletin onlardan yararlanmak istediği boyuta göre şekillendi. 2003'ten sonra mevcut Irak Devleti yıkıldı. Yerine yeni bir devlet inşa edilmeye başlandı. Bu süreçte, özellikle 90'larda toplumda kurumsallaşan ve güç kazanan aşiretler, yeni yapıda yeni toplumsal işlevler kazandı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

2003 SONRASI IRAK VE AŞİRETLER

Irak'ta İkinci Körfez Savaşından sonra, 1 Mayıs 2003 tarihinde Baas Partisi rejimi sona erdi.¹⁵⁸ Bu aşamadan sonra Irak'ta yeni bir devlet ve demokrasi oluşturulmak istendi. Paul Bremer'in önderliğindeki Geçici Koalisyon Güçleri'ne göre Irak'taki demokrasi, bölge ülkeleri için bir model oluşturacaktı. Ancak işgalden günümüze kadar geçen süreçte sanılanın aksine yeni rejim, Irak'ta özlenen refahı, istikrarı ve güvenliği getiremedi. Başarısızlığın nedenleri yerine daha çok devletin yeniden yapılanması sürecinde patrimonyal ve kliyentalist ilişkilerin sürdürülmesi, eleştirel bir şekilde ele alınacaktır.

Koalisyon Güçleri, Irak'ta kontrolü ele aldıktan sonra yaşama geçirdikleri ilk projelerden biri "Baasızlaştırma" politikası oldu. Baas Partisi, parlamenter demokrasilerde var olan tipik bir partiden çok, parti-devlet modelinde bir parti olmasından ötürü, Baasızlaştırma politikasını da sadece bir partinin tasfiyesinden öte bir şey olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle müdahale sonrası dönemde yaşanan Baasızlaştırma süreci Irak'ın günümüzdeki siyasi yapısını anlamak için oldukça önemlidir.

Baasızlaştırma sürecinin ardından, Irak'ta oluşturulmak istenen siyasi yapıyı ve devlet modelini kavramak da önemlidir. Çünkü bu süreçte yaşanan sorunlar ve bu gelişmelerin sonucunda sağlıklı bir devletin oluşamaması, aşiretlerin yeni yapıdaki toplumsal işlevini doğrudan etkilemiştir. 2006'da dönemin Başbakanı Nuri al-Maliki ve Koalisyon Güçleri tıpkı 1921'de İngiltere'nin ve Kral Faysal'ın yaptığı gibi ülkede

¹⁵⁸ Tayyar Arı, *Geçmişte Günümüze Orta Doğu*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s.609.

otoritelerini güçlendirmek için aşiretlerden destek almaya çalışmışlardır. Ayrıca bu dönemde parlamento seçimleri de gerçekleştiği için Irak'ta aşiretlerin yeni bir toplumsal işlevi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde aşiretler önemli bir nüfus gücüne sahip olduğundan, seçimlerde önemli bir seçmen kitlesi olarak da görülmüştür. Bu durum iktidar – aşiret ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır.

4.1. 2003 ABD Müdahalesi ve Bağdat'ın Düşüşü

ABD, 2003 yılının Mart ayında Irak'ta kitle imha silahlarının var olduğunu iddia ederek Irak'a müdahale etti. Koalisyon Güçleri Mart'ın 20'sinde hava kuvvetlerinin saldırıları ile savaşı başlattı. Ardından, 9-10 Nisan'da kara kuvvetleri hiçbir direnişle karşılaşmadan Bağdat'a girdi. ABD'nin Irak'a hâkim olması çok kısa bir sürede gerçekleşti. ABD, 1 Mayıs 2003 tarihinde Irak'ta kontrolü ele geçirdiğini ilan etti.

Koalisyon Güçleri, Bağdat'ta düzeni sağlamada ilk aşamada başarısız oldular. Müdahaleden hemen sonra Petrol Bakanlığı hariç Irak'taki tüm bakanlıklar, müzeler ve kütüphaneler yağmalandı.¹⁵⁹ Diğer bir ifade ile savaş sonrasında Irak'ta tam anlamıyla bir kargaşa ve belirsizlik durumu hâkim oldu. Bunların temel nedeni işgal sonrası var olan otorite boşluğunun getirdiği düzensizlikti.

ABD'nin siyasi yapılanma adına yaptığı ilk hamle, savaş daha bitmeden 17 Mart 2003 tarihinde, Emekli General Jay Garner'ı “Irak'ı Yeniden İmar ve Yardım” bürosunun başına atamak oldu. Garner başkanlığında geçici bir Irak yönetimi oluşturma toplantıları Nisan ayından itibaren yapılmaya başlandı. Ancak Irak müdahalesinin resmen sona erdiği 1 Mayıs'tan sonra Bush yönetimi, Garner yerine Irak yönetiminin başına Emekli Büyükelçi Paul Bremer'i atadı.¹⁶⁰ 22 Mayıs 2003'te resmen göreve başlayan Bremer, ilk olarak “*Baasızlaştırma*” olarak adlandırılan süreci başlattı.

¹⁵⁹ Gareth Stansfield, “Çarpışan Milliyetçilikler ve Irak Devletinin Çöküşü”, Ed. Fulya Atacan, **Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.106.

¹⁶⁰ Arı, a.g.e, s.609-613.

Baasızlaştırma terimi, İkinci Dünya Savaşından Sonra Naziler için kullanılan Nazisizleştirme¹⁶¹ temrinden esinlenerek kullanıldı.¹⁶²

Baasızlaştırma politikasına göre, Baas rejimi yıkılmadan önce Irak devletinde kilit noktalarda görev alan kişiler ki bunlar Baas Partisi üyesi olan devlet görevlileri idi, işgal sonrası oluşacak yönetimde ve devlet yapılanmasında yer alamayacaktı. Bu çerçevede Paul Bremer, Baas Partisini, Savunma Bakanlığını (Irak'ın düzenli ordusunu) ve İçişleri Bakanlığının (yani polis teşkilatını) mevcut kadrosunu dağıtarak yerine yeni bir kadro oluşturmak istedi. Düşünsel açıdan önceki rejime bağlı olan idarecilerin devlet görevlerinden uzaklaştırılması meşru ve mantıklı bir eylem gibi görünse de uygulamada seçici davranılmaması bu icraat kötü sonuçlara yol açmasına neden oldu. Baasızlaştırma daha önce Irak devletinde görev almış üst düzeydeki görevlilere birlikte alt düzeydekilere de uygulanınca devlet görevlisi olan herkes görevden uzaklaştırılmış oldu. Hem yukarıda adı geçen bakanlıkların kapatılması hem de bu bakanlıklarda görev alan yaklaşık olarak 385.000 ordu görevlisi, 285.000 polis ve 50.000 özel kuvvetler görevlisi görevden alınması sonucu Irak'ta, kolluk kuvvetleri ile birlikte merkezi devlet otoritesi tamamen yok oldu.¹⁶³ Bunun dışında boşta kalan eski devlet görevlilerinin bir kısmı direnişçi güçlere katılması ülkedeki kargaşayı artırdı.

İktidarın ortadan kalkması ile birlikte Irak'ta yeni bir siyasal ve toplumsal tablo ortaya çıktı. Ülkede bütün toplumsal kurumlar yer ve pay almak istedi. Irak'ın en geleneksel kurumu olan aşiretler de bu süreçte kendilerine bu süreçte söz hakkı verilmesini istedi. Irak'ı daha önce de yönetme deneyimine sahip olan İngilizler aşiretlerden bölgeyi kontrol altında tutma anlamında yararlanmak istedi. İngiliz Albay Chris Vernon 8 Nisan 2003'te Basra ilinin başına sivil bir aşiret liderini atadı.¹⁶⁴

Diğer bir gelişme ise Irak'ın özellikle orta ve güney bölgelerinde, otorite ve güvenlik alanında yaşanan sorun oldu. Bu süreçte al-kaide ile özdeşleşen terör sorunu

¹⁶¹ ABD, ırkçı bir ideoloji olan Nazi ideolojisini İkinci Dünya Savaşından sonra tamamen yok etmeye çalışmıştır. Aynı şekilde Irak müdahalesinden sonra ABD, Irak'ta Baas ideolojisini yok etmek istemiştir.

¹⁶² Andrew Terrill, "Nationalism, Sectarianism, And The Future Of U.S. Presence in Post-Saddam Iraq", **The Strategic Studies Institute**, Temmuz 2003, s.36.

<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/pub180.pdf>.

¹⁶³ Arı, a.g.e, s.615.

¹⁶⁴ Dodge, a.g.e, s.167.

ortaya çıktı. Saddam Hüseyin döneminde iktidarın zenginliklerinden pay alan aşiretler, yeni dönemde aynı şeyin devam etmeyeceğini görmesiyle, huzursuzlukları arttı. Özellikle Batı Irak'ta Baas yanlısı aşiretler al-kaideye destek verdi. Tüm bu gelişmeler ülkede oluşturulmak istenen yeni yönetime bir tepki olarak yansıdı. Bu tepkinin en büyük yansıması ise güvenlik alanında görüldü.

4.2. ABD Sonrası Irak'ta Siyasi ve Toplumsal Yapı

Irak'ta güvenlik güçlerini dağıtan ve ülkede yeni bir yapı oluşturmak isteyen Bremer'in ikinci icraatı Irak Geçici Yönetim Konseyini kurmak oldu. Konseyin ilk önce 7 kişiden oluşması tasarlandı ancak Bremer'in baskıları sonucu Konsey'in üye sayısının Irak halkının tümünü temsil etmesi amacıyla 25 kişiye çıkarıldı.¹⁶⁵ 13 Temmuz 2003 tarihinde oluşturulan bu konsey, 13 Şii, 5 Sünni, 5 Kürt ve birer Türkmen ile Asuriden oluştu. Yönetim Konseyi'ne kimin başkanlık edeceği sorunu Başkanlık Konseyi'nin kurulması ile çözüldü. Buna göre, Başkanlık Konseyi 5 Şii, 2 Sünni ve 2 Kürt'ten oluşacak ve bunlar alfabetik sıraya göre birer ay başkanlık yapacaktı. Aynı yılın Ağustos ayında ise gruplar arasında bakanlıklar "pay" edildi. Önemli bakanlıklardan; Petrol ve İçişleri Bakanlıkları Şii'lere, Dışişleri Bakanlığı Kürtlere ve Maliye Bakanlığı Sünnilere verildi.¹⁶⁶

4.2.1. Yeni Anayasa ve Geçici Hükümet

Irak Geçici Yönetim Konseyi'nin en önemli görevi geçici bir anayasa yapmaktı. Hazırlanan geçici anayasa 8 Mart 2004 tarihinde onaylandı. Bu anayasa önemliydi çünkü grupların geçici anayasada elde ettikleri kazanımlar 2005'teki daimi anayasaya yansıtıldı. 62 maddeden oluşan Geçici Anayasa'nın ana hatlarını şöyle özetleyebiliriz:

¹⁶⁵ Stansfield, a.g.e, s.162.

¹⁶⁶ Arı, a.g.e, s.617.

- Geçiş döneminde Irak'taki siyasal sistemin federal, demokratik, çoğulcu ve güçler ayrımına dayalı bir cumhuriyet olacağı ifade edilmektedir.
- Anayasa'da İslam'ın Irak'ın resmi dini olduğu ve çıkarılacak olan yasaların İslam'a aykırı olamayacağı belirtilmektedir.
- Geçiş Anayasası, Kürdistan Bölge Hükümetinin varlığını meşru bir hükümet olarak tanımaktadır.
- Anayasaya göre Irak'ın petrol gelirleri, tüm Irak şehirleri arasında eşit şekilde paylaşılacaktır. (Ancak burada bahsedilen petrol gelirleri sadece işletmeye açılan mevcut (2005'te) kuyulardan elde edilen gelirlerdir).
- Arapça ve Kürtçe Irak'ın resmi dilleri olarak kabul edildi. Öte yandan, Irak'taki diğer etnik gruplara da kendi dillerinde eğitim yapma hakkı verildi.¹⁶⁷

Yeni anayasada, 45. Maddede aşiretler ile ilgili şunu der; Devlet, Iraklı kabile ve aşiretlerin kalkındırılmasına özen gösterir, din ve hukuk kurallarına uygun olan işleriyle ilgilenir, toplumu geliştirme yönünde katkısı olanı asil insani değerlerini pekiştirir ve insan haklarıyla bağdaşmayan aşiret gelenekleri yasaklar.¹⁶⁸

BM'nin 1546. sayılı kararı ile koalisyon güçlerinin Irak'taki otoritesi sona erdi ve Bremer'in belirlediği şahıslar ile Geçici Irak Hükümeti 2004 yılında kuruldu. Geçici Hükümet 33 bakanlıktan oluşuyordu. Buna göre, Başbakan Şii kökenli İyad Allawi, Cumhurbaşkanı Sünni ve Sammar aşiret lideri Gazi Meşal Acil al-Yaver ve Dışişleri Bakanlığı Kürt kökenli Hoşyar Zebari oldu. Geriye kalan bakanlıklar ise aynı gruplar arasında yine pay edildi. Genel olarak bakanlıkların gruplar arasındaki dağılımına baktığımızda, etnisitenin ön plana çıktığını ve koalisyon güçler ile işbirliği yapan grupların daha önemli bakanlıkları elde ettiğini görüyoruz.

¹⁶⁷ A.g.e, s.620-623.

¹⁶⁸ Asin Kamal, "İşgal Sonrası Irak'ın Yeni Anayasası", Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2007, s.157.

Koalisyon güçlerinin devlet başkanı olarak bir aşiret liderini seçmesi, aşiretlerin Irak'taki önemini göstermektedir. Cumhurbaşkanı Yaver, Irak'ta yaklaşık olarak 1,5 milyon nüfusu olan Sammar aşiretinin lideriydi. Ancak geçici hükümette en büyük sorun yukarıda da sözü edildiği gibi Irak'ta etnik temelli bir siyasetin önünün açılmasıydı. Ülkedeki sorunları çözmesi gereken siyasetçiler, sorunları çözmek yerine kendi etnik gruplarının çıkarlarını savundular. Diğer bir ifade ile Irak'taki etnik temelli siyasi aktörlerin, siyasetin amacı olan uzlaşmanın merkezi değil, tam tersine ülke içinde şiddetin ve ayrımcılığın odak noktaları olmuşlardır. Bu durum Irak'ta sağlıklı bir siyasal yaşam ve devlet örgütlenmesinin oluşmasını engellemiştir.

4.2.2. Yeni Irak Meclisi (2005)

Ocak ve Ağustos aylarından sonra Irak halkı, bir yıl içinde üçüncü kez sandık başına gitti. 15 Aralık 2005 tarihinde Irak'ta daimi meclis seçimleri yapıldı. Yeni oluşan meclisin yapısı kısaca şu şekildeydi;

- Şii İttifakı seçimde 5.021.137 oy alarak toplam oyun % 41'ini almış ve mecliste 128 sandalye kazanmıştır.
- Kürt İttifakı seçimde 2.647.172 oy alarak toplam oyun %21,7'sini almış ve mecliste 53 sandalye kazanmıştır.
- Bu seçime katılan Sünni gruplardan Irak Uzlaşma Cephesi oyların %15'ini alarak 44 sandalye kazandı. Diğer bir Sünni grup olan Ulusal Diyalog İçin Irak Cephesi ise oyların % 4'ünü alarak 11 sandalye kazanmıştır.
- Allawi'nin başkanlığındaki Irak Listesi seçimde 977.325 oy alarak toplam oyun %8'ini almış ve mecliste 25 sandalye elde etmiştir. Allawi'nin partisi bu seçimde en önemli düşüşü gösteren partiydi.
- Diğer etnik partilerden 5 sandalyeden fazla alan bir parti ortaya çıkmamıştır¹⁶⁹.

¹⁶⁹ Dawisha, a.g.e, s.259.

Seçim sonuçlarının ardından altı ay süren müzakereler sonucunda, Nuri El Maliki Başbakanlığında, Şii İttifakı, Kürt İttifakı, Allawi'nin başkanlığındaki Irak Listesi ve Sünni gruplardan Irak Uzlaşma Cephesi'nden oluşan bir koalisyon hükümeti oluşturuldu.

4.3. Başbakan Maliki Dönemi ve Patron – Müşteri İlişkileri

15 Aralık 2005 tarihinde Irak'ın parlamento seçimleri yapıldı ve Şii temelli Dava Partisi¹⁷⁰ seçimlerden birinci parti olarak çıktı. O dönemde Irak siyasetinde etnisitenin seçimlerde önemli bir faktör olduğunu düşünürsek, bu sonuç çok şaşılacak bir sonuç değildir. Ancak bu seçim sonucunda, Başbakanın Nuri al-Maliki olması beklenen bir şey olmadığı söylenebilir. Bu dönemde Şii siyasetinde çok daha fazla ön planda olan aktörler vardı. Bunlar;

- **Irak İslam Yüksek Konseyi:** Dini temelli diğer bir Şii partisi Muhammed Bakır al-Hekim tarafından kurulan Irak İslam Yüksek Konseyidir (İİYK). Bu parti, 1982 yılında İran'ın desteği ile Dava Partisi'nden ayrılarak kurulmuştur. Dolayısıyla, İİYK'a İran'a daha yakın bir partidir¹⁷¹. İİYK'nın Dava Partisinden farkı “Velayeti Fakih” doktrinini kabul etmesidir. Yine Dava Partisinden farklı olarak İİYK

¹⁷⁰ Dini temelli ilk Şii partisi Dava Partisidir. Dava Partisi 1950'lerde ve özellikle 1958 devriminden sonra Şii gençlerin komünist örgütlere üye olmasına bir tepki olarak doğmuştur. Partinin ruhani lideri Muhsin al-Hakim olarak gösterilmektedir. 1970'li yıllar Dava Partisi için zor geçen yıllardır. Bu yıllar içerisinde Dava Partisi mensupları, Baas Partisi tarafından uygulanan çok yoğun bir baskı ile karşı karşıya kalmışlardır. 1980 yılında Dava Partisinin en önde gelen ismi Muhammed al-Sadr idam edildi. Bu idamdan sonra Dava Partisi 1982 yılında İran'a taşınmak zorunda kaldı ve faaliyetlerini daha sonra Londra'da devam etti.(Bkz: Mesut Özcan, Irak: Ortadoğu'nun Etnik ve Kültürel Minyatürü, Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu, Ed-Fulya Atacan, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.172-173.)

¹⁷¹ Soran Şükür, “Irak'ta Şii Faktörü”, **Stratejik Analiz**, Sayı:39, Asam Yayınları, 2003, s.39.

Irak'ta federal yönetimi desteklemektedir. Bu partinin, Bedir Tugayları adında milis gücü de bulunmaktadır.

• **Sadr Hareketi:** al-Sadr grubu ise bir siyasi partiye sahip olmamalarına rağmen Irak siyasetinde en etkin gruplardan biridir. Sadr grubunun önderliğini 1999 yılında öldürülen Ayetullah Muhammed Sadık al-Sadr'ın 30 yaşındaki (2007 verilerine göre) oğlu Mukteda al-Sadr yapmaktadır. Mukteda al-Sadr Bağdat'ın doğusunda bulunan ve yaklaşık olarak iki milyon nüfusu olan "Sadr şehri" adındaki bölgeden kendine destek tabanı oluşturmuştur. El-Sadr, ABD karşıtı söylemleri, Irak'ın birliğini savunması ve İran'ın hâkimiyetini kabul etmemesi gibi düşünce ve söylemleri ile Şiiiler arasında destek almayı başarmaktadır.¹⁷²

Bu siyasi aktörler ve Dava Partisi'nin eski başkanı İbrahim al-Caferi'nin arasından Nuri al-Malik'nin Başbakan olarak hükümet kurması için görevlendirilmesi beklenilmeyen bir gelişmeydi. Maliki'nin bu göreve atanması biraz da Şii olmayan muhalif grupların baskısı sonucunda gerçekleşti. Çünkü diğer Şii adaylara göre Maliki biraz daha ılımlı bir siyasi profil olarak görünmekteydi. Sünni ve Kürt kökenli siyasetçiler diğer Şii siyasetçilerin sert tutumlarından ve ülkede yaratmak istedikleri otoriter yönetim şekline rahatsızlık duymaktaydı. Bu nedenlerle özellikle İbrahim al-Caferi yerine Maliki'nin Başbakan olması istendi.

Maliki'nin seçim sonrası hükümet kurmak için görevlendirmesi ile hükümeti kurduğu dönem arası beş ay sürdü. Bu dönemde Irak'ta şiddet olayları tırmanmaya başladı. Ülkede Sünni ve Şii çatışmaları nedeniyle ölü sayısı gün geçtikçe arttı. Özellikle Şiiiler için en kutsal mekânlardan biri olan al-Askeri Camisinin 2006 yazında bombalanması şiddet olaylarını daha da körükledi. Bu dönemde çatışma sonucu her gün 110 veya 130 kişi öldü.¹⁷³ Bu çatışmaların diğer bir sonucu ise ülke içinde göç eden kişi sayısının artmasıydı. Özellikle Basra gibi, Şii ve Sünni kesimin bir arada yaşadığı

¹⁷² Stansfield, a.g.e, s. 184-185.

¹⁷³ Dawisha, a.g.e, s.262-263.

bölgelerde çatışmalar sonucu kutuplaşmalar arttı ve homojen bir yerleşime sahip bu kentte sadece aynı mezhepten olanlar aynı bölgelerde yaşamaya başladı.

Nuri al-Maliki ülkedeki ağırlığını, var olan şartları da iyi kullanarak artırmıştır. ABD'nin de teröre karşı mücadele etme konusunda bu dönemde kararlılığının artması Maliki'nin işini kolaylaştırmıştır. Ayrıca geçen sürede Maliki, merkezi hükümetin zenginliklerinden daha iyi faydalanmaya başlamış ve ülke içinde patronaj ilişkilere dayalı otoritesi daha da artırmıştır. Bu süreçte Maliki hem Sünni bölgelerdeki aşiretlerden yararlanarak al-Kaide terörüne karşı mücadele etmiş hem de güneydeki aşiretlerle işbirliğine giderek bölgede diğer siyasi rakiplerine karşı üstünlük sağlamıştır.

Maliki 2007 yılında Bağdat'ın kuzeyinde bulunan Diyale kentinde Sünni aşiretlerin al-Kaide'ye karşı "Sahva" adı altında örgütlenmelerine destek verdi. ABD askerlerinin bölgede yetkiyi Iraklılara bırakması ile birlikte ilk aşamada 9,000 silahlı militandan oluşan bir aşiret örgütlenmesi oluştu. Bu örgütlenme doğrudan Maliki'ye bağlı olmasa da Sahva lideri Abu Talip her fırsatta Başbakan Maliki'ye olan desteğini gösterdi¹⁷⁴.

Başbakan Maliki'nin Güney Irak'ta bulunan aşiretler ile ilişkisi, patron-müşteri ilişkilerini daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. Baas rejiminden sonra, Şiiilerin yoğun olarak yaşadığı Güney Irak'ta İYK ve Sadr grubu gibi İslami temelli siyasi örgütlenmeler daha etkili oldu. Bu gruplardan İYK'nın Bedir Tugayları ve Sadr grubunun ise Mehdi Ordusu adında milis güçlerinin olması bölgedeki hâkimiyetlerini kolaylaştırdı. 2008 yılına kadar bu gruplar Güney Irak'ta merkezi hükümetten daha etkin gruplardı. Ancak Maliki yönetimi 2008'de aşiretler için sosyal yardım programı oluşturdu.¹⁷⁵ Maliki'nin amacı bu program ile aşiretlerin desteğini alarak bölgede diğer grupların gücünü azaltmaktı.

Maliki bölgedeki aşiretlerin desteğini aldıktan sonra merkezi hükümetten bağımsız hareket eden Sadr grubuna karşı "*Saulat al-Fursan*"¹⁷⁶ adında bir operasyon

¹⁷⁴ Ned Parker, Machiavelli in Mesopotamia: Nouri al-Maliki Builds the Body Politics, World Policy Institute, 2009, s.18-28.

¹⁷⁵ Scott Weiner, Maliki Makes a Play for Southern Tribes, Institute for the Study of War, Kasım 2008, s.2.

¹⁷⁶ Beyaz Şövalyelerin Hücumu.

başlattı. Maliki bu operasyonda Basra çevresinde bulunan Halaf, Bani Lam ve Bani Assad aşiretlerine materyal ve maddi destekte bulunarak onların Irak ordusunu desteklemelerini sağladı.¹⁷⁷ Süreç içinde birçok aşiret konseyi hükümetin aşiretler için sağladığı sosyal destek programından faydalanmaya başladı. Dolayısıyla aşiretlerin merkezi hükümete olan bağlılıkları da bu süreçte arttı.

Başbakan Maliki'nin aşiretlerin desteğini alarak ülkede otoritesini güçlendirme politikası başarılı oldu denilebilir. Çünkü ülkede hem terör faaliyetleri ve çatışmalardan ölen vatandaşların sayısı ciddi bir şekilde düşüş yaşandı hem de Maliki, Dava Partisi'nden ayrılıp kendi partisini (Hukuk Devleti Koalisyonu¹⁷⁸) kurmasına rağmen seçimlerden başarıyla ayrıldı. Al-Kaide'ye karşı aşiretlerin desteğiyle verilen mücadelenin başarılı olduğunun en büyük kanıtı yaşanan ölü sayısındaki azalmadır. 2007 yılı verilerine baktığımızda, Haziran ayında 1,646 sivil vatandaşın yanı sıra 101 ABD askerinin öldüğü görülmektedir. Aynı yılın Aralık ayında ise ölen sivil vatandaş sayısı 481'e ve ölen ABD askeri sayısı 23'tür.¹⁷⁹ Seçimler bağlamında ise, hem 2009 yerel seçimlerde hem de 2010 parlamento seçimlerinde Maliki'nin aşiretlerden önemli bir destek aldığı görülmüştür.

4.4. Yeni Dönemde Aşiretlerin Toplumsal İşlevleri

Baas Partisi döneminde Irak Devleti totaliter bir devlettir. Toplumun bütün kesimini kontrol altında tutmak isterdi. Bu bağlamda Irak'ta önemli bir kurum olan aşiretler de bundan payını alırdı. Aşiretler Baas Partisi döneminde kendilerine çizilen çerçevede ve kendi etki güçleri olanağında hareket ederlerdi. Baas Partisi dönemi 2003 yılında ABD önderliğindeki koalisyon Güçlerinin müdahalesi sonucu sona erdi. Günümüzde, Baas partisi dönemindeki devlet yapısı tamamen değişti. Ancak Irak'ta siyaset kültürü ve yapısı aynı kaldı. Çünkü modern Irak devletinin kurulduğu tarihten itibaren Irak'ta patrimonyal siyasi yapı görüldü. Bu yapı sivil toplumun oluşmasını

¹⁷⁷ A.g.e, s.3.

¹⁷⁸ Irak'ta siyasi hareketler seçim dönemlerinde ortak hareket ediyorlar. Bu nedenle seçimlere koalisyon olarak katılıyorlar.

¹⁷⁹ Dawisha, a.g.e, s.272.

engelledi. Dolayısıyla yeni dönemde siyasi aktörler değişse de, toplumda kurumlar arasında ilişkiler tekrar eski şeklini aldı.

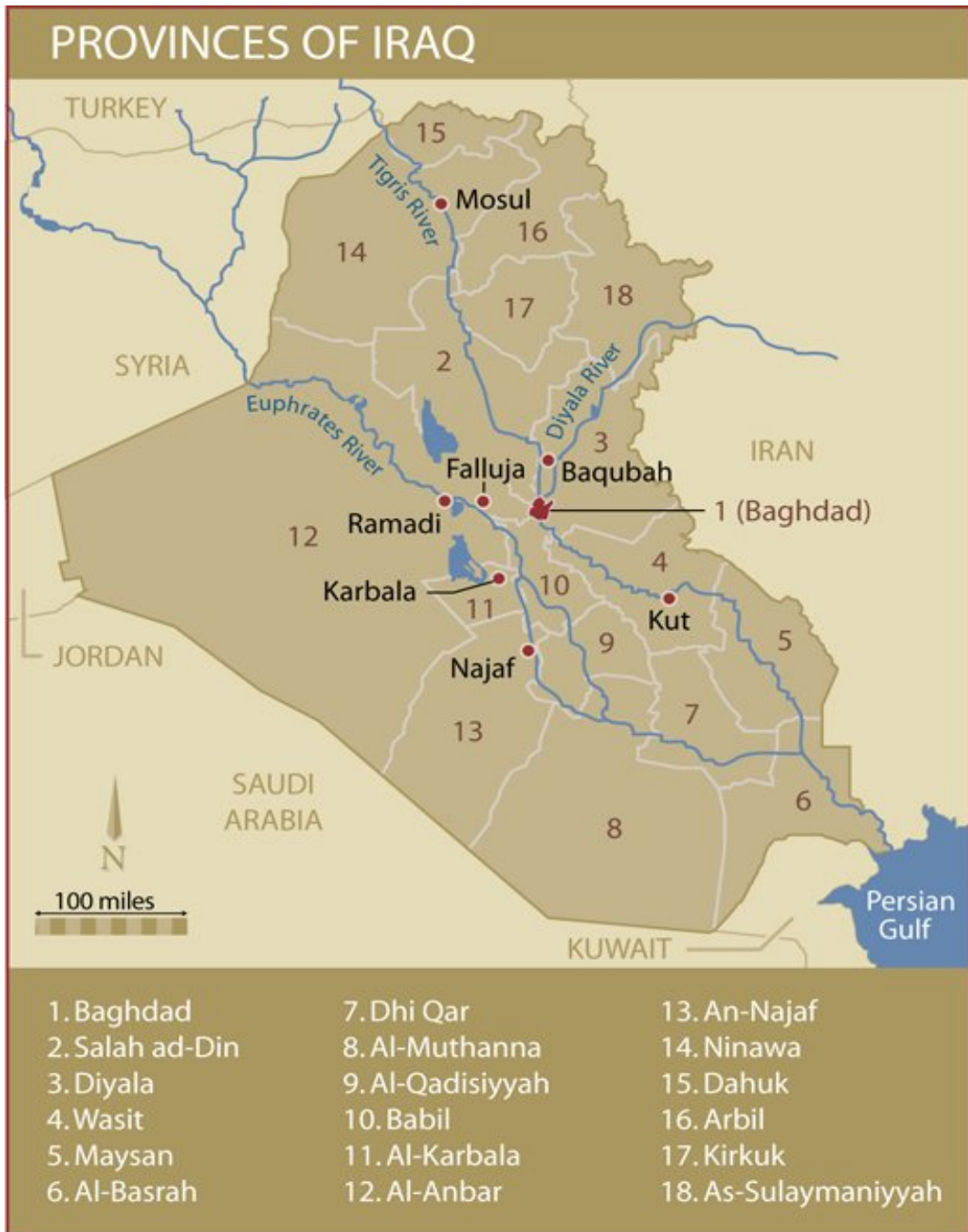
Nuri al-Maliki döneminde, devlet gücü yetersiz olduğu için aşiretlerin desteğine ihtiyaç duyuldu. Diğer bir ifade ile bu dönemde de iktidar–aşiret arasında kliyentalist bir temelde patron–müşteri ilişkisi oluştu. Bu bölümde Irak’ın en geleneksel kurumu olan aşiretlerin, yeni yapı içinde, iktidar ile ilişkileri genelde yeni işlevlerin ne ve nasıl olduğunu, özelde aşiretlerin güvenlik alanında ve seçim süreçlerinde ne gibi bir işlevi olduğu işlenecektir.

4.4.1. Aşiretlerin Güvenlik Alanında İşlevleri

ABD ve İngiliz kuvvetleri Irak’a özellikle Şiilerin yoğun yaşadığı güney bölgelerden girdiler. Bu bölgelerde koalisyon güçleri ciddi bir direnişle karşılaşmadılar. 9-10 Nisan’da ABD askerleri direnişle karşılaşmadan Bağdat’a girmesi kuşkulu bir zafer kazandığı izlenimini uyandırdı.¹⁸⁰ ABD askerlerinin Irak’a girdiği diğer bir bölge ise Irak’ın kuzey bölgesiydi. Savaş öncesi ABD, Kuzey Irak’ta bulunan Kürt gruplarla bu konuda anlaşmaya varmıştı. ABD önderliğindeki koalisyon güçlerinin bu süreçte Irak’ta kontrol altına almada en çok zorlandıkları bölge “Sünni üçgen” olarak adlandırılan Batı Irak bölgesiydi.

¹⁸⁰ Arı, a.g.e, s.608-609.

Şekil 6

Irak şehirlerinin Türkçe isimleri:

Tablo 4

1.Bağdat	7. Di Kar	13. Necef
2.Salahaddin	8. Müfenna	14. Nineva
3.Diyale	9. Kadisiye	15. Duhok
4.Vasıt	10. Babil	16. Erbil
5.Meysan	11. Kerbela	17. Kerkük
6.Basra	12. Anbar	18. Süleymaniye

Kaynak: <http://www.worldmapfinder.com/Tr/Asia/Iraq/>

Şekilde de görüldüğü gibi 2, 3 ve 12 numaralı Salahaddin, Diyale ve Anbar şehirleri Batı Irak'ta bulunmaktadır ve bu şehirler Sünni aşiret nüfusunun yoğun olarak bulunduğu şehirlerdir. Bu bölgenin en önemli özelliği 2003 sonrası ABD'ye karşı en büyük direnişi gösteren bölge olmasıdır. Çünkü savaş sonrası Baasçılar, geçmişte Baas'ın yanında yer alan aşiretler ve yabancı savaşçılar (al-Kaide) bu bölgede örgütlendiler.¹⁸¹ Birbirinden bağımsız olan bu üç grup, koalisyon güçleri karşısında 2003 ve 2004 yıllarında ortak hareket ettiler. Ancak koalisyon güçlerine karşı saldırgan politikalar izleyen aşiretler çeşitli nedenlerden dolayı 2006 yılından itibaren izledikleri yoldan döndüler.

Aşiretlerin belli bir süre sonra direnişçilere karşı, Maliki hükümeti ve koalisyon güçlerinin yanında yer almasının çeşitli nedenleri bulunmaktaydı. Bu nedenleri içsel faktörler ve dışsal faktörler olarak ikiye ayrılabilir. İçsel faktörler daha

¹⁸¹ Austin Long, "The Anbar Awakening", *Survival*, Vol 50, No2, Nisan-Mayıs 2008, s.77.

çok aşiretlerin kendi menfaatlerini düşünmesi sonucu hükümetin ve koalisyon güçlerinin yanında yer almasına neden olan faktörlerdir. Dışsal faktörler ise Maliki hükümetinin ve koalisyon güçlerinin izlediği bazı politikalar sonucu aşiretlerin karar değiştirmesine neden olan faktörlerdir.

İçsel faktörlere örnek olarak yerel anlamda al-Kaide ile yaşanan bazı sorunları örnek olarak verilebilir:

- Al-Kaide ile yaşanan sorunlardan biri kültür çatışmasıydı. Belli bir süre aynı bölgede birlikte yaşamaya başlayan bu iki grup farklı değerleri temsil ediyordu. Al-Kaide İslami değerleri ön planda iken, aşiretlerin kendilerine özgü geleneksel değerleri bulunuyordu. Değer çatışması konularından biri aşiret içi evlilik meselesiydi. Aşiret bireyleri kendi aşiretlerinden olan biriyle evlenmesi bir gelenek haline gelmişti. Ancak al-Kaide üyelerinin de aşiretten olan kadınlarla evlenmeye başlaması aşiret bireyleri ile al-Kaide üyeleri arasında bir soruna neden oldu.¹⁸²
- Diğer bir sorun ekonomik rekabetten kaynaklanıyordu. Aşiretler kendi bölgelerinde belli alanlarda ticaret yapar ve gelir elde ederdi. Al-kaide örgütü bölgeye yerleşmeye başladıkça kendi ticari faaliyetleri ve ilişkilerini oluşturmaya başladı. Bu durum aşiretler ile al-Kaide arasında ekonomik alanda bir rekabete yol açtı.
- Aşiretlerin, al-Kaide'ye tepki duymasına neden olan diğer bir etken de al-Kaide'nin Irak'ta kargaşa yaratma politikasıydı. Mevcut düzeni bozmak isteyen al-Kaide tüm ülkede bir çatışma durumu yaratmıştı. Özellikle 2006 yılında Şii'ler için oldukça önemli olan al-Asker Cami'sine yapılan saldırı ülkede büyük bir infial yaratmıştı. Bu süreçte

¹⁸² Amatzia Baram, "Iraq 2003-2009: The US Between Baghdad, al-Qa'idah and the Tribal Sahwah", **Center for Iraq Studies**, <http://iraq.haifa.ac.il/index.php/articles/19-iraq-2003-2009-the-us-between-baghdad-al-qaidah-and-the-tribal-sahwah.html>, 25.06.2009.

Şii'ler ile al-Kaide arasında yaşanan çatışmada kalmak istemeyen Sünni aşiretler, al-Kaide ile kendi arasına arasında bir mesafe koydu.¹⁸³

Yukarıda saydığımız tüm etkenler aşiretlerin, al-Kaide'ye karşı savaşmasına yol açan etkenlerdi. Ancak bunlar tam anlamıyla bir neden değildi. Aşiretlerin yön değiştirmesine neden olan en büyük etken, bir proje çerçevesinde koalisyon güçlerinin bölgedeki aşiretlere sağladığı olanaklardı. Bu olanaklar sonucunda aşiretler örgütlenerek bir araya gelecek ve kendi bölgelerinde eski güçlerini elde edecekti. Özellikle Anbar bölgesinde örgütlenen aşiretler, bu motivasyon çerçevesinde bir arada hareket etme kararı aldı. Anbar bölgesindeki aşiretler oluşturdukları milis güce "Sahva Kuvvetleri" adı verildi.

4.4.1.1. Sahva Kuvvetleri

Anbar bölgesi iki önemli bölgeden oluşmaktadır. Bunlar Ramadi ve Felluce bölgeleridir. Her iki bölge 2003 ve 2004 yıllarında koalisyon güçlerine karşı direnişin merkezi olmuştur. Ancak yukarıda da bahsettiğimiz nedenlerden ötürü bu bölgedeki aşiretler koalisyon güçleri ile birlikte hareket etme kararını 2006 yılından itibaren almıştır. Yaklaşık olarak 60 aşiretin bir araya gelmesiyle oluşan milis gücü Sahva Kuvvetleri olarak adlandırılmaktadır.

Sahva Kuvvetleri ile koalisyon güçleri arasında bir arada hareket etmelerini sağlayan karşılıklı yükümlülükler bulunmaktadır. Sahva Kuvvetlerinin yükümlülüklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Saldırgan gruplar hakkında istihbarat bilgileri toplamak;
- Yerel aşiret bireylerinin oluşturduğu bir polis teşkilatı oluşturmak;
- Saldırganlara karşı muharebe desteği sağlayacak bir ekip oluşturmak;
- Koalisyon güçlerinin buyruğu altında savaşacak bir birlik oluşturmak;
- Koalisyon güçleri ile aşiretler arasında irtibatı sağlayacak bir merkez kurmak;

¹⁸³ A..e.

- Kendi bölgelerinde Irak sınırlarını koruyacak bir polis birliği oluşturmak.¹⁸⁴

Somut olarak tüm bu kurumların oluşturulmasının yanı sıra koalisyon güçlerini en büyük beklentisi; bölgeyi, bölgenin dilini ve kültürünü bilen aşiretlerin koalisyon güçlerine bu süreçte bölgede her türlü konuda destek olmasıdır. Sahva Kuvvetleri güvenlik bağlamında bu görevleri yerine getirirken, onlarında bazı beklentileri bulunmaktadır. Bunlar:

- Aşiret bireylerini saldırılardan korumak (Al-Kaide örgütü bölgede ihtilaf yaşandığı dönemde birçok aşiret bireyine suikast düzenlemişti).
- Aşiret topraklarının çalınmasını veya tahrip edilmesini önlemek.
- Aşiretlerin kendi alanlarında yetkilerini artırmak.
- Aşiret bireyleri için toplumsal ve ekonomik desteği artırmak.
- Aşiretlerin kendi bölgelerinde saldırganlar tarafında otoritelerinin zedelenmesini önlemek.
- Aşiret yasalarının ve geleneklerinin devamlılığını sağlamak.¹⁸⁵

4.4.2. Seçimlerde Oy Potansiyeli Olarak Aşiretler

Irak'ta koalisyon güçlerinin müdahalesi ile oluşan yeni rejim ile ilk defa çok partili bir sistemde 15 Aralık 2005 yılında seçimler yapıldı. Seçimler ile birlikte aşiretlerin güvenlik dışında yeni bir toplumsal işlevi ortaya çıktı. O da partiler için önemli bir oy potansiyeli olmasıydı. Aşiretlerin toplumsal yapısı bu işlevi yerine getirmesi için oldukça uygundu. Çünkü Irak'ta aşiretler kalabalık nüfusa sahipler ve bir liderler tarafından kolayca yönlendirilebilirlerdi. Örnek olarak gazeteci Ned Parker'ın 2009 yerel seçimler öncesi şu gözlemi paylaşılabilir;

¹⁸⁴ Todd, a.g.e, s.7A-17.

¹⁸⁵ A.e, s.7B-4.

“80 bin nüfuslu Şeyh Wahid al-Isawi'nin aşiretinin önde gelenler seçimler öncesi kendisini ziyaretine gelir. Ardından sırayla elini öptükten sonra kendisine kime oy vermeleri gerektiğini yönünde soru sorarak şeyhten kendilerini yönlendirmesini isterler. Şeyh cevap olarak, Nuri al-Maliki'nin partisine oy vermelerini telkin ederdi.”¹⁸⁶

Dolayısıyla bu örnekten yola çıkarak, seçimlerle birlikte iktidarlar veya siyasi gruplar aşiretlerin bu yönünden faydalanmak için aşiretler ile yeni bir kliyentalist ilişki yapısı içinde olabilecekleri söylenebilir.

Rafideyn Hareketi partisi lideri Rahal, Iraklı aşiretlerin oylarını aşiret menfaatleri karşılığında partilere satmaya uygun bir toplum olduğunu belirtmektedir. Rahal, Baas döneminde Saddam Hüseyin'in yanında olan aşiretlerin, aynı tavrı Saddam sonrası ABD'ye gösterdiğini söyleyerek, aşiretlerin çıkarlarına göre hareket ettiklerini göstermeye çalışmıştır. Hatta Rahal “Bir bardak Scotch¹⁸⁷ karşılığında pek çok aşiret lideri alınabilir veya satılabilir” tabirini kullanmıştır.¹⁸⁸

Diğer Şii gruplar tarafından Nuri al-Maliki'ye, merkezi yönetimin zenginliklerini (petrol gelirlerini) oy karşılığı aşiretlere dağıttığı yönünde eleştiriler gelmektedir. Özellikle Başbakanlığa bağlı “Aşiretlere Destek Konsey” aşiretlere resmi kanallarla ciddi para yardımında bulunmaktadır. Bu durum Maliki'nin bölgedeki gücünü artırırken, rakiplerinin maliki karşısında zayıflamasına neden olmuştur.¹⁸⁹

2009 yerel seçimlerinde Maliki'nin partisi 14 ilin (Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimine bağlı 4 il bu seçimlere katılmamıştır) 9'unda birinci parti olmayı

¹⁸⁶ Ned Parker, “Iraq's Provincial Elections Show the Power of the Tribes”, **Los Angeles Times**, 3 Şubat 2009, <http://articles.latimes.com/2009/feb/03/world/fg-iraq-sheik3>.

¹⁸⁷ Scotch, İskoçya'da üretilen bir viski türüdür.

¹⁸⁸ Anthony Shadid, “Iraq Election Highlights Ascendancy of Tribes”, **Washington Post**, 25 Ocak 2009, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/01/24/AR2009012402051.html>.

¹⁸⁹ Matthew Duss, Peter Jull, “The Fractured Shia of Iraq”, **Center for American Progress**, Ocak 2009, s.15. http://www.americanprogress.org/issues/2009/01/shia_report.html.

başarmıştır.¹⁹⁰ Bu iller aşağıdaki haritada (Şekil 6) da göreceğiniz gibi Güney Irak'ta bulunan illerdir. Bunlar;

- BAĞDAT Sandalye Sayısı (57)
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki) 28
- BASRA Sandalye Sayısı (35)
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki) 20
- DİKAR Sandalye Sayısı (31)
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki) 13
- KADİSİYE Sandalye Sayısı (28)
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki) 11
- MEYSAN Sandalye Sayısı (27)
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki) 8
- BABİL Sandalye Sayısı (30)
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki) 8
- NECEF Sandalye Sayısı (28)
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki) 7
- VASİT Sandalye Sayısı (28)
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki) 13¹⁹¹

¹⁹⁰ “Irak Parlamento Seçimleri - 2010: İstikrarın Oylanması”, **Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi**, Şubat 2010, s.6.

¹⁹¹ A.e, s.7-10.

Aşiretlerin desteğini arkasına alan Nuri al-Maliki, 2010 parlamento seçimlerinde de benzer bir şekilde güney illerde birinci parti olmuştur.

SONUÇ

Lübnan ile ilgili, devlet-toplum ilişkileri bağlamında “toplum bilimcileri için bir laboratuvar alanı” olduğuna dair söz vardır. Bu söz günümüzde Irak için de geçerlidir. Irak'ta yeni bir devlet ve rejim oluşum sürecinde iktidar-toplum ilişkilerinin yeniden inşa edildiği görülmektedir. Bu yeni inşa sürecinde toplumsal yapı ile siyasi yapı arasındaki paralellikler daha net bir şekilde görülmektedir.

Aşiretlerden yola çıkarak Irak'ta patriyarkal bir toplumsal kültürün var olduğu söylenebilir. Ancak bu yapı modern dönemde kendine göre yeniden şekillenmektedir. Arap toplumlarında genel olarak görülen bu olgu Hisham Sharabi'nin *Neo-Patriarchy* çalışmasında bir kuram olarak ortaya konmaktadır. Toplumda geleneksel bir yapı olduğu için toplum-iktidar ilişkileri de buna göre şekillenmektedir. Modern devletlerde Weber'in rasyonel-meşru bürokrasi olarak tanımladığı model bulunmaktadır. Bu model ile iktidar-toplum ilişkisi anlatılmaya çalışılmaktadır. Irak'ta ise yapı bakımından modern bir devlet örgütlenmesi olmasına rağmen, geleneksel toplumlarda görülen patrimoyalizme dayanan iktidar-toplum ilişkileri bulunmaktadır. Bu ilişkiler modern dönemde, dönemin koşullarına göre yeniden oluştuğu için bu yapı neo-patrimoyalizm olarak adlandırılmaktadır.

Irak'ta iktidarlar ile aşiretler arasındaki ilişkiler, ilk bölümde anlatılan neo-patrimoyalizme çerçevesinde ortaya konuldu. İlk olarak İngilizler, doğal toplum düzenine inanarak, toplumda dönemin en güçlü kurumu olan aşiretler ile işbirliği yaptı. Bu ilişki aşiretlerin Irak Devleti kurulurken devlette ciddi bir söz hakkı tanıdı. Aşiretlerin toplumsal kurumsallaşması zaten bir aşiret lideri olan Kral Faysal döneminde de devam etti. Modern dönemde Irak'ta aşiretlere karşı ilk mücadele Kerim Abdul Kasım döneminde başladı ve Baas Partisi'nin ilk dönemine kadar sürdü. Sol bir temeli olan her iki iktidar döneminde de aşiretler feodal bir örgütlenme biçimi olarak görüldü ve Irak'ın gelişmesi için aşiretlerin toplumsal etkinliğinin azalması gerekliliği

fikri ortaya konuldu. Ancak Saddam Hüseyin döneminde yaşanan savaşlar Irak Devletini zayıflattı ve İktidar, varlığını sürdürmek için tekrar aşiretlerin desteğine ihtiyaç duydu. Irak'ta 1990'lar sonrası aşiretler bu nedenden dolayı eski toplumsal önemini tekrar kandı.

ABD önderliğinde 2003 yılında yapılan müdahale ile Baas rejimi sona erdi. Ardından "Baasızlaştırma" politikası ile eski rejime ait kadrolar tamamen görevden uzaklaştırıldı. Bunun sonucunda Irak'ta yeni bir devlet ve rejim inşasına başlandı. Bu durum Irak'ta eski rejimden bağımsız ve demokratik bir devletin oluşması için yeni bir şanstı. Özellikle modern devlet kurumlarının yeni dönemde yeniden şekilleneceğine dair beklenti vardı. Ancak devlet yapısı ve rejimi değişmesine rağmen, Irak'ta siyaset yapma yöntemi değişmedi. Seçimler sonrası Başbakan olan Nuri al-Maliki, 2006'dan itibaren aşiretler ile yakın ilişki içinde oldu. Maliki hem terörle mücadelede aşiretlerden destek aldı hem de merkezin zenginliklerinden aşiretlere pay vererek onların oy potansiyelinden faydalandı. İktidar ile aşiretler arasındaki bu ilişki, geçmişte var olan kliyentalist ilişkinin devam ettiğini gösterdi.

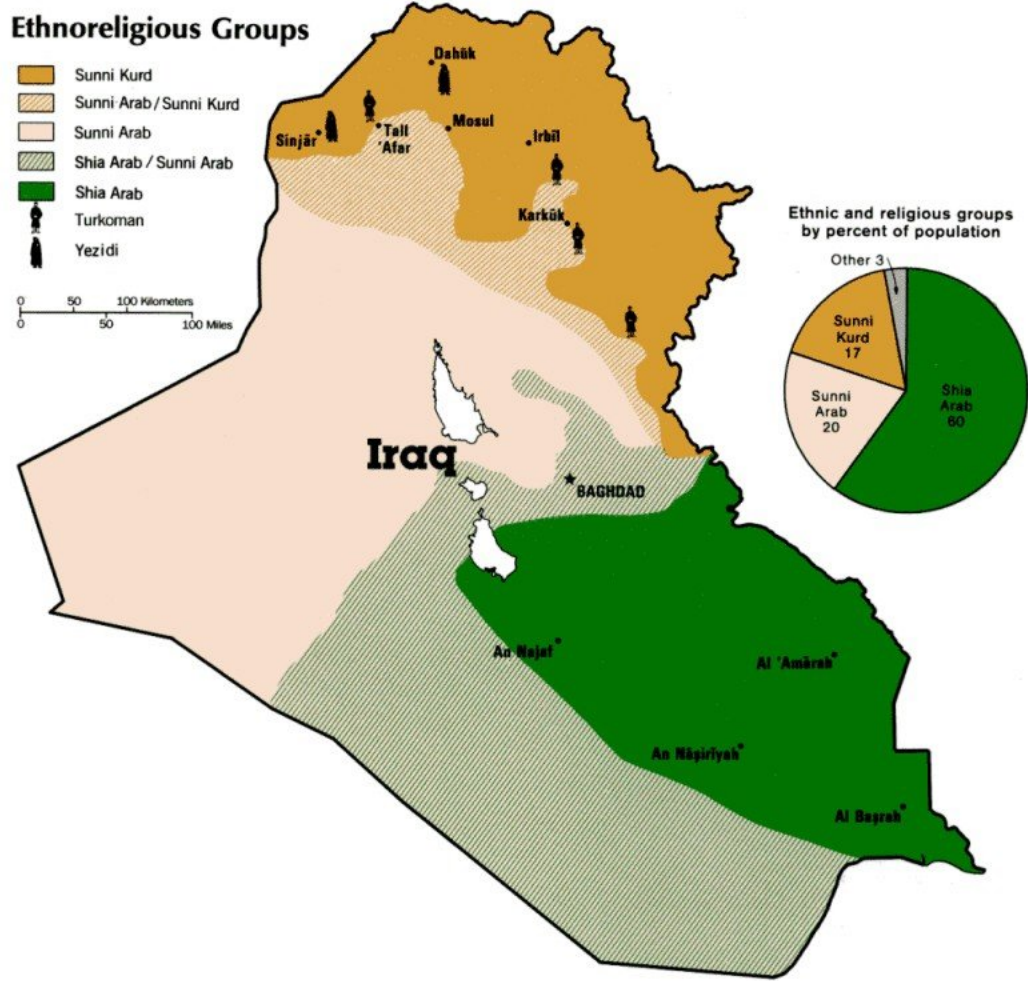
Böylece varılan ilk sonuç, Irak'ta modern bir devlet yapısı ile modernleşme sürecinin hızlanacağı ve geleneksel kurumların zayıflayacağı düşüncesi zayıfladı. Aşiretler tam tersine yeni yapı içinde Irak'ta kurumsal varlıklarını güçlendirerek devam ettirecekleri görüldü. Aşiretlerin özellikle al-Kaide örgütüne karşı gösterdikleri başarı, onların güvenlik açısından ne kadar önemli olduklarını bir kez daha gösterdi. Dolayısıyla bundan sonraki iktidarlar da ülke güvenliğini sağlamak ve ülkeyi kontrol altında tutmak için aşiretlerden destek isteyeceklerdir. Buna karşılık aşiretlerin toplumsal nüfuzu kendi bölgelerinde devam edecektir. Bu dönemde aşiretler, bir oy potansiyeli olarak da önemlerini ortaya koydu. Önemli bir siyasi geçmişi bulunmayan Nuri al-Maliki, Dava Partisi gibi köklü bir partiden ayrılıp kendi partisini kurmasına rağmen özellikle Güney Irak'ta en güçlü parti konumuna geldi. Bu başarısının arkasında aşiretlerinin desteğinin önemli bir payı olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla aşiretler ortak hareket etme konusunda çözülme yaşamadıkça bundan sonra da Irak'ta seçim olduğu sürece bu güçlerini kullanacaktır. Aşiretler, partiler ile patron-müşteri ilişkisi oluşturacak ve verecekleri oylar karşılığında merkezin zenginliğinden pay bekleyecektir.

Bu çalışmadan çıkarılan diğer bir varsayım ise devletin gücü ile aşiretlerin gücü arasındaki ters orantıdır. Ortadoğu'nun birçok ülkesinde görülen bu orantı şöyle açıklanabilir. Devlet güçlü olduğu sürece özellikle güvenlik alanında aşiretlere ihtiyaç duymamaktadır. Hatta devletler geleneksel kurumların toplumsal nüfuzunu azaltmak için onlarla mücadele etmektedir. Ancak devlet zayıfladığı zaman, aşiretlerden destek isteyecek ve aşiretlere boyun eğmektedir. Modern Irak siyasi tarihinde bu varsayımı destekleyen birçok örnek bulunmaktadır.

Bu çalışmadan yola çıkarak dolaylı olarak varılacak diğer bir sonuç ise demokrasi üzerine olacaktır. Irak'ta neden sivil toplum yok ve demokratik bir yapı oluşmuyor sorusuna da iktidar-aşiret ilişkileri penceresinden bakılabilir. Irak'ta iktidar-toplum ilişkisinde patrimonyal yapı ön plana çıkmaktadır. Patrimoyal yapı, sivil toplumun oluşumunu engelleyen bir etkidir. Çünkü bu yapıda iktidarlar kendilerine bağlılık gösterecek grupların örgütlemelerine izin verirken, iktidardan bağımsız sivil örgütlenmenin önüne geçerler. Dolayısıyla Irak gibi ülkelerde iktidarlar, toplumla ilişkileri bu yapıda sürdüğü takdirde sağlıklı bir demokrasinin oluşamayacağı söylenebilir.

EKLER

EK I: Irak'ın Nüfus Yapısı Haritası

EK II: Irak 2009 Yerel Seçimler Sonuçları

BAĞDAT	Sandalye Sayısı (57)
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki)	28
Irak Uyum Cephesi (Sünni-Haşimi)	7
Bağımsız Özgür Hareket Listesi (Şii-Sadr)	5
Irak Ulusal Cephesi	5
Irak Ulusal Projesi	4
El-Mihrab Şehitleri Listesi (Şii-İYYK)	3
Ulusal Reform Partisi	3
Hristiyanlar	1
Mandean	1

BASRA	Sandalye Sayısı (35)
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki)	20
El-Mihrab Şehitleri Listesi (Şii-İYYK)	5
Bağımsız Özgür Hareket Listesi (Şii-Sadr)	2
Adalet ve Birlik Topluluğu	2
Irak İslami Partisi	2
Irak Ulusal Listesi	2
Fazilet Partisi	1
Keldaniler	1

NİNOVA	Sandalye Sayısı (37)
Hadbaa Partisi (Sünni Koalisyonu)	19
Ninova Kardeşlik Listesi (Kürt Koalisyonu)	12
Irak İslam Partisi (Sünni-Haşimi)	3
Şabaklar	1
Hristiyanlar	1
Yezidiler	1

DİKAR	Sandalye Sayısı (31)
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki)	13
Bağımsız Özgür Hareket Listesi (Şii-Sadr)	7
El-Mihrab Şehitleri Listesi (Şii-İYYK)	5
Ulusal Reform Hareketi	4
Fazilet Partisi	2

KERBELA	Sandalye Sayısı (27)
Yusuf Mecid El-Habubi (Şii)	1
El-Rafidain Listesi (Şii)	9
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki)	9
Bağımsız Özgür Hareket Listesi	4
El-Mihrab Şehitleri Listesi	4

KADİSİYE	Sandalye Sayısı (28)
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki)	11
El-Mihrab Şehitleri Listesi (Şii-İYYK)	5
Ulusal Reform Hareketi (Seküler-Caferi)	3
Irak Ulusal Listesi	3
Bağımsız Özgür Hareket Listesi	2
İslami Vefa Partisi	2
Fazilet Partisi	2

SELAHADDİN	Sandalye Sayısı (28)
Irak Uyum Cephesi (Sünni-Allavi)	5
Irak Ulusal Uyum (Sünni-El Haşimi)	5
Ulusal Irak Projesi Topluluğu (Sünni-El Mutlak)	3
Irak Diyalog Cephesi	3
Irak Türkmen Cephesi	2
Hukuk Devleti Koalisyonu	2
Entelektüeller ve Bilim Adamları Grubu	2
Kurtuluş ve İnşa Cephesi	2
Selahaddin Yurtsever Listesi	2
Kardeşlik ve Barış İçinde Birarada Yaşama Grubu	2

MAYSAN	Sandalye Sayısı (27)
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki)	8
El-Mihrab Şehitleri Listesi (Şii-İYYK)	8
Bağımsız Özgür Hareket Listesi (Şii-Sadr)	7
Ulusal Reform Hareketi	4

ANBAR	Sandalye Sayısı (29)
Irak'ın Uyanışı ve Bağımsızlar (Sünni-Ebu Rişa)	8
Ulusal Irak Projesi Topluluğu (Sünni-EI Mutlak)	6
Entelektüellerin ve Aşiretlerin İttifakı (Sünni-EI Haşimi)	6
Kalkınma ve Reform İçin Ulusal Hareket	3
Irak Ulusal Listesi	2
Bağımsız Adalet Birliği	2
Bağımsız Ensar Listesi	2

DİYALA	Sandalye Sayısı (29)
Irak Uyum Cephesi (Sünni-EI Haşimi)	9
Irak Ulusal Projesi (Sünni-EI Mutlak)	6
Kürt İttifakı (Barzani-Talabani)	6
Irak Ulusal Listesi	3
Hukuk Devleti Koalisyonu	2
Diyala Koalisyonu	2
Ulusal Reform Partisi	1

MUTANNA	Sandalye Sayısı (26)
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki)	5
El-Mihrab Şehitleri Listesi (Şii-İYYK)	5
Halkın Listesi	3
Ulusal Reform Hareketi	3
Bağımsız Özgür Hareket Listesi	2
Mutanna Topluluğu	2
Ulusal Bağımsız Liste	2
Iraklı Profesyoneller Topluluğu	2
Orta-Fırat Topluluğu	2

BABİL	Sandalye Sayısı (30)
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki)	8
El-Mihrab Şehitleri Listesi (Şii-İYYK)	5
Bağımsız Özgür Hareket Listesi (Şii-Sadr)	3
Ulusal Reform Partisi	3
Sivil Toplum Listesi	3
Irak Ulusal Listesi	3
Bağımsız Adalet Birliği	3
Bağımsız Ensar Listesi	2

NECEF	Sandalye Sayısı (28)
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki)	7
El-Mihrab Şehitleri Listesi (Şii-İYYK)	7
Bağımsız Özgür Hareket Listesi (Şii-Sadr)	6
Necef Sadakati	4
Ulusal Reform Partisi	2
Bağımsız Necef Birliği	2

VASİT	Sandalye Sayısı (28)
Hukuk Devleti Koalisyonu (Şii-Maliki)	13
El-Mihrab Şehitleri Listesi (Şii-İYYK)	6
Bağımsız Özgür Hareket Listesi (Şii-Sadr)	3
Irak Ulusal Listesi	3
Irak Anayasal Partisi	3

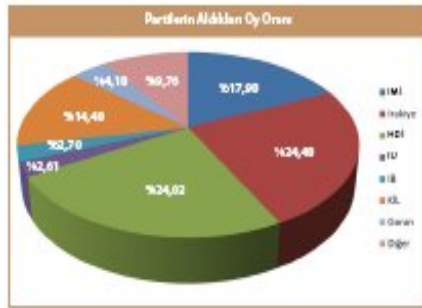
Kaynak: Irak Parlamento Seçimleri - 2010: İstikrarın Oylanması, Şubat 2010,

Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi.

EK III: 2010 Mart Irak Parlamento Seçimleri

Parti	Tam Adı
Iraklıya	Iraklıya İttifakı
HDI	Hukuk Devleti İttifakı
IMI	Irak Millî İttifakı
KİL	Kürdistan İttifakı Listesi
Goran	Goran (Değişim Hareketi)
İB	Irak'ın Birliği İttifakı
IU	Irak Üzlasası
KİB	Kürdistan İslam Birliği
KİC	Kürdistan İslami Cemaati

Partilerin Aldıkları Oy Oranı (%)	Toplam
Iraklıya	24,48
HDI	24,02
IMI	17,98
KİL	14,48
Goran	4,18
İB	2,70
IU	2,61
Diğer	9,76

	Vilayetlere Göre Milletvekili Dağılımı								
	Iraklıya	HDI	IMI	KİL	Goran	IU	İB	KİB	KİC
Anbar	11	-	-	-	-	2	1	-	-
Babil	3	8	5	-	-	-	-	-	-
Bağdat	24	26	17	-	-	1	-	-	-
Basra	3	14	7	-	-	-	-	-	-
Diyala	8	1	3	1	-	-	-	-	-
Duhok	-	-	-	9	-	-	-	1	-
Erbil	-	-	-	10	2	-	-	1	1
Kadisiye	2	4	5	-	-	-	-	-	-
Karbala	1	6	3	-	-	-	-	-	-
Kerkük	6	-	-	6	-	-	-	-	-
Mıysan	-	4	6	-	-	-	-	-	-
Musanna	-	4	3	-	-	-	-	-	-
Musul	20	-	1	8	-	1	1	-	-
Necaf	-	7	5	-	-	-	-	-	-
Selahattin	8	-	-	-	-	2	2	-	-
Süleymaniye	-	-	-	8	6	-	-	2	1
Vasıt	2	5	4	-	-	-	-	-	-
Zikar	1	8	9	-	-	-	-	-	-
Ulusal Bakıye	2	2	2	1	-	-	-	-	-
Toplam	91	80	70	43	8	6	4	4	2

Kaynak: Mete Çubukçu, Taha Özhan, 2010 Irak Seçimleri, Sayı:20, Nisan 2010, Seta Analiz.

BİBLİYOGRAFYA

“Iraq: Cultural Appreciation Booklet”, http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/28251F82-9DA8-44BE-8E86-11364628394B/0/iraq_cultural_appreciation_booklet.pdf.

“Kurdistan Regional Government Area of Iraq”, **UK Border Agency**, 21.05.2009.
<http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/4a24e5ae2.pdf>.

Aida Baghirova, “Iraqi Army: Myth and Realities””,
http://www.stradigma.com/english/may2003/articles_08.html, Mayıs 2003.

Al Kharouf, Weir ve Amal, David, “Women and Work in Jordanian Context: Beyond Neo-patriarchy”, **Critical Perspective on International Business**, Vol 4, 2008, s. 307-319.

Amiry, Thamir, Abd-Hasan, **Mousua al-Aşair al-Irak**, 1. Cilt, Aateak Yayınları, Kahire, 2009.

Arı, Tayyar, **Geçmişte Günümüze Orta Doğu**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

Bacık, Gökhan, **Hybrid Soveriegnity in the Arab Middle East**, Palgrav Macmillan, New York, 2008.

Bagues, Manuel, “Top Civil Service: Meritocracy or Nepotism?”, Aralık 2008.
www.iza.org/conference_files/TAM_08/bagues_m4229.pdf.

Baram, Amatzia, “Iraq 2003-2009: The US Between Baghdad, al-Qa’idah and the Tribal Sahwah”, **Center for Iraq Studies**, <http://iraq.haifa.ac.il/index.php/articles/19-iraq-2003-2009-the-us-between-baghdad-al-qaidah-and-the-tribal-sahwah.html>, 25.06.2009.

Batatu, Hanna, **The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq**, Princeton University Press, New Jersey.

Bayram, Ahmet Kemal ve Çınar, Kerim, “İktidar ve Siyasetin Gölgesinde Bürokrasi ve Demokrasi İlişkisi: İdealler, Zorunluluklar, Gerilimler”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007.

Bengio, Ofra, **Saddam’s Word: Political Discourse in Iraq**, Oxford University Press, New York, 1998.

beverly, Milton, **Contemporary Politics in Middleast**, Polity Press, 2000.

Beverly, Milton, **Contemporary Politics in Middleast**, Polity Press, 2000.

Black, Edwin, **Banking on Baghdad**, Wiley&Sons, New Jersey, 2004.

Bonte, Pierre, “Ibn Kaldun and Contemporary Anthropology: Cycles and Factional Alliances of Tribe and State in the Maghreb”, Ed: Faleh Abdul Jabar, Hosham Dawod, **Tribes and Power**, Saqi Books, 2003.

Brinkerhoff, Derick ve Goldsmith, Arthur, “Clientelis, Patrimonialism and Democratic Governance”, **Strategic Policy and Institutional Reform**, Aralık 2002.

Conte, Edouard, “Agnetic Illusion: The Element of Choice in Arab Kinship, Tribes and Power”, Ed. Falah Abdul-Jabar ve Hosham Dawod, **Tribes and Power**, Saqi, London, 2003.

Çetinsaya, Gökhan, **Ottomam Admistiration in Iraq, 1890-1908**, Routledge, London, 2006.

Dawisha, Adeed, **Iraq: A Political History From Independence to Occupation**, Princeton University Press, New Jersey, 2009.

Dawood, Hosham, “The “State-ization” of the Tribe and the Tribalization of the state: The Case of Iraq”, **Tribes and Power**, Ed. Falah Abdul-Jabar ve Hosham Dawod, Saqi, London, 2003.

Dodge, Toby, “The Social Ontology of Late Colonialism: Tribes and Mandated States in Iraq”, **Tribes and Power**, Ed. Falah Abdul-Jabar ve Hosham Dawod, Saqi, London, 2003.

Duss, Matthew ve Jull, Peter, “The Fractured Shia of Iraq”, **Center for American Progress**, Ocak 2009.

http://www.americanprogress.org/issues/2009/01/shia_report.html

Eisenstadt, Michael, "Tribal Engagment Lessons Learned", **Military Review**, Eylül-Ekim 2007.

Eisenstadt, Rongier, S.N, Louis, "Patron-Client Relation as a Model of Structuring Social Exchange", **Comparative Studies in Society and History**, Vol 22, No.1, Şubat 1980.

Erdmann, Gero ve Angel, Ulf, "Neopatrimonialism Revisited – Beyond a Catch-All Concept", **Giga Working Papers**, 16.Sayı, Şubat 2006.

Erkmen, Serhat, "Irak'ta mevcut Siyasi Durum ve Önemli Siyasi Gelişmeler", **ORSAM**, Rapor No:35, Mart 2011.

Erkmen, Serhat, "İç Etkenler Açısından Irak'ın Geleceği, Irak Krizi", **Asam Yayınları**, 2003.

Ghareeb, Edmund, **Historical Dictionary of Iraq**, The Scarecrow Press, ABD, 2004.

Halen Chapen, (ed.) **Iraq: A Country Study**, **Library of Congress**, Vaşington, 1990.

Hamilton, Gary, "Patriarchy, Patrimonialism, and Filial Piety: A Comparison of China and Western Europe", **The British Journal of Sociology**, Vol 41., No 1., 1990, s. 77-104.

Hashimi, Rasool ve Alfred Edwards, **Land Reform in Iraq: Economic and Social Implications**, University of Winsconsin Press, Madison, s.68-81.

Hassan, Hussein, "Iraq:Tribal Structure, Social, and Political Activities", **CRS Report for Congress**, 07.04. 2008. <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS22626.pdf>

Hassan, Ümit, **İbn Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1982.

Hopkin, Jonathan, "Conceptualising Political Clientelism: Political Exchange and Democratic Theory", **Paper Prepared for APSA Annual Meeting**, Eylül 2006.

<http://cominganarchy.com/2006/05/03/you-three-break-it-up/>

<http://www.aliraqi.org/forums/showthread.php?t=101732>, (02.12.2011).

<http://www.asiretler.com/Yazdir.asp?id=15>, (04.09.2010).

<http://www.cfr.org/iraq/iraq-role-tribes/p7681>, 14.11.2003.

<http://www.hiciraq.org/main.asp>

<http://www.worldmapfinder.com/Tr/Asia/Iraq/>

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>.

Hussein, Saddam, **Iraq:30 Years of progress**, Published by: Department of Information Ministry of Information and Culture, Baghdad, 1998.

Irak Parlamento Seçimleri - 2010: İstikrarın Oylanması, Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, Şubat 2010.

Jabar, Falah A., “How Saddam Keeps Power in Iraq”, **Le Monde Diplomatique**, Ekim 2002.

Jabar, Falah A., “Sheikh and Ideologues: Deconstruction and Reconstruction of Tribes under Patrimonial Totalitarianism in Iraq, 1968-1998”, Ed. Faleh Abdul Jabar, Hosham Dawod, **Tribes and Power**, Saqi Books, 2003.

Joseph, Suad, “Patriarcy and Development in Arab World”, **Gender and Development**, Vol 4., No 2., 1996, s. 14-19.

Judith Yaphe, “The View From Basra: Southern Iraq’s Reaction to War and Occupation 1915-1925”, (ed.) Reeva Spector Simon ve Eleanor Tejirian, **The Creation of Iraq, 1914-1921**, Colombia University Prss, New York, 2004.

Kamal, Asin, “İşgal Sonrası Irak’ın Yeni Anayasası”, **Yüksek Lisans Bitirme Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2007.

Karim, Thair, “Tribes and Nationalism: Tribal political Culture and Behaviour in Iraq 1914-1920”, , Ed. Falah Abdul-Jabar ve Hosham Dawod, **Tribes and Power**, Saqi, London, 2003.

Kimchoeun, Pak, “Accountability and Neo-patrimonialism in Cambodia”, **Cambodia Development Resource Institute**, Mayıs 2007.

Long, Austin, “The Anbar Awakening”, **Survival**, Vol 50, No2, Nisan-Mayıs 2008.

Longrigg, Stephen Hemsley, **Four Centuries of Modern Iraq**, Oxford Press, 1925.

- Marashi, İbrahim, "Iraq's Security and Intelligence Network: A Guide and Analysis", **Middle East Review of International Affairs**, Vol.6, No.3, Eylül, 2002.
- Musawi, Muhsin, **Reading Iraq: Culture and Power in Conflict**, Tauris, Londra, 2006.
- Nawwar, Abdul Azizi Süleyman, **Tarih al-Iraq al-Hadis**, Dar al-Katib al-Araby, Kahire, 1968.
- Noorbaksh, Mehdi, "Shiism and Ethinc Politics in Iraq", **Middle East Policy**, Vol.15, No.2, Yaz 2008.
- Oğuzlu, Tarık, "Turkey's North Iraq Policy: Competing Perspective", **Insight Turkey**, Vol.10, No.3, 2008, s.5-22.
- Oktay, Cemil, **Siyaset Bilimi İncelemeleri**, Alfa Yayım, İstanbul, 2003.
- Özcan, Mesut, "İrak: Ortadoğu'nun Etnik ve Kültürel Minyatürü", Ed. Fulya Atacan, **Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Özgenç, Selami, Nurten Günal ve Yasemin Özdemir, **Ortadoğu "Güneybatı Asya" Ülkeler Coğrafyası**, Der Yayın, İstanbul, 2006.
- Parker, Ned, "Iraq's Provincial Elections Show the Power of the Tribes", **Los Angeles Times**, 3 Şubat 2009, <http://articles.latimes.com/2009/feb/03/world/fg-iraq-sheik3>.
- Parker, Ned, "Machiavelli in Mesopotamia: Nouri al-Maliki Builds the Body Politics", **World Policy Institute**, 2009.
- Peppe, İlan, **Ortadoğu'yu Anlamak**, Ntv Yayınları, İstanbul, 2009.
- Polk, William, **Irak'ı Anlamak**, NTV Yayınları, İstanbul, 2007.
- Polk, William, **Understanding Iraq**, Tauris, London, 2005.
- Pool, David, "From Elite to Class, The Transformation of Iraqi Political Leadership", Ed. Abbas Kelidar, **The Integration of Modern Iraq**, Billing&Sons Ltd, Londra, 1979.
- Roniger, Louis, "Political Clientalism, Democracy and Market Economy", **Comperative Politics**, Vol.36, No.3, Nisan 2004, s. 42-77.

- Rowan, Abd-oun, **Aşair al Irak**, al-Ehliye Yayınları, 1. Cilt, Amman, 2003.
- Rowan, Abd-oun, **Aşair al Irak**, al-Ehliye Yayınları, 2. Cilt, Amman, 2003.
- Rubin, Micheal, “Dissident Watch: Kamal Sayid Qadir”, **Middle East Quarterly**, Sonbahar 2006. <http://www.meforum.org/922/dissident-watch-kamal-sayid-qadir>.
- Sakai, Keiko, “Tribalization as a Tool of State Control in Iraq: Observation on the Army, the Cabinet and the National Assembly”, Ed. Faleh Abdul Jabar, Hosham Dawod, **Tribes and Power**, Saqi Books, 2003.
- Sanford, Jonathan, “Iraq’s Economy: Past, Present, Future”, **Report For Congress**, Temmuz 2003. <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/r131944.pdf>.
- Schorr, Daniel, **Başlangıçtan Bugüne Ortadoğu’da Tarih ve İnanç**, National Geographic, Vaşington, 2003.
- Scott, Taylor, **Among The Others**, Esprit de Corps Books, Ottawa, 2003.
- Shadid, Anthony, “Iraq Election Highlights Ascendancy of Tribes”, **Washington Post**, 25 Ocak 2009, <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2009/01/24/AR2009012402051.html>.
- Sharabi, Hisham, **Neo-patriarchy: A Theory of Distorted Values in Arab Society**, Oxford University Press, New York, 1988.
- Simons, Geoff, **Future Iraq**, Saqi Books, London, 2003.
- Sluglett, Marion ve Sluglett, Farouk, **Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship**, Tauris Publishers, Londra, 2001.
- Sluglett, Peter, **Britain in Iraq 1914-1921**, Ithaca Press, Londra, 1976.
- Sluglett, Peter, **Britain in Iraq**, St Antony’s College Oxford, London, 1976.
- Sluglett-Farouk, Marion ve Sluglett, Peter, “The Transformation of land Tenure and Social Structure in Central and Southern Iraq 1870-1958”, **International Journal of Middle East Studies**, Vol 15, No 4, 1983. s. 491-505.
- Stansfield, Gareth, “Çarpışan Milliyetçilikler ve Irak Devletinin Çöküşü”, Ed. Fulya Atacan, **Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**, Bağlam Yayıncılık, 2004.

- Şentürk, Doğan, **Saddam'ın Baas'ı**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, s.47-49.
- Şükür, Soran, “Irak'ta Şii Faktörü”, **Stratejik Analiz**, Sayı:39, Asam Yayınları, 2003.
- Terrill, Andrew, “Nationalism, Sectarianism, And The Future Of U.S. Presence in Post-Saddam Iraq”, **The Strategic Studies Institute**, Temmuz 2003.
<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/pub180.pdf>
- Tierny, John, “Iraqi Family Ties Complicate American Efforts for Change”, **The New York Times**, 28.09.2003.
- Todd, Lin, “Iraq Tribal Study: Al-Anbar Governate”, **Department of Defence**, Haziran 2006. <http://www.comw.org/warreport/fulltext/0709todd.pdf>.
- Tripp, Charles, **A History of Iraq**, Cambridge University Press, New York, 2007.
- Uludağ, Süleyman, “İbni Haldun”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. 19, 1999.
- Walle, Nicolas, **The Democratization of Political Clientelism in Sub-saharan Africa**, Cornell University, Mayıs 2009.
- Wardi, Ali, **al-Ahlak**, Alwarrak Publishing, Londra, 2007.
- Wardi, Ali, **Drase Fi Tabiat Al-müctamaat Al-Iraq**, Dicle ve Fırat Yayınevi, Beyrut, 2009.
- Weiner, Scott, “Maliki Makes a Play for Southern Tribes”, **Institute for the Study of War**, Kasım 2008.
- Yapp, Malcolm, **The Near East Since The First World War: a History to 1995**, Longman, London, 1996.
- Yıldız, Mustafa, “İbn Haldun'nun Tarihselci Devlet Kuramı”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:10, Güz 2010, s. 25-55.

ÖZGEÇMİŞ

02 Ağustos 1984 tarihinde Bağdat/Irak'ta doğdu. İlkokul 4. Sınıfa kadar Bağdat'ta öğrenimini gördükten sonra ilkokul öğretimini Türkiye'de Yüzüncü Yıl Mustafa Kemal İlköğretim okulunda tamamladı. Ortaöğretimini aynı okulda bitirdi ve ardında Beşiktaş Etiler Lisesi'nden mezun oldu. Lise'den mezun olduktan sonra aynı yıl dört yıllık Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde eğitim görmeye hak kazandı ve bu bölümden mezun oldu.